

**QAACCEESSA CAASEEFFAMA DURDURII OROMOO:
GODINA SHAWAA DHIHAA AANAA EJEREE**

WANDIMMUU GADAA

**WARAQAA QORANNOO ULAAGAA DIGIRII
LAMMAFFAA (MA) AFAAN OROMOO HOG-BARRUUF
FOOKLOORII GAMISAAN GUUTTACHUUF DHIHAATE**

**YUUNIVARSITII FINFINNEE KOOLLEEJII
NAMOOMAA QO'ANNOO AFAANII JOORNAALIZIMIIFI
QUNNAMTII MUUMMEE AFAAN OROMOO HOG-
BARRUUF FOOKLOORII**

**HAGAYYA, 2008/2016
FINFINNEE**

YUUNIVARSITII FINFINNEE KOOLLEEJII NAMOOMAA
JOORNAALIZIMIIFI QUNNAMTII MUUMMEE AFAAN OROMOO
HOG-BARRUUF FOOKLOORII

QAACCEESSA CAASEEFFAMA DURDURII OROMOO: GODINA
SHAWAA DHIHAA AANAA EJEREE

QORATAA: WANDIMMUU GADAA

GORSAA: XILAHUUN TALIILAA (PhD).

HAGAYYAA, 2008/2016.

FINFINNEE

Yuunivarsitii Finfinnee

Dhaabbata Qorannoo Digirii Duraatiin Booddee

Waraqaa qorannoo ulaagaa digirii lammaffaa (MA) Afaan Oromoofi Ogbarruun guuttachuuf Wandimmuu Gadaa, mata-duree Qaacceessa Caaseeffama Durdurii Oromoo Godina Shawaa Dhihaa aanaa Ejeree irratti xiyyeeffate qophaa'ee sadarkaa ulaagaa yuunivarsiitiin kaa'e guuteera.

Koree Qormaataa

Qoraa Alaa _____ Mallattoo _____ Guyyaa _____

Qoraa keessaa _____ Mallattoo _____ Guyyaa _____

Gorsaa _____ Mallattoo _____ Guyyaa _____

Ittigaafatamaa Muummee ykn Qindeessaa Sagantaa Digrii Lammaffaa (MA)

Axeerara

Ka'umsi, qorannoo kanaa qorannoo hedduun durduriwwan irratti iddoo adda addaatti gaggeeffamanillee, beekumsi gama caasaatiin jiru kan hinmul'anneefi aanaa Ejereettis hamma qorataan sakatta'etti namni tokkollee dhimma kanarratti waan qoratee hinjirreef, qorataan caaseeffama durdurii Oromoo aanaa Ejeree haala caasaa durduriwwan Afrikaa Bahaatiif, Okepewhon Alan Dundes (1971) wabeeffachuun kaa'een kanneen caasaa jedhame guutaniifi hinguunne adda baasuuf ka'umsa godhachuun qorannoo kana gaggeesse.

Kanuma faana kan wal-qabate, kaayyoon qorannichaas, caaseeffama durdurii Oromoo haala caasaa durduriwwan Afrikaa Bahaatiif Okepehona, (1992:176) Alan Dundes (1971) wabeeffachuun kaa'een qaaccessuudha. Yaaxinni qorannoon kun ittiin gaggeefames yaaxina caasawaa hordofeetu. Ragaan funaaname durduriwwan Oromoo aanaa Ejeree 55 ta'an yoo ta'u, maddi ragaan irraa funaaname, manguddoota fi dargaggoota gandoota aanichaa addaddaa keessatti argaman irraati. Malli iddatteessuu mala darbaa dabarsaa ta'ee, malli funaansa ragaa immoo af-gaaffiifi marii gareeti. Durduriwwan af-gaaffiifi marii gareetiin funaanaman, meeshaa funaansa ragaa teppidhaan waraabamaniitu booda dhaggeefatamanii gara barreeffamaatti jijjiiramani. Durduriwwan waraabaman 55 keessaa mala carraa tasaatti fayyadamuun 24 kan ta'an boqonnaa 4^{ffaa} jalatti tartiiba lakkoofsa qaaccessa dura kennameef qabatanii akkaataa kaayyotiin qaaceffamnii hiikni itti kennamuun dhuma hiika kennameerratti gabateedhaan walitti qabamanii dhihaataniiru. Argannoon bira gahames, durduriin Oromoo ulaagaa caasaa Okepewhon, (1992) Alan Dundes wabeeffachuun kaa'e, kanneen hiriyummaa uummachuu, waliigaltee qabaachuu, waadaa cabsuu, wal-qorachuufi gargarbahiitii hiriyummaa fakkaattiiwwan durdurichaa gidduutti raawwatamuun yammuu wal-bira qabamanii xiinxalaman, durduriwwan 7 (dhibbentaan 29) qofti ulaagaa jedhaman guutanii yammuu argaman, 3 (dhibbentaan 12) ulaagaa caasaa jedhame kana kan hinguunneedha. Isaan kanaan alatti akka argannoo haaratti kan mul'ate, durduriin tokkichi caasaa jedhame guutummaan guututti yookiin hamma ta'e guutee, amala caasaa marsaa 5, 5, 4, 4, 2 ta'een ijaaramee mul'ateera. Kana malees, durduriin tokko immoo, caasaa gargarbahiitii irraa ka'ee gara hiriyummaa uummachuutti kan deeme ta'uu isaatu argame. Wanti biraa caasaa faana ilaalame, fakkaattiiwwan durduriwwan keessatti argaman, bineensota, beeyladoo, uumama addaddaafi namoota yammuu ta'an, durduriwwan iddattoof fudhataman keessatti deddeebi'ee kan mul'ate, bineensota keessaa leenca akka ta'e qaaceessa taasifamerra hubatamuun danda'ameera. Dhumarratti akkaataa himiinsa calqabbii durdurii Oromoo manguddootaafi dargaggoota biratti garaagarummaan akka jirutu mul'ate. Yaboon dhimmoota mul'ataniif kenname immoo, durdurii caasaa kana hinguunneef caasaa mataa isaanii qabaachuu danda'u waan ta'eef qorattoonni biroo qorannoo gadifageenyaa osoo irratti gaggeesanii, kan jedhuufi durduriwwan caasaa guutummaan guututti yookiin hamma ta'e guutuun amala caasaa marsaa agarsiisan jedhamnii mul'atan akka aanaa Ejereetti qofa qoratamanii murtii waliigalaarra gahuun waan hindanda'amneef, kanneen amala akka kanaa agarsiisan bakki bal'aafi yeroo dheeraan fudhatamee qorattoonni fookloorii Oromoo biroon osoo qorataniifi dhaloota haaraa isaatiif waan turuufi qabu tursiisee jechuun dhaamsa qorataa ta'e qorannoo isaa goolabeera.

Galata

Duraan dursee Waaqayyoo isa waan hunda uumeefi hojii kiyya akkan fiixa baasuuf kan nagargaareef galanni isa haagahu. Itti aansuun hojii qorannoo kiyyaa kanaaf yeroo kamiyyuufi haala kam keessattuu ogummaa, muuxannoofi beekumsa qabaniin nuffii tokko malee tajaajila gorsaa naaf laataniif, Dr. Xilahuun Taliilaatiin ulfaadhaa! Galatoomaa! yoon jedhu, akka Oromootti Waaqayyo dame-daree isaaniif yaadheeressu; umriifi nageenya yaakennuufiin hawwa. Kana malees, adeemsa hojii qorannoo kana keessatti namoota qooda fudhatan, Obbo Zawuduu Ayyalaa, barsiisaa Addunyaa Caakkaa, Mokonnin Tasfaayee, Amaaree Geetahun, barsiisaa Dassaalanyiiifi Obsaa Leellisaa Aadde, Suufiifi manguddootaafi dargaggoota aanaa Ejeree durdurii Oromoo naaf seennessan hunda isaanitiin horaa bulaa jedheera. Dhumarratti abbaakoo Obboo Gadaa Hordofaatiin naaf jiraadhuu, haadha warraa koo yeroo rakkinaafi dhiphinaa kiyyaa nabira dhaabbattee hamilee nacimsaa turte Eelsaabeet Tafarraafi ilmaan koo Firaa'oliifi Sanyii Wandimmuutiinis galatoomaa jedheera.

Gabaajee

Kutaan kun, qorataan gabaajeefi jechoota qorannicha keessatti itti fayyadame namoota qorannoo kana yoo barbaadan dubbisaniif, kanneen hubatamuuf rakkisoo ta’uu danda’u jedhee shakke, bakka ibsa isaanii waliin itti dhiheessedha.

BATO	Biiroo Aadaafi Turizimii Oromiyaa.
ECO	Ecology, Ecological, etc
Kkf	kan kana fafakkaatan
WAT	Waajjira Aadaafi Turizimii
WMMD	Waajjira Maallaqaafi Misooma Dinagdee

Hiika Jechootaa

Af-gaaffii	Gaaffii afaaniin gaafatamu.
Af-seenaa	Seenaa afaaniin himamu.
Afoola	Beekumsa afaaniin dhalootarraa dhalootatti darbu.
Ciicata	Waan gabbina kennuu danda’u (input).
Goobangaleessa	Qooddataa guddaa.
Og-afaan	“Oral literature” isa jedhu bakka bu’a.

Baafata

Axeerara.....	i
Gabaajee.....	iii
Hiika Jechootaa.....	iii
Baafata Gabateewwanii.....	vii
BOQONNAA TOKKO: SEENSA	1
1.1 Seen-Duubee Qorannichaa	1
1.1.1. Haala Waliigalaa Bakka Qorannichaa.....	1
1.1.2. Qubsuma Ummata OromooAanichaa.....	4
1.2. Ka'umsa Qorannichaa	6
1.3. Gaafilee Qorannichaa	6
1.4. Kaayyoo Qorannichaa	7
1.4.1. Kaayyoo Gooroo.....	7
1.4.2. KaayyooGooree.....	7
1.5. Faayidaa qorannichaa	7
1.6. Daangaa Qorannichaa.....	8
1.7. Qindaa'ina Qorannichaa	9
1.8. Hir'ina Qorannichaa	10
BOQONNAA LAMA: SAKATTA'A BARRUU	11
2.1 Maalummaa Fookloorii	12
2.2. Gosoota Fookloorii.....	13
2.3. Afoola.....	14
2.3.1. Gosoota Afoolaa.....	18
2.3.2. Amaloota Afoolaa.....	18
2.3.3. Faayidaa Afoolaa.....	20

2.4. Raagowwan (Oral narretives).....	21
2.4.1. Gosoota Raagoowwanii.....	22
2.4.1.1. Raagamtaa.....	22
2.4.1.2. Af-seenaa.....	22
2.5. Durdurii.....	23
2.5.1. Gosoota Durdurii.....	26
2.5.2. Amaloota Durdurii.....	28
2.5.3. Uumamaafi bifa durdurii.....	31
2.5.4. Yaaxina Caasaa Durdurii.....	32
2.5.5. Caasaa Durdurii akka Okepewhon, Alan Dundes (1971) wabeefateetti	34
2.6. Sakatta’a Qorannoo Walfakkii	35
BOQONNAA SADI: MALA QORANNOO.....	38
3.1 Saxaxa Qorannichaa	38
3.2. Irraawwatama	38
3.3. Madda Odeeffannoo	39
3.4. Mala Iddatteessuu.....	40
3.5 Meeshaalee Funaansa Ragaa	41
Af-gaaffii.....	41
Marii Garee Xiyyeeffannaa... ..	41
3.6. Adeemsa Funaansa Odeeffannoo Qulqulleeffannaafi Qaaccessa Ragaa.....	42
BQONNAA AFUR: RAGAA DHIHEESSUUF QAACCESSUU	44
4.1. Qaaccessa Durduriiwwan Oromoo Caasaa Shan Guutan.....	44
4.2. Durduriiwwan Caasaa Afur Guutan	56
4. 3. Durduriiwwan Caasaa Sadi Guutan.	65

4. 4. Durduriiwwan Caasaa lama Guutan.	68
4. 5. Durduriiwwan Caasaa Tokko Guutan.	71
4. 6. Durduriiwwan caasaa Jedhame ala ta'an.	73
4. 7. Durduriiwwan Caasaa Guutanii Amala Addaa Qaban.	77
4. 8. Duraa Duubummaa Caasaa Durduriiwwan Oromoo.....	85
4.9. Fakkaattiiwwan Durduriiwwan Oromoo Keessatti Mul'atan	86
4. 10. Akkaataa Calqabbii Durdurii Oromoo Aanaa Ejeree	92
BOQONNAA SHAN: CUUNFAA, ARGANNOOFI YABOO.....	93
5.1.Cuunfaa	93
5.2. Argannoo	94
5.3. Yaboo	95
Wabiilee	97
Dabaleewwan	

Baafata Gabateewwanii

Gabatee	Fuula
Gabatee 1. Durduriiwwan Caasaa Shan Guutan Ulaagaalee Wajjin Wal- Bira Qabee Agarsiisu	55
Gabatee 2. Durduriiwwan Caasaa Afur Guutan Ulaagaalee Wajjin Walitti Qabee Agarsiisu	64
Gabatee 3. Durduriiwwan Caasaa Sadi Guutan Ulaagaaleedhaan Walbira Qabuun Agarsiisu.	68
Gabatee 4. Durduriiwwan Caasaa Lama Guutan Ulaagaaleedhaan Walbira Qabuun Agarsiisu.	71
Gabatee 5. Durdurii Caasaa Tokko Guutu Ulaagaaleedhaan Walbira Qabuun Agarsiisu.	73
.Gabatee 6. Durduriiwwan Caasaa jedhameen ala ta'an.....	77
Gabatee 7. Durduriin Tokkichi Caasaa Marsaa Qabu Walitti Qabee Agarsiisu.....	83
Gabatee 8. Durdurii Ulaagaa Caasaa Hunda Guutee Duraa Duubummaan Caasaa Isaa Fuggisoo Ta'e	86
Gabatee 9. Durduriiwwan Fakkaattiiwwan ofkeessaa Qabaniin Walitti Qabee Mul'isu	91

BOQONNAA TOKKO: SEENSA

1.1. Seen-Duubee Qorannoo

Afoola keessatti waa'een durdurii dubbatamuu eega calqabee bara dheeraa tureera. Kana irratti yaaxinni biyya Amerikaa keessatti bara 1960 keessa madde leellistoota isaa Andre Jolles, Lord RaglaVladimire Propfi Alan Dundes`s fa'aan qorannoo garaa garaa gama yaaxina caasaatiin waqabatee geggeessaa turaniifi barbaachisummaa isaatiif kan tumsanidha. Qo'annoo afoolaa keessatti xiyyeeffannoo guddaa kan argachuu qabu caasaa afoola sanaati. Afoola tokko duraa duuba isaa eeganii qindeessuun haala yaada-rimee yookiin ergaa duubaa qabuun ilaalamuu akka qabuudha. Kunis durduriin garaagaraa haala himootaan qindaa'anii ijaaramaniin ergaan keessaafi fuulduraa qaban jechoota irraa ka'ee xiinxalamuu qabu jechuun yaaxxinichi ibsa. (Alamaayyoofi Alamituu, 2010:100).

Karaa biraa immoo qorannoon durdurii Afrikaa Bahaarratti gaggeeffame, caasaaleen durdurii Afrikaa kan bu'uuraa 5 akka ta'e Okpewho, (1992:176) Alan Dundes (1971) wabeeffachuun haala armaan gadiitiin kaa'eera.

Much work has been done on a characterstic African tale type known as the trickestertale; Alan Dundes's study (1971) is surely one of the most enlightening. This categories of tales mostly of animal but also of human characters__has to do with trickery and breach of faith. In his analysis of two of these tales from East Africa, Dundes finds there are basically five functions, or what he calls motifimes, in the following order (Okpewho, 1992:176).

Haaluma kanaan qorannoon kun Caaseeffama Durdurii Oromoo Godina Shawaa Dhihaa Aanaa Ejeree keessatti dubbataman haala caasaa durduriwwan Afrikaatiif kanaa olitti kaayyameen qaaccessame.

1.1.1. Haala Waliigalaa Bakka Qorannichaa

Bakki qorannoon kun itti gaggeefame naannoo Oromiyaa Godina Shawaa Dhihaa Aanaa Ejereeti. Aanan Ejerees aanolee godina Shawaa Dhihaatti argaman keessaa tokko yoo taatu, magaalaa guddoo biyyattii Finfinneerraa gara dhihaatti kiiloo-meetira (44km), Godina Shawaa Dhihaa magaalaa Amboo irraa gara bahaatti kiiloo-meetira (70km)

fagaattee argamti. Bal'inni lafa aanichaa heektaara 56,918 ti. Daandiin asfaaltii aanicha qaxxaamuru, Finfinnee irraa gara Wallaggaa deemu kiiloo-meetira (22km) dha. Anan Ejeree gandoota baadiyyaa 27fi magaalaa 3 walitti gandoota 30 yoo qabaattu, daangaa bir-abaatiin aanolee ja'atu daangeessa. Isaanis: Karaa Bahaa aanaa Walmaraa, karaa Dhihaa aanaa Dandii, karaa Kibbaa aanaa Iluufi Dawoo, karaa Kibba-Bahaa aanaa Sabbataa-Hawaas, karaa Kaaba-Dhihaa aanaa Meetta-Roobiifi karaa Kaaba-Bahaa aanaa Ada'aa-Bargaatiin daangeffamtee argamti.

Haala qilleensaa: Baddaafi badda-daree keessatti yoo argamtu, uwwisni qilleensa baddaa dhibbentaa 45, badda-dareen dhibbentaa 55, yoota'u ho'iinsi qilleensaa xiqqaan digrii seentii gireedii 9fi guddaan digrii seentii gireedii 28 qabdi.

Gosa biyyee: biyyee gurraachi heektaara 13,214 (dhibbentaa 32), biyyee diimaa heektaara 33,012 (dhibbentaa 58)fi biyyee walmakaa heektaara 5,692 (dhibbentaa 10) tuu argamu.

Tajaajila lafa aanichaa : lafni aanicha keessatti argamu ,qonna, kaloofi bosonaaf tajaajila. Lafni qonnaaf oole heektaara 40,985 kaloof heektaara 4,446 bosonaaf kan oolu heektaara 4,456 yoo ta'u, bosonni daangeeffamee iddoo lama jiru heektaara 69.18 qofa.

Haala roobaa: aanichi waggaatti rooba 910mm___1200mm giddu-galeessan argata. Qabeenya uumamaa: ummata, beeyiladoota, albuudota, laggeenifi kkf...tuu jiru.

Baay'ina ummata aanichaa: akka ragaan barreeffamaa waajjira Maallaqaafi Misooma Diinagdee aanaa Ejeree ibsutti, dhiirota 60,363, dubartoota 58,317 yoo ta'an, walitti 118,680 ta'u. (karoora WMMD aanaa Ejeree, bara, 2008).

Ummanni aanaa Ejeree keessa jiraatu akka ragaan barreeffamaa waajjira aadaafi turiizimii ibsutti, saba Oromoo saba Amaaraa saba Guraageefi sabaafi sab-lammoonni biroos akka waliin keessa jiraatan agarsiisa (WAT aanaa Ejeree, 2007).

Beeladoota aanichaa: horii maalaa/loon/ 89,976 yoo ta'an, dabalataan re'oota, hoolota, harroota, fardeen, lukkuuwwaniifi gaangeewwan niargamu.

Albuuda aanichaa: dhagaa adii, dhagaa gurraacha, saddeeqaa, giraanaayitiifi cirracha. Laggeen aanichaa: laggeen gurguddoofi xixiqqootuu argamu. Laggeen aanichaa gurguddoon, laga Bargaa, laga Hoolotaa, laga Qorichaafi laga Awwaash yoo ta'an,

laggeen xixiqqoon immoo, laga Borcee, laga Hoomechoo, laga Boora'aa, laga Hulluuqqoo, laga Doobbii, laga Horofee, Malkaa qarreefi laga Adaamaa jedhamanitu jiru.

Qabeenya nam-tolchee: aanan Ejeree akkuma qabeenya uumamaa qabdu, qabeenyaa nam-tolcheetis qabdi. Isaanis, iddoo seen-qabeessa ta'an, golambaa (muuziyeemii) tokko masaraa Qusee Diinagdee tokkoofi bosona iddoowwan lamatti daangeeffame kan jiran yoo ta'u, bakkeewwan kunneenis hawwata Turiizimiitiif warra ooluu danda'an keessaa isaan gurguddoodha.

Bu'uura diinagdee: diinagdeen ummata aanaa Ejeree kan bu'ureefatame hojii qonnaafi hojii daldaalaa irratti.

Hojii qonnaa kanaan gosti midhaanii oomishamu qamdii, garbuu, xaafii, shumburaa, missira, gaayyoo, baaqelaa, atara, talbaa, nuugii, mishingaafi kkf fa'a. Bu'uura fayyaa: fayyaa namaatiif keellaa fayyaa 27fi buufata fayyaa 4, yoo argaman keellaa fayyaa beeladaa 13 jiru (karoora WMMD aanaa Ejeree, 2008).

Sochii Investmentii: sochiin investmentii aanichaa, magaalatti lafti heektaara 21,855.87, baadiyyaatti lafa heektaara 208.9 hojii irra oolaa jira. Investmentiin magaalaa: hoteela, induustirii, oomisha aannanii, oomisha abaaboofi iddoo bashannaafaatu argama. Investmentiin baadiyyaa immoo, oomisha abaaboo, kuduraafi mudura, 'ECO' turizimii fi misooma qonnaatu jira.

Dhaabilee Barnootaa: aanaan Ejeree manneen barnootaa, sad.tokkoffaa (1-8) 35, manneen barnootaa sad. lammaffaa 2, mana barnoota qophaa'ina duraa 1, kan qaama miidhamtootafi idilee walitti qabate 1, fi mana barnootaa Oolmaa Daa'mmanii kan dhuunfaa 3, qabdi.

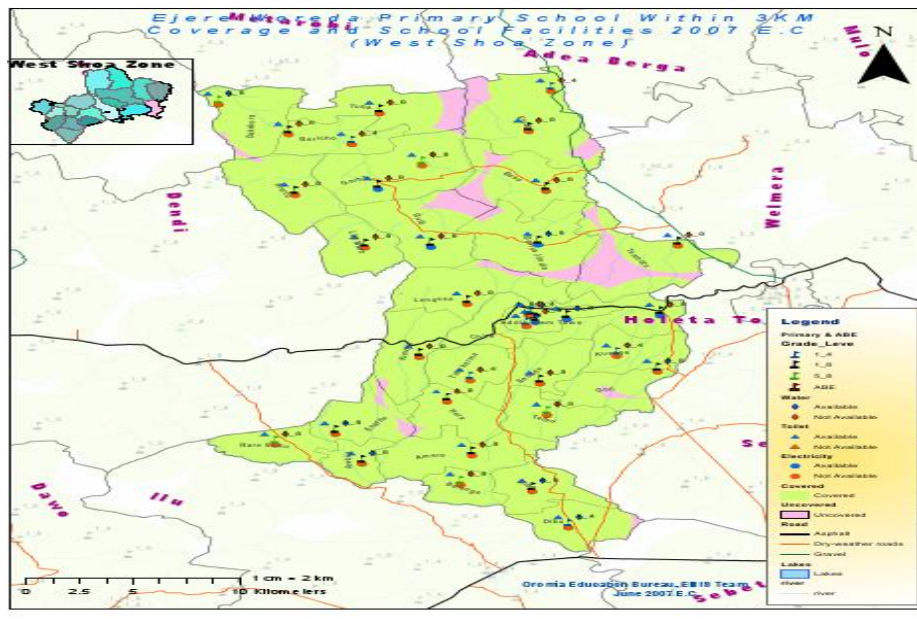
Aadaa ummata aanichaa: aanan Ejeree sabaafi sab-lammoota hedduu kan qabdu yoo taatu, isaanis aadaa addaddaa kan mataa isaanii kan qabani. Isaan keessaa kan saba Oromoo yoo fudhanne, aadaa nyaataa, aadaa dhugaatii, aadaa uffannaa, aadaa meeshaalee ulfoo, aadaa hojiifi duudhaaleefi sirnoota addaddaa qaba.

Aadaa nyaataa: caccabsaa, cuukkoo, qorii, marqaa, dhodhoobboo, qincee, daabboo, buddeena, qixxaa, akaawwii, mulluufi kkf... fa'a.

Aadaadhugaatii: farsoo, daadhii, bordee/farsoo Oromoo/fi kkf. beekkamtuudha. Aadaa uffannaa: bullukkoo, kofoo, kittaa, waaroo, kallee, wandaboo, sabbata, jomoree, gaabii, marxoofi kkf

Aaadaa hojii: aadan waliin hojjechuu kan akka daboofi qabootu jiru. Duudhaaleefi sirnoota addaddaa: hawaasni aanaan Ejeree, duudhaafi sirna addaddaa qabu. Isaan keessaa, Guddifachaa, gumaa, ateetee, booranticha, sirna gadaa, sirna ayyaana masqalaa/irreechaa/, sirna qaammee, sirna araara waaqaafi sirna fuudhaafi heerumaa fa'a. Kanneen eeraman keessaa sirna fuudhaafi heerumaa gosa addaddaatu jira. Isaanis sirna fuudhafi heerumaa kaadhimannaa, sirna fuudhafi heerumaa irra-dhaabafi sirna fuudhafi heerumaa waliin deemuu faatu argama.

Meeshaalee aadaa ulfoo: caaccuu, kallacha, callee, siiqqee, alangaa, eeboo, waancaa fa'a (WAT aanaa Ejeree, 2007).

Kaartaa 1, Aanaa Ejeree: Maddi ,Waajjira Barnootaa aanaa Ejeree bara, 2015.

1.1.2. Qubsuma Uummata Oromoo Aanichaa

Uummanni aanaa Ejeree keessa jiraatu irra caalaan isaanii Oromoo yoo ta'an sabaafi sab-lammoonni biroos hanga tokko keessa jiraatu. Hidda dhaloota ummata Oromoo aanaa Ejeree akka ragaan kitaaba Seenaa Oromoo Hanga Jaarraa 16^{ffaa} jedhurraa argametti, warra Tuulamaa yoo ta'an isaanis, Iluu, Meettaa, Waajituu, Garasuu, Keekkuufi Urudha.

Isaan kunis ilmaan Bachooti. Ragaan kana mul'isu, caatoo itti aanurratti duraa-duubummaa isaanitiin agarsiifamaniiru.

Caatoo hidda dhaloota Oromoo aanaa Ejeree kitaaba Seenaa oromoo hanga jaarraa 16^{ffaa} (2006 : 106 ,109) irraa fudhatame.

1.2. Ka'umsa Qorannichaa

Ka'umsi qorannoo tokkoo dhugaa hawaasa keessatti yookiin waa'ee hawaasichaa dhimma barreeffama irratti mul'atu, dhimmichas rakkoo/qaawwa/ jiru tokko duuchuuf/ yaaxina tokko haaromsuuf, ibsa bal'aa dhimmichatti kennuufi waan kana fakkaataan ta'uu danda'a. Yaada kana Addunyaa, (2011:54), Wiresmafi Roswell, wabeeffacuun haala itti aanuun kaa'eera.

“Statement of the problem describes the content for the study and it also identifies the general analysis approach” (Wiresma, 1995:54). “A problem might be defined as the issue that exists in the literature, theory or practice that leads to a need for the study” (Roswell, 1994:50).

Walumaagalatti ka'umsi qorannoo haalan ibsamee tokko gaaffiwwan qorannoon kun maaliif gaggeeffame?,qaawwa akkamii duucha jedhaniif deebii kenna. Kanaafuu bakka qorataan gaaffiwwan qorannoo isaa keessatti deebisuuf deemu itti dhiheessuudha (Addunyaa,2011:54). Kanuma bu'uura godhchuun, ka'umsi qorannoo kanaa qorannoowwan durduriwwan akka addunyaafi Afrikaatti gaggeeffaman jiraatanillee, durduriwwan Oromoorratti garuu, qorannoon bal'inaan hingaggeefamne. Keessattuu kallattii caasatiin beekumsi jiru qorannoon hinmul'anne. Aanaa Ejeree keessattis dhimmi kanarratti qoratamee kaayyame waan hinjirreef, hawaasa Oromoo aanaa Ejeree irraa durduriwwan gaafatee funaanuudhaan caaseeffama durduriin Oromoo ija moodeela durduriwwan Afrikaaf kaayyameen qaaceesuudhaan maaltu jiraafi maaltu hinjirree beekuuf kan jedhu qorataan ka'umsa godhate.

1.3. Gaaffilee Qorannichaa

Qorannoon kun gaaffilee armaan gadii deebisa jedhamee eegama.

1. Caasaan durdurii Oromoo aanaa Ejeree keessatti dubbatamu maal fakkaata?
2. Duraa duubummaan caasaa durdurii Oromoo aanaa Ejeree maal fakkaata?
3. Fakkaattiiwwan durdurii Oromoo aanaa Ejeree keessatti mul'atan maal fa'a?
4. Akkaataa calqabbii durdurii Oromoo aanaa Ejeree manguddootaafi dargaggoota biratti maal fakkaata?

1.4. Kaayyoo Qorannichaa

1.4.1. Kaayyoo Gooroo

Kaayyoon gooroo qorannoo kanaa, caaseeffama durdurii Oromoo haala ulaagaa caasaa Okepewhon, (1992) Alan Dundes (1971) wabeeffachuun durduriwwan Afrikaa Bahaatiif kaa'een qaaccessuudha.

1.4.2. Kaayyoo Gooree

Kaayyoon gooree qorannoo kanaa kanneen armaan gadiiti.

- ❖ Caasaan durdurii Oromoo aanaa Ejereetti dubbatamu maal akka fakkaatu ibsuu.
- ❖ Duraa duubummaan caasaa durdurii Oromoo aanaa Ejeree maal akka fakkaatu agarsiisuu.
- ❖ Fakkaattiwwan durdurii Oromoo aanaa Ejeree keessatti mul'atan maal faa akka ta'an eeruu.
- ❖ Akkaataa calqabbii durdurii Oromoo aanaa Ejeree manguddootaafi dargaggoota biratti maal akka fakkaatu ibsuu.

1.5. Faayidaa Qorannichaa

Kutaa kana jalatti bu'aa qorannoo keenyatti eenyutuu fayyadama gaaffii jedhutu deebi'a (Addunyaa, 2011:56). Bu'aan qorannoo kanaa faayidaa garaagaraa qabaachuu danda'a.

- ❖ Waajjirri aadaafi turizimii aanaa Ejeree ka'umsa godhachuun afoola hawaasa Oromoo aanichaa karaa saaynsawaa ta'een akka qoratuuf gargaaruu danda'a.
- ❖ Dhaloonni haaraan falaasama hawaasaa akka irraa baratuuf
- ❖ Namoota kallattii kanaan qorannoo gaggeesuu barbaadaniif ciicata ta'uufii danda'a.
- ❖ Firii qorannoo kanaa beektonni yoo irratti hojjetan beekumsa durdurii hawaasaa dhalootaaf tursiisuu danda'aa.

Firiin qorannichaa muummee afaanii, ogbarruufi fookloorii yuunivarsitii Finfinneetti galii waan ta'uuf, namoonni ragummaaf barbaadan achii argachuu danda'u; kana malees, koppiin tokko waajjira aadaafi turizimii aanaa Ejereetiif galii taasifama.

1.6. Daangaa Qorannichaa

Qorannon tokko daangaa qaba. Daangaan kunis, daangaa madda ragaa (source data). hawaasa irraa fudhtameefi dhimma qoratamuun daangeeffama (Addunyaa, 2011:56). Karaa biraatiin, "Daangaa qorannichaa yoo jedhamu bakka qorannichi itti gaggeeffamu, dhimma qoratchi irratti xiyyeeffateefi baay'ina namoota odeeffannoo qorannichaa irraa fudhtaman kan hammatuu" jedha, (Yaalew, 2011: 119).

Haaluma kana irraa ka'uun daangaan qorannichaa wantoota itti aananii dhufan kanneen irratti daanga'eera. Bakki qorannichi itti daanga'e Naannoo Oromiyaa Godina Shawaaa Dhihaa aanaa Ejereeti. Maddi ragaa immoo maanguddoowwan waajjirri Aadaafi Turizimii eereefi namoota durdurii Oromoo beeku jedhaman qorataan ofuma isaatiin tokkorraan isa biraa osuma gaafatuu, odeeffannoo yammuu funaannatu, gama odeeffannoo dargaggoota irraa argachuutiif immoo, dargaggoota mana barumsaa Ejeree sadarkaa 2^{ffaa}tti gandoota baadiyyaa fagoo bakka qorataan qaaman bira hingahin irraa dhufan, kanneen durdurii himuu danda'an ofiif gaafatee bira gaherratti daanga'e. Dhimmi irratti daanga'e, goorowwan fookloorii keessaa afoola yoo ta'u, afoola keessaa immoo Caaseeffama Durduriin Oromoo aanaa Ejeree ulaagaalee durduriwwan Afrikaaf kaayyameen qaacceessuurratti qofa daangeeffame.

Sababni qorannichi aanaa kana irratti daanga'eef, qorataan hojjiidhaan aanicha keessa waan jiruufi fagaatee aanawwan biroo yoo deeme hojii baruufi barsiisuu wajjin mijina waan hinqabneef jecha. Dhimmi irratti daanga'e caasaa durdurii qofarratti kan ta'eefis, hanqina yeroofi maallaqaa jiru ilaalcha keessa galchuun barbaachisaa ta'ee waan argameefi. Haata'u malee gosoonni afoolaa birootillee wal-bira qabamanii osoo qoratamanii gaarii turan; qaawwa biraa duuchuf immoo qorataan biraa itti adeemuu danda'a.

1.7. Qindaa'ina Qorannichaa

Qorannoon kun boqonnaalee shan of keessatti hammata. Isaanis, boqonnaa tokkoffaa, lammaffaa, sadaffaa, afraffaafi boqonnaa shanaffaa yammuu ta'an akkaataa duraa duubbummaa isaanitiin dhimmoota itti aananii dhufan qabataniiru. Kunneenis, boqonnaan tokkoffaa, seen-duuba bakka qorannichi itti gaggeeffamee, ka'umsa qorannichaa, gaaffilee qorannichaa, kaayyoo gooroo, kaayyoo gooree, faayidaa qorannichaa, daangaa qorannichaafi hir'ina qorannichaa qabata. Boqonnaan lama, maalummaa fookloorii, afoola, gosoota afoolaa amaloota afoolaa, faayidaa afoolaa, , raagowwan, gosoota raagowwanii, raagamtaa, af-seenaa durdurii, gosoota durdurii, amaloota, uumamaafi bifa durdurii, yaaxina caasaa, caaseeffama durdurii akka Okepehew, (1992:176), irratti Alan Dundes (1971) qoodetti, kan jedhuufi sakatta'a qorannoo walfakkii hammata.

Boqonnaa sadi, mala qorannoo yoo ta'u, kunis, saxaxa qorannichaa, madda odeeffannoo, irraawwatama, mala iddatteessuu, meeshaalee funaansa ragaa, adeemsa funaansa odeeffannoo qulqulleefannaafi qaaceessa ragaafi qindaa'ina qorannichaa qaba. Boqonnaan afraffaani immoo, raga dhiheessuufi qaaccessuudha. Kana jalatti, durduriwwan walfakkeenya caasaa qabaniitiin qoqqoodamaniiru. Isaanis durdurii Oromoo aanaa Ejereetti dubbataman 24 qaaceeffaman keessaa caasaa shan kan qaban baay'inni isaanii 7, caasaa afur kan baay'inni isaanii 7, caasaa sadi kan qaban 2, caasaa lama kan qaban 2, caasaa tokko kan qabu 1, caasaa ala kan ta'an 3fi durduriwwan caasaa guutanii amala addaa yookiin amala caasaa marsaa qabu 1fi amala caasaa fuggisoo qabu 1, xiinxalamaniiru. Kana malees wantootni caasaa wajjin walqabatan fakkaattiwwan seenaa durdurichaa fuulduratti tarkaanfachiisan irratti hundaa'uun akka walfakkeenya isaanitti qaaceeffamanii yammuu qoqqoodaman, isaanis, durduriwwan fakkaattiin isaanii (A) Bineensotaa baay'inni isaanii 5, (B) Beeladootaafi Bineensota 3, (C) Namootaafi Bineensotaa 3, (D) Namoota qofa 8, (E) Bineensotaafi Uumama Biroo 2, (F) Allaattiwwan 1, (G) Muka, allaattii, bineensa, wantoota mul'ataniifi hinmul'anne 1, (H) Bineensa, namaafi beeyladootaa 1, kanneen jedhamanitti yammuu qoqqoodaman, Akkaataa Calqabbii Durdurii Oromoo aanaa Ejeree manguddootaafi dargaggoota biratti maal fakkaata kanneen jedhanis hammatamaniiru. Boqonnaan dhumarratti argamu, shanaffaa yoo ta'u, kunis, cuunfaa argannoofi yaboo of keessatti qabateera.

1.8. Hir'ina Qorannichaa

Adeemsa qorannoon tokko gaggeeffamu keessatti, rakkooleen mudachuu danda'u. Isaan keessaa, yeroo gahaa sababa baay'ina hojiitiin dhabamuu, hanqina baajataafi adeemsa mala qorannoo irratti hubannoo dhabuu fa'a. Haata'u malee qorataan mala itti aanuun qorannoo isaa qorachuun fiixa baasee jira.

Kunis, hanqina yeroo baay'ina hojiitiin mudateef, bulchiinsa mana barumsaa itti barsiisaa jiruuf rakkinicha ibsuun, weytiin barnootaa akka irraa hir'ifamuuf deeggarsa gaafachuudhaan yeroo gahaa argateera. Rakkoo baajataa jiruuf, meeshaalee barreessaa waraqaa fi kkf... gargaarsa mana barumsaa irraa argachuun rakkinicha furateera. Adeemsa mala qorannoo irratti rakkina jiruuf, tajaajila gorsaa, Gorsaa (Advisor) isaa irraa deeggarsa wal-irraa hincinne yeroo yeroon fudhachuuniifi kitaabolee mala qorannoof gargaaran dubbisuudhaan qorannicha gaggeessee jira.

BOQONNAA LAMA: SAKATTA'A BARRUU

Boqonnaan kun Yaada rimee barruu firoominaa, Maalummaa fookloorii, Gosoota fookloorii, Afoola, Gosoota afoolaa, Amaloota afoolaa, Faayidaa afoolaa, Raagowwan, Gosoota raagoowwanii, Raagamtaa, Af-seenaa, Durdurii, Gosoota durdurii, Amaloota durdurii, Uumamaafi bifa durdurii, Yaaxina Caasaa durduriifi Caasaa Durdurii akka Okepewhon, Alan Dundes (1971) wabeefatee kaa'ettifi Sakatta'a qorannoo walfakkii of keessatti qabata. Beekumsi dhala namaa baay'een isaa yeroo tokko mul'atee kan dhaamu osoo hintaane, dhaloota irraa gara dhalootaatti kan ce'u, kan fooyya'uufi wanta jiru irratti wanta haaraan dabalamaa, dagaagaafi babal'achaa kan deemuudha. Kana waan ta'eef, dhaloonni ammaa kan darberraa, dhaloonni dhufu immoo kan dhufu irraa barachaa adeemsi jireenyaa itti fufa. Beekumsi dhaloota irraa dhalootatti, barreeffamaan, afoolan, suuraan, suur-sagaleedhaanfi fiilmidhaan daddarbuu danda'a. Qorannoo gaggeesuuf yammuu kaka'mus, beekumsa duraan jiru bu'uura godhatmeetu. Kunis, beekumsa jiru fayyadamuudhaan dhimma mata-dureen qorannoon irratti gaggeeffamuu ibsuudhaan, dhimma qorannichaa irratti kana dura maaltu akka godhame, bu'aawwan argaman ciminaafi hanqina isaan qaban maal akka ta'an hojii qorannoo keessatti agarsiisuun barbaachisaa akka ta'e, Yaalew, 2010:68, irratti kaa'es nimirkaneeessa.

Yaalew, (2010), (Hart, 1998:13) wabeeffachuudhaan. mata-duree qorannichi irratti gaggeeffamu wajjin ragaalee, yaadota, haqawwaniifi yaaxinoota barruu firoommii qabaatan qorataan rakkoo dhimma qoratuun wajjin kaayyoo wal-fakkaataa kan qabaniifi ibsa kan kennan, barruuwwan maxxanfamanis ta'ee, hinmaxxanfamin filachuufi mata-duree qoratamu wajjin wal-bira qabuun qeeqa gaggeessuudha jedha. Haaluma kanaan boqonnaa kana jalattii, yaada-rime gooroo fookloorii irraa ka'uun gara dhimma kallatumaan qorannoon irratti gaggeeffamuufi gosoota afoolaa keessaa raagoo, gosa raagoo keessaa immoo durdurii, durdurii keessaa kan hawaasa Oromoo aanaa Ejeree walitti guurraman haala caasaa durdurii Afrikaatiif Okepehew, (1992) Alan Dundes (1971) wabeeffachuun kaa'een qaaceessuuf jecha dhimmoota wajjin walqabatan faana ilaaluuf yaadni rimeen durdurichaa boqonnaa kana jalatti ibsameera.

2.1. Maalummaa Fookloorii

Jechi fookloorii calqaba kan moggaasa argate bara 1846 nama William John Thoms jedhamuuni. *The term folklore was coined by William John Thoms in 1846.* Jechi fookloorii jedhu, jecha ‘folk’ fi ‘lore’ jedhamurraa kan ijaarame yoo ta’u, folk kan jedhu namoota lamaafi lamaa ol ta’anii gareedhaan jiraatan ta’anii, wanti isaan tokko taasisu, hojii, afaan, amantaa, ogummaafi kkf ta’uu danda’a. Lore kan jedhu immoo, gareen namootaa kan waliin qooddatan (qabeenya gamtaa) ti. warri folk jedhaman sun gamtaadhaan dhaloota dhufuuf dabarsu. kanaafuu looriin, ogummaa namoonni gareedhaan jiran dhaloota dhufuuf dabarsu (Alan Dundes, 1965:3).

Fooklooriin maqaa waliinii yoo ta’u, dhimmoota amantaa aadawaaa, barsiifata, himafaan hawaasaa kan labata tokkoo isa biraatti jecha afaanitiin darbu; raagamtaa beekamaa yookiin bakka amantaa addaafi gochaa garee hawaasaati. *“Folklore is a traditional beliefs, customs, and stories of a community, passed through the generation by word of mouth; a body of popular myths or beliefs relating to a particular place, activity, or group of people” (Oxford Dictionary of English, 2010:679).*

Fookloriin, amantaa, barsiifataafi aadaa kan ummanni yeroodhaa gara yerootti keessa darbee dhufe. Irra caala kan ofkeessatti hammatus, walaloo gaggabaaboo af-seena, wanta yaadan jiru, durduriwwan, seenaa durii dhugaa ta’uu yookin dhiisuu danda’uufi seenaa bara durii uumaa wajjin wal-qabatu ta’ee kan dhugaa hintaane fa’a. Fooklooriin wantoota biroos niqabaata: aartii, ogummaa daansiwwan, taphoota, sirboota dargaggeessaa gaggabaaboo, mammaaksota, hiibbowwan, sirboota, gochoota ragaa irratti hin hundoofne, guyyaa ayyaanaafi kabaja amantaalee dabalachuu danda’a.

Folklore is any of the beliefs, customs and traditions that people pass on from generation to generation. Much folklore consists of ballads, fairytales, folktales, legends and myths. Folklore also includes arts and crafts, dances, games, nursery rhymes, proverbs, riddles, songs, superstitions, and holiday and religious celebrations” (world Inc. 1994:322).

Fooklooriin umrii namootaa wajjin kan turedha. Wantoonni namoota duriitiin barreeffamanii teechifaman fakkeenyoota fooklooriiti. Hammuma dhalli namaa ogummaa barreessuu gabbifachaa dhufe, seenaa fooklorii galmeessuu calqaban. Haata’u malee fooklooriin hunduu hinbarreeffamne. Fookloorii baay’een afaaniin dhaloota irraa gara dhalootaatti darbu. Jabana hammaa kanayyuu ummanni baay’een afaan barreeffamaa hinqabani; garuu, muuziqaa af-seena, raagoofi fookloorii gosa addaddaa qabu. Yeroo

tokko tokko fooklooriin akkeessdhaan kan argamee ta'uu danda'a. Ijoolleen taphoota baratan qabu: kanneen akka funyoo utaaluufi dhagaa darbatanii utaalu, namoota kaawwan ilaaluun kan barataniidha. Hammuma ummanni lafa tokko irraa gara biraatti socho'u, fookloorii isaa fudhatee waan deemuuf, naannoo haaraa dhaqanittis madaqfachu danda'a. Fakkeenyaaf, bara 1500 hamma 1800tti, ummanni Afrikaa Dhihaa kumaatamatti lakkaa'aman gara bantii dhihaatti gabrummaadhaan guuramaa turan. Garboonni baay'een durdurii Afrikaa Dhihaa bakka dhaqanitti gammachuudhaan himaa turan.

Folklore is as old as humanity. A written record left by the earliest peoples includes examples of folklore. As soon as a people develop a writing system, they begin to record folk stories. However folklore does not have to be written down, much folklore is passed orally from person to person. Even today, many people do not have a written language; but they have folksongs, legends, myths, and other kinds of folklore. Sometimes folklore is handed down by imitation. For centuries children have learned games such as: jump wrope and marbles, by watching and imitating other youngsters. As people move from one land to another they take their folklore with them and adapt it to their new surroundings. From the 1500s to the 1800s, for example, thousands of west Africans were transported to the western hemisphere as slaves. Many of the slaves enjoyed telling a number of West African folktales about a silly spider names anansi (World Inc.1994:322).

2.2. Gosoota Fookloorii

Qorattoonni fookloorii amala dhuunfaafi hiika isaanii irraa ka'uun, fookloorii bakka hedduutti qoodu. (Addisuun, 2012) fooklooristii beekamaa Ameerikaa Richard Dorson, (1972) wabeeffachuun fookloorii iddoo gurguddoo afuritti akka qoodu eera. Isaanis, fookaartii, duudhaa hawaasaa, meeshaalee aadaafi afoola jedhamu. “*Richard Dorson suggests that folklore embrace peoples, verbal and material arts, custom and the form of cultural elements. He also categorizes folklore in to four broad subdivisions. These are verbal, material culture, social folk customs and folk arts.*”

Misgaanuu, (2011) yaaduma armaan olii kana haala itti aanuun kaa'eera. Ogummaan aartii beekumsa hawaasaa ta'ee kangochaan darban ofkeessatti hammata. Isaanis dhaamsa darbu tokko irratti fuulan, harkaan, sagalee gadi-buusuufi ol-kaasuun kan dubbii caalaa gochaan mul'atuudha. kunis sochii qaamaa waliin wal-qabatee gaddaafi gammachuu, bal'inaafi dhphina garee hawaasaa keessatti sochii hawaasaa mul'atu,

fakkeenyaaf, yeroo sirbi sirbamu, geerarsi geeraramuufi boo'icha nama du'ee irratti sochii qaamaa mul'atu.

Duudhaan hawaasaa amala hawaasni waliin qooddatu ilaallata. Amalli kun kan ture, dhaabbataafi karaa jireenyaa akka feeteen ta'uu mala. Kunis dhalli namaa hanga jirutti kan jiraatu. Duudhaa hawasaa jalatti dhimmoota hedduutu jiru. Isaanis, feestivaalaafi kabaja ayyaanaa, taphaafi bashannana, qoricha aadaa, amantii aadaa, safuu, hooda/laguu/fi kkf qabata (Misgaanuu, 2011:18_19).

Meeshaaleen aadaa immoo fedhii qabatamaa namoonni wantoota aadaafi hawaasummaa ilaalcha addunyaaf qaban, miidhagina ittin ibsaniifi dandeettii uumuu isaanii kan ittiin ibsatan taasisuuf, wanta ijaan argamuufi qabatamaan bakka bu'uudha. Meeshaaleen aadaa wantoota harkaan hojjetaman, ogummaa aartii, ijaarsa aadaa, duudhaa hawaasaa, nyaata aadaa, meeshaalee manaa, dallaa, meeshaalee faayaafi kkf.

Fedhasaa Taaddasaa, (2013) (Misgaanuu, 2011), wabeefachuun akka kaa'etti. Afoolli immoo kalaqa sammuu keessatti qindaa'uun afaaniin himamuudha. Kana keessatti haalli kuufamaafi lufiinsa isaa himiinsa afaanii malee barreeffamaan miti. wanti afaaniin lufaa dhufe kun baattuu seenaa, eenyummaa, falaasama, ilaalcha, duudhaa, safuu, dinagdee, amantii, siyaasa, beekumsaafi muuxannoo dhala namaa baatanii as ga'ani (Fedhasaa Taaddasaa, 2013: 33).

2.3. Afoola

Afoolli haala jireenya ummata tokkootiif onneedha; sammuu aadaa isaati. Akka bakka kuufama sona uummataatti, ilaalcha addunyaa hawaasni tokko qabu ibsuufi jireenya guyyaa guyyaan jiraataniif, bu'uura irra dhaabbatanii fuul-duratti adeeman kennaafi. Ilaalcha akkanaa kanarraa afoolli kallattii aadaafi dagaaginaa ummataatiif ka'umsa jedhamee ilaalama. Yaadni kun akka itti aanutti kaayyameera.

Oral literature is the heart of people's way of life. It is the very soul of their culture. As the reservoir of peoples value, it expresses a given societies world view and gives them spring-board from which their day to day existence is propelled from this kind of prespective, oral literature is seen as the foundation on which the cultural direction and development of a peoples stands (A.Bukenya, W.M.kabira, O.Okumbo, 1994:85).

Hawaasni kamiyyuu dubbataa afoolati. Waliigalteen dhibbentaa 90% ol ta’u kan gaggeeffamu karaa afoolaatiini. Hawaasa muraasa keessatti qofa, walqunnamtiin yaadaa, ergaa, sonaa fi kutannoon jiru gara barreeffamaatiin darba. Barreeffamni osoo hincalqabiin dura wanti hunduu afoolaan ce’aa ture. Ummanni Afrikaa har’aa bal’inaan hawaasa afoolaati; sababni isaas aadaa fi hog-barruun isaanii heddumminaana afoolaan waan jiraniif. Osoo Naayil Durii fi qarooma warra Isilaamaa keessaa baasnee, Afrikaa guutuun, ardii aartii afoolaatiin yeroo dheeraadhaaf turte jedhu.

Every human society is oral and over 90% of communication passes through orality. Only in some society’s (today, over whelming majority) are part of the communications, messages, values, coded or committed to writing ... Indeed before anything was committed to paper all was oral. African today is classified as basically an oral society because the bulk of its traditions and literature are still oral. If we exclude the ancient Nile and the Islamic civilizations, the whole Africa has been a continent of oral art for a long time (Austin & et-al 1994:97).

Ardii Afrikaatti biyyoota argaman keessaa Itoophiyaa ishee tokko yoo taatu, sabaa fi sab-lammoota hedduu aadaa, Afaan, duudhaa, afoolaa fi kkf qabantu keessa jiraata. Isaan kana keessaa sabni Oromoos, afoola umrii jireenya isaatiin gitu kan qabu yoo ta’u, kanneen keessaa beekumsa kallattii addaaddaatiin qabu kan ittiin dhaloota irraa dhalootatti dabarsu ‘Dur-duriin’ isa tokko. Gosni Afoola Oromoo, dur-duriin kunis, hawaasa Oromootiif tajaajila adda addaa kennaaf. Faayidaaleen isaas, ibsuu, cimsuu, to’achuu fi kkf. Naannoo keenya wantoota lubbuu qabanii fi lubbuu hinqabnetu jiru. Isaanis, uumama adda addaa waan qabaniif, uumamasaanii ilaalchisee gaaffilee ka’anitu jiru. Gaaffilee wantoota addunyaa keenya keessa jiran irratti daa’imman kaasan, jaarsoliin Oromoo afoolatti (dur-durii) fayyadamanii deebii kennuufi. Deebiin isaan kennanis, saayinsawaa ta’uu baatullee, dandeettiin isaanii hamma eeyyameefitti eessaa dhuftee wantotaatiif deebii kennu. Fakkeenyaaf, “Eegeen re’ee maaliif ol-garagale?” kan jedhuuf, dur-duriitti fayyadameetu, falaasama qabuun, deebii itti kenna. Haaluma kanaan hawaasni Oromoo gaaffilee ka’an maraaf deebii itti kennaa deema. (Fedhaa, 2001:39-41).

Faayidaan afoolaa inni biraa aadaan saba tokkoo akka cimuufi dhaloota tokko irraa gara dhaloota biraatti darbu gargaaruudha. Karaa biraatiin osoo hinbadiin dhaloota tokko gara dhaloota birootti akka lufu kan taasisu afooladha. Kana malees, namoonni beekamoo ta’an seenaa guddaa hawaasa isaaniitiif galmeessan kan bara baraan yaadataman afoolani. Fakkeenyaaf, saba Oromoo keessaa, gootonni akka Abdiisaa Aagaa, Taaddasaa Birruu,

Hagaree Tulluu fi kkf akka fakkeenya gootummaatti ka’u. Seenaan namoota kanaa dhalootaa dhalootatti akka darbu, bara baraan akka fakkeenya gootummaatti akka seenessaman kan gargaaru afoola. Shoorri afoolaa seenaa fi aadaa saba tokkoo dabarsuu qofa osoo hinta’in, cimee osoo wal irraa hincitiin akka inni itti fufu taasisuudha.

Faayidaan afoolaa inni kaan immoo, namni kamiyyuu, seerota jedhameen buluun dirqama; namni seerota kana akka hincabne to’achuun barbaachisaadha. Kun kan ta’uu danda’u amaloota gaarii jajjabeessuun, amaloota badii fidan ammoo balaaleffachuuni. Sabni Oromoo gochoota /amaloota/ walqunnamtii miseensota hawaasaa kan balleessanii fi seerota aadaa isaa cabsan kan akka, hanna, hammeenya, soba, of-tuulummaafi k.k.f hunda ni balaaleffata. Keessumaa durduriin, amala gadhee ta’etti akka itti kolfamu gochuun akka dadhabu yookiin akka inni badu taasisa (Fedhaa Nagaasaa, 2001:43-44).

Gama biroottiin miliquudhaafis ni tajaajila. Namni miliqu tokko waan miidhaa irraan gahuu danda’u tokko jalaa qolata. Jireenyi ilmi namaa bu’aa bahii waan qabuuf, yeroon jalaa miliquun barbaachisaa ta’u jira. Jireenya nuffisiisaa ta’e jalaa, gara addunyaa boqonnaa itti fudhatuutti godaana. Addunyaa biroottis godaanuuf, wantoota nugargaaran keessaa inni tokko afooladha. Kunis, jireenya jibbisiisaa guyya guyyaan nuqunnamu keessaa gara addunyaa gammachuu qabuutti nugeessa. Gama biraatiin afoolli, aadaa fi duudhaa kuusaa muuxannoo hawaasaa kan jaarraa hedduu barsiisa; yookiin, jireenya keessatti jabaatanii hojjechuu, tokkummaa’uu, arjoomuu, abshaalomuu fi k.k.f barbaachisaa akka ta’an ni barsiisa (Fedhaa Nagaasaa, 2001:45-48).

Ummata kamiifuu dubbatamni (orality) hangafa. Wantootni afaaniin dubbatamaa as gahan kunneen hanga gaafa gara barreeffamaatti dhufanitti jijjiirama garaagaraa keessa darbani. Qabiyyeewwan isaanii itti dabalamaa, hir’ataafi unkiifi bifti isaanii jijjiiramaa as gaheera.

Wanti afaaniin lufaa dhufan kun seenaa, eenyummaa, falaasama, ilaalcha hawaasaa, beekumsa muuxannoofi akka waliigalaatti jireenya dhala namaa baataniitu as gahani. Afoolli yeedaloon kennamus, dhiisus, oguma (wisdom literature) hawaasni durii kaasee waliin as gahee, nutti kenne. Jireenya hawaasaa keessatti sochiin godhamu bu’aa ba’ii jireenyaa mudannoofi rakkoowwan isaan mudataniif qabsoo godhamu keessatti, beekaniis ta’ee osoo hinbeekin afoolawwan kalaqamaniiru. Afoolli saba tokkoo dhalli

namaa naaf haata'u jedhee, qooqa isaatti fayyadamuun eenyummaasaa, yaada, fedha, amantaa, aadaa, duudhaa, moo'uufi moo'amuusaa, deeggarsaafi diddaasaa kkf..., dhalootaa dhalootatti kan ittiin dabarsaa ture umrii dheeraa kan qabu qabeenya ummataati.

Hawaasni afoola isaatiin falaasamaafi akkaataa ilaalcha jireenya waliigalaarratti qabu ibsata. Kanaafuu, afoolli dilbii ummataa kan haalli waliigalaa muuxannoofi beekumsa keessatti walitti qabamanii ittiin har'a gahaniidha. Afaan Oromoo ogbarruu barreeffamaatiin mul'achuu calqabuun isaa seenaa waggoota dhihooti. Afoola isaatiin garuu, seenaa dheeraa qaba. Kanaafuu ummanni Oromoo jiruufi jireenya hedduu dabarse keessatti, afoola qofatti fayyadamaa akka ture hubachuun kan danda'amuudha. Oromoodhaaf maddiifi burqaan beekumsa isaa afoola isaati. (Misgaanuu, 2011:23-24)

Hawaasni tokko seenaa akkamii keessa akka darbee dhufe adda baafachuuf afoolafi waan afoola keessatti hammataman qorachuun dirqama ta'a. Sababni isaas afoolli waa'ee labata darbee isa har'aatti himuuf humna waan qabuufi. Wanti hawaasa keessatti fudhatama qabu akka itti fufu, kan hintaane immoo akka hafuuf afoolatti gargaaramna. Hawaasni miira keessatti dhagahamu, dhiibbaa irra geessifameefi dhibee uumamaan isa qaqqabullee afoola isaatiin ibsata. Dhimmoota hawaasaa dhimmoota diinagdeef weeddifaman, sirbi tikseen tiksitu sirbitu, yeroo namni du'u boo'ichi boo'amu yeroo ayyaana waggaafi cidhaa sirboonni gammachuu ofii ibsachuuf weeddifaman, baacoo hiriyyoota waliin taasifamu, sheekkoofi af-seenaan manguddootan dubbataman hundi afoola keessatti kan hammatamu, ogumaafi falaasama ummatichaa kan ibsani. Afoola Oromoo yeroo calqabaaf ebelutu kana yookiin sana jedhe jechuun nama rakkisa. Kanatuu qabeenya hawaasati jechisiise. Haata'u malee, namni uumamaan dandeettii kalaqqii qabu tokko kalaqeeetu yaadateemmoo hawaasaaf dabarsuun isaa ajaa'iba nama jechisiisa. Afoolli hojii dhuunfarra darbees kan gareetisi. Hojiin garee gosa afoolaa tokko keessa jiru isa kaan faana garaagarummaa qabaachuu danda'a (Misgaanuu, 2011: 25-26).

2.3.1. Gosoota Afoolaa

Goorowwan yookiin akaakuun ogafaanii kana jedhanii murteessuun nicima. Haata'uutii akka Misgaanuun, kaa'etti akaakuun isaanii ogafaan bifa hololootiin yookiin seenessuutiin (sheekkoo, durdurii, baaacchoo, afseenaa...), unkaalee gaggabaaboon kan dhihaatan (hiibboo, mammaaksa...)fi bifa af-walalootiin immoo weedduu jaalalaa, weedduu hojii, geerarsa, mararroo, weedduu ateetee, sirba, faaruu loonii, weedduu dhimmoota siyaasaa, weedduu urursaa mucaa, weedduwwan gootummaa, weedduwwan seenaa, tapha ijoollee, weedduwwan amantii, weedduwwan ajjeesaa, hibboo al-tokko tokkoo)fi kkf dha (Misgaanuu, 2011:41).

2.3.2. Amaloota Afoolaa

Afoolli amaloota addaddaa qaba: hurruubummaa, lufummaa, ummatummaa, yoomeessa, jijjiirama, sababa, hirmaannaa jamaafi miidhagina fa'a.

Hurruubummaa: amalli afoolaa kun akka afoolli lubbuu horatu godha. Hurruubbummaan jira jechuun afoolli jira jechuu dha. Afoolli dubbatamuuf yoo xiqqaate nama lama barbaada. Unkiifi qabiyyeen afoolaa kan maddufi tajaajila irra kan oolu namoota sababii hawaassummaa sanarratti argaman kan hirmaachisuudha. Hirmaannaan namoonni haala sanirratti raawwatan hurruubbiidha. Namni tokko gocha afoolaa yoo raawwatu, aadaafi barsiifata hawaasichaa osoo gadi hindhiisin bareedina akka qabaatu gochuuf, nikolfa, nika'a, nitaa'a, nifiigaa, nicookaa, dhaggeeffattoonnis, sagaleefi gochaan itti hirmaatu. Irra caalaan, gosoota afoolaa (ogafaanii) nama tokkoon kan raawwataman miti. Fakkeenyaaf, oduun durii tokko himamuuf, namni himu yookiin seenessuufi kan dhaggeeffatu, jiraachuu qaba. Kanaaf, amalli kun amala isa bu'uraati (Misgaanuu, 2011:29).

Hawaasni Oromoo aanaa Ejerees, yammuu durdurii Oromoo seenessu, bakka namni jalaa qabu jirutti malee, kophaa ofii namni tokko hinseenessu. Fakkeenyaaf namni sirbuu barbaade tokko kophaa isaattis sirbuu danda'a. Jaarsoliin yammuu durdurii nama jalaa qabuuf seenessanis, jechaafi sochii qaamaa waliin agarsiisuun bakki itti dhiheessanis nimul'ata.

Lufumummaan: lufummaan haala afoolli /ogafaan/ dhalootaa dhalootatti darbuu kan walqabatuudha. Afoolli amma jiran, waggoota dheeraa dura yookiin yeroo dhihoo uumamuu danad'u. umrii isaanii tilmaamuun nama rakkisa. Afoolli kunis, bara kalaqamee eegalee, hanga har'aatti utuu daddarbuu har'a ga'eera. Afoolli karaa lamaan lufuu danda'a. Isaanis, jechaafi gochaani. Kan jechaan darban, hiibboo, mammaaksaafi oduu durii yoo ta'an kanneen jechaafi gochaan darban immoo, sirba, sirna ateetee, sirna buttaafi kkf...fa'a.

Jechaanis ta'ee gochaan afoolli qabeenya hawaasaa dhaloonni waliif dabarsuudha. Dhuudhaan tokko haala uumamaafi namaan baduu danda'a. Fakkeenyaaf socho'iinsa dacheetiin, namaan immoo dhiibbaa siyaasaatiin, amantiifi kkf, ta'uu danda'a. Kanarraa kan hubatamu afoolli bakka tokkotti yookiin dhaloota tokko biratti dhaabbatee kan hafu osoo hintaane, dhalootaa gara dhalootaatti kan darbudha. Amala kanaaniis lufummaa jenna. Lufummaan laafnaan afoolli/ogafaan/ miidhamaadha (Misgaanuu, 2011:30).

Ummatummaa: malli afoolaa kun abbaan qabeenyaa ummata ta'uu isaa wajjin walqabata. Kunis kallatiin kan itti fayyadamu ummata. Haala jiruufi jireenyaa, seenaasaa, aadaa isaa kan ibsu, hawaasni tokko afoola mataa isaa niqaba. Yeroo calqabaatiif afoola namni tokko kalaquu danda'a ta'a. Garuu, amala lufummaa irraa kan ka'e, dubbatamaan dadarbaa yeroo dheeraa waan tureef, adeemsa keessa irraanfatamuu nimala. Kanaaf afoolli kan nama dhuunfaa osoo hintaane kan ummataati jenna. Afoolli ummata Oromoo keessa jirus, kan ummata Oromooti. Tokkoon tokkoon miseensa Oromoo hundi kiiyummaa qaba (Fedhaa Nagaasaa, 2001:15).

Yoomessa: yoomessa kan jedhu, 'yoomii fi eessa' jedhurraa uumame. Isaanis yeroofi bakka wanta tokko itti raawwatu agarsiisu. Afoolli yeroofi bakka itti raawwatu qaba. Kanatu yoomessa jedhama; ilaalchisee yeroo hundaafi bakka hundatti akka hintaane, yoomessa murtaa'ee akka qabu qalbeeffachuun ni danda'ama. Kana malees, haala/context/afoolli tokko keessatti raawwate ni ibsa (Migaanuu, 2011:31).

Jijjiirama Afoolaa: afoolaafi ummata addaan baasanii ilaaluun hindanda'amu. Sababni isaas, afoolli kan uumamu hurruubummuufi kan darbu miseensota hawaasatiin waan ta'eefi. Keessumaayyuu, hawaasni ogbarruu barreeffamaa hinqabne tokko aadaa, seenaafi kkf. dhalootaa gara dhalootaatti dabarsuuf guutummaan guututti afoola irratti hundaa'uu

danda'a. Kanaaf, jijjiramni hawaasa keessatti uumame tokko kallattiin yookiin karaabiraatiin afoola xuquun isaa hinhafu (Alamaayyooifi Alamituu, 2010:60).

Afoolli /ogafaan/ dubbatamaan dhalootatti waan lufuuf, jijjiirama garaagaraa keessa darbee as gahe. Oduu durii Oromoo tokkos, yoo fudhannee laalles, akka itti namni calqabaa seenessuun nutti himetti, fuunee dabarsuun baay'ina jechootaa achi keessa jiru irraa kan ka'e, ni ulfaata. Ergaan isaa akkuma jirutti ta'ee, haala ittiin dhihaatutu jijjiirama; qabiyyeesaa keessaa hanga tokko hir'isuu yookiin itti dabaluu jechuudha. Kunis amala afoolaa waan ta'eef, jijjiirama kana too'achuun hindanda'mu. Unkaan yookiin qabiyyeen geeddaramuun afoolaa jijjiirama jedhama (Misgaanuu, 2011:32).

Sababa: sababnis amaloota afoolaa keessaa isa tokko. Afoolli /ogafaan/ tokko raawwatuuf, sababa yookiin ka'umsa barbaada. Haasaa keessattis haata'uu, gorsaaf, hawaasni tokko yeroo afoola isaatti gargaaramee waa jechuu barbaade sababaafi haala keessatti jedhu qaba (Misgaanuu, 2011:32).

Hirmaannaa Jamaa: raawwiin afoolaa tokko jiraachhuufi dhiisuu isaa irratti, jamaa yookiin dhaggeeffattootatu murteessadha. Jamaa jechuun yeroo hurruubbiin afoolaa tokko taasifamutti, namoota dhimmicha jalaa qabuuf yookiin onnachiisuuf iddoo sanitti argaman sanaan jamaa jennaani (Alamaayyooifi Alamituu, 2010:61).

Miidhaginaafi Qindaa'ina Afoolaa: miidhagina afoolatiif gahee guddaa kan qaban malleen dubbii (figurative speech) warra jedhamani. Isaanis, akkee, bakka-buusa, name, ukukkubee, anyarseefi fakkeen isaan muraasadha. Isaan kana hawaasni gosoota afoolaa addaddaa keessatti yammuu itti fayyadamutti yaada qalbii namaa ittiin booji'uuf gargaaramu. Qindeeffamni haala qarooma qabuun ijaarame kan miira nama qindeeffamichaa dhaggeefatuu yookiin dubbisuu qirqirsuu danda'uudha (Fedhaa Nagaasaa, 2001:17-19).

2.3.3. Faayidaa Afoolaa

Afoolli hawaasa karaa hedduun tajaajila. Faayidaa hedduu afoolli kennu keessaa gurguddoo kan ta'an, ibsuu, cimsuu, too'achuu, miliquufi barsiisuu fa'a. Naannoo keenya wantoota lubbuu qabaniifi hinqabnetu jiru. Isaan kan ilaalchisee, gaaffilee ka'aniif afoolli ibsa kenna. Faayidaan afoolaa inni biraa aadaan saba tokkoo akka cimuufi dhaloota tokko

irraa gara dhaloota biraatti darbu gargaaruudha. Tajaajilli afoolaa kan biraa too'achuudha. Kana jechuunis, miseensonni hawaasaa amaloota fudhatamaa ta'an akka horataniifi amaloota badaa ta'an akka inni kaan immoo, barsiisuu danda'uu isaati.

Gama kanaan, afoolli aadaafi duudhaa kuusaa muuxannoo hawaasaa kan jaarraa hedduu barsiisa. Akkasumas jireenya keessatti hojjechuun, tokkummaan arjoomuu, abshaalummaanifi kkf barbaachisaa akka ta'an nibarsiisa (Fedhaa Nagaasaa, 2001:40-48).

2.4. Raagowwan

Seeneffamoonni afoolaa seenaalee sammuu keessatti kalaqamanii afaaniin himamani. Waa'ee taateewwan bara durii dhugaarratti hundaa'uun yookiin dhugarraa maqanii himamu. Isaanis, walitti dhufeenya Waaqaafi namaa, namaafi naannoosaa seenessu. kan dhalootaaf ittiin darbanis, afaaniin waan ta'eef, qabiyyeen isaanii hir'achaa, itti dabalamaafi jijjiiramaa deemu. Fedhasaa, (2013), Dorson (1972), wabeefatee yammuu ibsu, yeroo calqabaatiif, hayyoonni qorannoo seeneffamoota afoolaa eegalan, 'Jacob'fi 'Wilhelma' lammiilee Jarman akka ta'an himama. Jarreen kun dursa oduu durii walitti qabanii akka maxxansiisaniifi kunis hayyoota saayinsii hawaasaa hawwatee qorannoo fooklooriitiif bu'uura buuseera.

Afoola Oromoo keessaa gooroo inni guddaan tokko raagoodha. Raagoon (orally) raagamuun dhihaata. Faayidaan isaatis hawaasni mala barreeffamaa (writing system) hinqabne tokko eenyummaa, aadaa, falaasama, beekumsa, seenaa, jiruufi jireenya, muuxannoofi sona isaa dhalootarraa gara dhalootatti ittiin dabarsa. Jecha biraatiin hawaasni duudhaafi safuu ilaalchaafi falaasama isaa dhaloota ittiin barsiifata; ittiin gorfata; quuqaa qabus ittiin calaqqisiisa. Raagoon firiiwwan addaaddaa (different genres of oral narratives) of jalatti hammata. Isaan kanneen keessaa akka gooroo gurguddootti kan ilaalaman, raagamtaa, afseenaa fi durdurii fa'a. yaaduma kana kan deeggaru, Ruth Fennegan, (1970) Bascom (1965b) wabeeffachuudhaan raagamtaa, af-seenaafi durduriin gosa xixiqqaa raagoti jedha. *As Ruth Fennegan cited, Bascom (1965b) direct towards definition of myth, legend, and folktale as sub-types of the single category of prose narratives (Fennegan, 1970:318).*

2.4.1. Gosoota Raagoowwanii

2.4.1.1. Raagamtaa

Rraagamtaan akaakuu raagoo keessaa tokko yoo ta’u, moggaasni “Raagamtaa” jechoota “raagoo”fi “amantaa” jedhamurraa madde. waa’ee amantaa raaguu kan jedhu ofkeessaa qaba. Jechi “myth” jedhu kunis jecha Giriikii “Mythos” jedhamurraa akka dhufe qorannoon hayyootaa nimirkanee. kana ilaalchisee Alammaayyoo fi Alamituu, (2010) kitaaba “Encyclopedia of Antropology” jedhamu wabeeffachuun akka itti aanutti kaa’aniiru. Yaaduma kana (Mulugeetaafi kaawwan, 1999:163-164) deeggaruun ibseera.

The term “myth”, deriving from the Gireek mythos is applied to stories culturally treated as sacred truth distinguished from legend whose truth is debatable,...motivated by the conviction that the study of myth can reveal both substantive and structural aspects of human cognition it has received attention from various disciplinary and theoretical approaches(1996).

kana jechuun raagamtaan amantaa, aadaafi falaasama ummataa wajjin wal qabata. Af-seena irraa adda ta’uu isaafi roga addaddaatiin akka ilaalamu barruun armaan olii ni addeessa. Raagamtaan addunyaan kun akkamitti uumame? Ani eessayiin dhufe? Eessarraa garamittan deema? gaaffiwwan jedhaniif hiikoo kan ittiin kennamu falaasama amantaati (Alamaayyoo fi Alamituu, 2010: 120).

2.4.1.2. Af-seenaa

Af-seenni goorowwan raagoo keessaa tokko yoo ta’u, akaakuun raagoo kun waan darbe irraatti hundaa’ee afaaniin kan raagamuudha. Goobangaleessi (the main character) af-seenaa gochi raawwate dhugaa yookaan dhugaarraa kanfagaate ta’uu danda’a. Afseena keessatti goobangaleessa ta’ee seenaan isaa kanraagamu ummata keessatti olaantummaa qabaachaa kan ture ta’a. Kanneenis, Mootii, Abbaa Duulaa, yookaan Abbaa Gadaa ta’uu danda’a. Uumamni gooban-galeessichaa kanraagamtaa wajjin tokko miti. Kana jechuun akka gooban-galeessa raagamtaa namoota kaan irraa adda ta’ee kanuumame miti. Adeemsa jireenya isaa keessatti sadarkaa olaanaarra kanqaqqabu ta’a. Ummanni “Gooban-galeessichi sadarkaa olaanarra ture” jedhee, kanfudhatu sun jagnummaan inni agarsiise, injifannoon inni galmeesise tooftaafi tarsiimoon itti fayyadame yookaan kufaatii isarra qaqqabe af-seena keessatti argama.

Adeemsa jireenya ummataa keessatti gochi gooban-galeessichi raawwate jedhamu “Gocha gaarii” yookaan “Gocha gadhee” ta’uu danda’a. Gochi raawwatame sun dhaloota ammaatiif akka fakkeenyaatti fudhatamee barumsaafi muuxannoon akka irraa argachuun danda’amu raagama. Wanti raawwate sun hammeenya irratti yoo ta’e “Hamaa kan raawwate hojii harka isaa hindhabu” jedhee ummanni gocha yaraa irraa akka ofittisu seeneffama. Kanaaf af-seenni kan irratti xiyyeeffatu kolfisiisuu yookaan bashannansiisuu osoo hintaane barumsi akka irraa argamuufi (Alamaayyooifi Alamtuu, 2010:122_123).

Af-seenaan akaakuu durdurii hamma ta’e bal’aa ta’ee dha. Isas bakka isaatti eeguu qabna; sababni isaatis akka namummaatti itti gaafatamummaa waan qabnuufi dhimmoonni yaadatamuu akka qabaniifi waa’een isaanii dubbatamuudhafis, yookiin irra deddeebi’amuufis mirgi waan jiruufi. Taateewwan tarii kan yeroo kan akka har’a ganamaallee ta’uu danda’a; tariimmoo sa’aatii tokko dura yookiin garmalee duubatti fagoo ta’eefi kan amma yaadatamanii yaadni isaanii garmalee ifa hintaaneefi gadifageenyi isaanii dhimma waan hundaa kan tuttuqu.

Legend is a fairly broad category of tale. We are retaining the word legend; because here we are dealing with accounts of personalities and events that are considered to be memorable that they deserve to be talked about or recounted (Latin legenda) again and again. The events may be that the memory of them is now very vague and the details are subject to all kinds of manipulation (Okepewho, 1992:182_183).

2.5. Durdurii

Oduun durii Oromoo goorowwan ogafaanii keessaa kan bifa hololoo yookiin seenessuutiin mul’atuudha. Uummatni Oromoo oduu durii isaatti gargaaramee tokkummaa, jaalala, cimina, waliif yaaduu, hinjifachuu, milkaa’ina, mirgaan galuu, amantummaa, waadaa eeguu, bilchina, abshaalummaa, waltumsuu, walumaagalatti faayidaa kaayyoo tokkootiif waliin dhaabbachuu akka qabu uummata isaa barsiisa. Kaayyoo guddaan oduu durii bohaarsuu yookiin bashannansiisu ta’ee adeemsa kana keessa dhaamsa biros dabarfachuun danda’ama. Yaada kanas Beekaan, (Dorson, 1972:53), wabeeffachuun yammuu kaa’u, “*Folktales are told primarily for intertainment although they may have secondary purposes*” jedhee ibsa. Akka yaada kanaatti oduun durii nama bashannansiisuuf himama. Osuma bashannananii barnoota biroos argatu. Gorsa sana keessa dhaamsi barbaadame darba. Fakkeeyaaf ijoollee afaan barsiisuuf, wal-

kabaja, gootummaan diinarra akka oolan gorsuu, hojiidhaaf kakaasuufi kkf ta'uu danda'a. Oduun durii dargaggootaaf beekumsa gaarii kenna. Kunis hangafa isaanii akka kabajaniifi jijjiirama amalaa akka fidan ittiin gorsuuf oduun durii mala gaariidha. Oromoon akka madda asoosamaafi seenaatti oduu durii isaatti fayyadama. Beekaan, Maangashaa (1992), eeruun akka itti aanutti kaa'eera.

The Oromo elders and folktales tellers took different approaches to the appreciation of the folktale. They were taught as the history of the Oromo culture and as the source of its myths. Oduun durii akkuma maqaan isaa ibsutti waan dur ta'e jechuudha. Qoodattoonni oduu durii baay'inaan bineeldotaafi bineensota ta'an, darbee darbee meeshaaleen manaas kan keessatti argamaniidha (Beekaa, 2015: 51-52).

Durduriin akkuma goorowwan afoola kaanii duudhaa muuxannoo ilaalchaafi falaasama uumamaa tokko bara irraa baratti, labata tokko irraa labata biraatti kan dabarsu haala jireenya hawaasummaa kan calaqqisiisu firii hambaati jechuun nidanda'ama. Duudhaan, falaasamniifi ilaalchi ummata tokkoo bara tokko irraa bara itti aanutti dhaloota tokko irraa dhaloota biraatti yammuu darbu sadarkaa guddina ummatichaa wajjin fooyya'ina agarsiisuu nidanda'a. Durduriinis jireenya namaa wajjin kan walqabate waan ta'eef jijjiirama akkasii ni agarsiisa. Bifa dur jiruun hindarbu. Afaaniin waan darbuuf fageenya yerootiin kanka'e keessaa kan baduufi kan itti dabalamu niqabaata.

Durduriin wantoota bakka tokkotti argaman fakkeenyaaf, horii, bineensa, muka wajjin walfakkeeffamee seeneffamuu nidanda'a. Seeneffamni isaa ka'umsaafi ta'umsa (cause and effect) waan qabuuf hanga dhumaatti qalbii namaa booj'ee kan namaan godaanu malee kan nuffisiisu miti. Durdurii keessatti firiiwwan asoosamaa fakkaatti (character), sabseena (plot), gocha (action), waldhabbii (conflict)fi dhaamsi nijiraatu. Haata'u malee akkaataa asoosama keessatti argamaniin durdurii keessatti mul'atu jechuu miti (Alamaayyoofi Alomituu, 2010: 117).

Fakkaattii (character): Durdurii keessatti fakkaattiin jiran nama yookiin horii, bineensa, muka, kkf ta'uu danda'u. Fakkaattonni amalaan yookiin bifaan garmaleessa walirraa fagaatanii waliif faallaa ta'aniit hundeeffamu. Fakkeenyaaf tokko garmaleessa gamna yoo ta'e sanaaf kan faallaa ta'e garmaleessa gowwaa ta'eet dhihaata. Tokko goota yoo ta'e kanbiroo immoo dabeessa ta'a. Tokko dureessa yoo ta'e kanbiroo immoo iyyeessa ta'a. Fakkaattiin durdurii akkuma adeemsa farada gaariin itti fe'amee bitaafi mirgatti

hinilaallatu. Garuma fuulduraatti suksuka. Garuu fakkaattiin asoosamaa bu'aa ba'ii hedduu keessa darba. Duubatti deebi'eet fuulduratti areeda; bitaafi mirgatti duubaafi fuuldura ilaallateet tarkaanfata. Fakkaattiin durdurii kan asoosamaa irraa adda ta'uu isaa Alamaayyoo fi Alamituun "Elliott Oring" wabeeffachuun yaada kanatti aanu kaa'aniiru. *"As representative of character in the folktale are flat and two dimensional, so are the interaction of the characters only two characters interact in any particular scene"* (Oring, 1986:128).

Durdurii keessatti fakkaattii lama gidduutti walitti dhufeenya yookiin walitti bu'iinsa uumamuun seenaan isaanii tarkaanfata. Kana jechuun durdurii keessatti waa'ee dhimma yookiin gocha tokko yammuu addeefamus fakkaattii lama gidduutti akka ta'e Oriing namni jedhamu addeesseera.

Sabseena (plot): Sabseenni durdurii akka sabseena asoosamaa waldhabbii adda addaatiin micciiramee kan dhihatuu miti. Ka'umsiifi ta'umsi (cause and effect) durdurii hangas kan jabaatu miti. Gochi tokko gara biraatti furii walharkaa darbaa soroorrattee hanga dhumaatti kan deemu ta'uu isaa Alamaayyoo fi Alamituun, Oriing akkas jedheet, ibsa jechuun eeraniiru. *"The plot of a folktale proceeds as a logical sequence of events. Each event in the tale logically conditions the events that follow"* (Oring, 1986:333).

Waldhabbii(conflict): Durdurii keessatti waldhabbiin akka kan asoosamaa hinjabaatu. Fakkaattiiwwan gidduutti kan uumamu waldiddaa cimina qabuu miti. Garuu walitti bu'iinsa xiqqoo irraa ka'uun fakkaattonni dhumarratti addaan bahu.

Gocha(action): Durdurii keessatti gochoonni dalagaman walfakkaatu. Yeroo baay'ees irra deddeebi'aniit dubbatamu. Kunis asoosama irraa amaloota adda isa taasisu keessa isa tokko dha.

Yoomeessa(setting): Fakkaattiin durdurii keessatti iddoofi yeroon itti dalagu addaan baafamee hinbeekamu. Iddoo akkanaatti jechuun maqaan dhayamee bara akkanaa keessa jedhamee beekamuu dhabuun isaa amala durduriiti (Alamaayyoo fi Alamituun, 2010: 118__119).

2.5.1. Gosoota Durdurii

Raagoo qoqqooduurratti rakkoon yeroo dheeraaf turee jira. Haata' uutii akaakuu baay'een gosoota raagoo kan akka durdurii (tale) fi kan birooti. Durduriin irra keessa karaa afuriin qoodamu. Inni tokko qooddataa durdurichaa bu'ureeffata. Gama kanaan, yeroo dheeradhaaf garaagarummaa durdurii beeyladoo, durdurii namootaa, durdurii yaadan jiru jedhanii kaa'uun baramaa ture. Dhimmoonni gurguddoon lama akkaataa qooddii akkanaa bear keessatti rakkoo bu'uraati.

The classification of the oral narratives is an old problem. There have, however several subclasses recognized for this genres, several words and phrases thrown about highlighting one kind of tale or the other. There are roughly four ways in which the majority of tales have so far been classified. One is on the bases of the oblivious protagonists of the tale. In this sense, it has long been fashionable to draw a distinction between animal tales human tales and fairytales. There are basically two problems with this style of classification (Okpewho, 1992:181).

Qooddiin durdurii inni lammataa akkaataa kaayyoo qabiyyee keessatti mul'ateen, kaayyichis kan sirritti ibsame yookiin hinibsamin ta'u. Garee guddaan durduriwwan akkasii, akka waan bu'uuraan kaayyoo jajjabeessuu yookiin barsiisuu qabanitti ilaalamu. Walitti dhiheenyaan hundi isaanii gaarummaafi yarummaan isaanii kan himamu dhumarratti nama seenaa sana himeeni.

Qooddiin durdurii inni sadaffaa, itti dhiheenyaan kan lammaffaa wajjin wal-qabata; bu'uurri isaatis amala qulqullina durdurichaati. Inni kun tarii akka jechoota baay'ee fayyadamuuttiin isa guddaadha.

Fakkeenyaaf, durdurii nama ajaa'ibsiisan (tirickester tale) kan qooda fudhatu ajaa'ibsiisufi waan dhugaa hintaane akka namni amanee fudhatu gochuun haqa cabsuun yookiin dabsuun gara hiriyyummaa adda baasutti qajeelchuu yookiin geessuu danda'a.

Durdurii inni afraffaan immoo kan filannoo nama dhabsiisu (dialema tales) durduriin kun kanneen gaaffidhaan yookiin rakkoo falmiidhaan xummuraniifi kan seennessaafi dhaggeeffataa gidduutti furmaata argatu. Karaan biraa durduriin ittiin qoodamu, haala keessa jiruun (context) yookiin yeroo wanti tokko keessatti mul'ate bu'uura godhachuuni. Fakkeenyaaf, yeroo baay'ee durdurii galgala/ yeroo addeessaa dhaggeeffanna. Durduriin kunis kanneen armaan olitti addeefamaa turan keessaa ta'uu danda'u. Isaan eeramanii darbanis, gosoota raagowwanii qooduuf itti fayyadamamani.

A second way of classifying tales has been in terms of the purpose revealed in the context, whether implicitly or explicitly. A large group of such tales for instance are seen to have a fundamentally moralistic or didactic purpose. In nearly all of them a moral is drawn by the storyteller at the end, which either encourages good or discourages evil as revealed within the story. A third method of classification, closely linked with the second, is on the basis of the characteristic quality of a tale. This is perhaps the largest category as here we have the largest number of terms used. For instance, trickster tales are tales involving trickery and deceit, a breach of faith leading perhaps to the end of a relationship between the parties involved mostly animals. Dilemma tales are those that end with a question or a problem to be debated and resolved between the narrator and his audience. On the other way classifying tales has been on the basis of context or occasion. For instance, we often hear moonlight tales, simply on the ground that the tales — which may be any one of the kinds discussed above — are told in the moonlight. There are only some of the terms used for classifying various kinds of oral narratives (Okephewho, 1992:182).

Oduun durii Oromoo immoo akka unka yookaan qabiyyee ofkeessatti hammataniitiin oduu durii seenessaa, oduu durii ibsaa, oduu durii goototaafi bineensota, jedhamudanda’u (Beekaa, 2015: 52-53).

Oduu durii seenessaa : waa’ee gochaafi namoota beekkamoo ta’aniiti. Seenichiifi gochichis yeroon itti raawwate ganama har’aatii hamma duriitti ta’uu mala. Kan hundaa’es seenaa waan tokkoo irratti hundaa’ee kan dubbatamuudha. Seenichis, waa’ee mootii biyyaa, gootummaa dirree waraanaafi kkf ta’uu danda’a. Oduun durii kunis bifa lamaan seeneffamuu danda’a: meemorateefi faabulatee meemorateefi faabulatee dha. Meemoratee keessatti namichi oduu himu yookiin seenessu sun wanta qooda keessatti fudhate yookiin ijaan arge sana seenessa. Faabulateen immoo wanta yeroo ta’e dhageenye tokko akka asoosamaatti seenessuudha. Kan seeneffamu akka waan agarreetti osoo hinta’in jette, jetteen seeneffama. Oduun durii Oromoos baay’inaan kanaani (Beekaa, 2015: 52-53).

Oduu durii ibsaa: oduun durii kun ka’umsa aadaa, amantii, haala jireenya uummata tokkoofi kkf ilaalchisee gaaffilee ka’aniif ibsuuf kan itti fayyadamnuudha. Haata’u malee ibsi eessaa dhuftee waantota adda addaa ilaalchisee kennamu saayinsawaa miti. Oduun duriiwwan akkasii hedduun kan jiran ta’uu ragaa baay’een lafa kaa’a (Misgaanuu, 2011:44).

Oduu durii gootummaa: gosti oduu durii kun oduu durii gootummaa of keessaa qaban irratti xiyyeeffata. Kan seenessus wanta dur ta'e sababii ta'eef, namni seenessuu sun gaaffii ragaarratti hundaa'e namni isa gaafatu hinjiru; yoo gaafatamellee wanti dur hafe jechuun amansiisuuf yaala. Oduun durii gootummaa, gochaalee tooftaan, ciminaan, gootummaan, waliigalteen akkasumas haalan hojjechuun bu'aa argamsiisanirraa akka muuxannoo argannuuf tajaajila.

Oduu durii bineensotaa: Oduun durii bineensotaa kun hawaasni gaddaafi gammachuu, jaalalaafi jibba, shakkiifi amantaa, gaarummaa, hammeenyaafi kkf ilaalchisee fuulletti waan dubbachuu hinbarbaanne horiifi bineensotatti qabachuun kan dubbatamuudha. Oduun durii kun irra caalaa hamilee namootaa kakaasuufi bashnnansiisuuf tajaajila.

Oduun durii seenaa addunyaa kana keessatti bara dheeraa dura raawwate seenessa. Taateewwan raawwataman dhugaarratti hundaa'u. Fakkaattiileen achi keessa jiran waanuma namni addunyaa kana keessatti raawwachuu danda'u raawwatu. Yeroo teenyee dhaggeeffannu yookiin dubbisnu waanuma dhugaan ollaa keenyatti raawwatame nutti fakkaata. Fakkaattiileen keessatti hirmaatanis namoota nuti beeknu fakkaatanii nutti mul'atu. Gochoonni oduu durii keessatti fakkaattiileen raawwataman faallaa hariiroo (binary opposition) danatu. Jechoonni jiran duuban hiikaan faallaa qabu. Fakkeenyaaf, jiidhaan yoo jiraate, gogaan duuba hindhibu.

Akka kanaan gowwaa/abshaala, jaalala/jibba, dheeraa/gabaabaa, jechoota jedhamaniin guutaamaniiru. Irra caalaa, kan yaada namaa hawwatu garuu, gowwummaa, abshaalummaafi sossobamuu namoota sanaati (Beekaa, 2015:53).

2.5.2. Amaloota Durdurii

Durduriin amaloota gurguddoo gosoota fookloorii biroo wajjin qooddatu qaba. Isaanis hundagaleessummaa, yeroon isaa kan hinbeekamneefi barreessaa kan hinqabneedha. *“Folktales are characterized by major feature that are also common to other folkloric forms such as proverbs, songs, fables, and so on. They are universal, timeless, and authorless.”*

Hunda Galeessummaa Durdurii: Namni durdurii seenessu eessattiifi yoomillee taanan namoota miiraafi hawwiidhaan isa dhaggeefatan barbaada. Dubartiinis ta'ee dhiirri,

durduriin sun kan waan dhiyoos ta'ee, kan kanaan duraas, himtee yookaan asoosama gad-fageenyyaan ibsamu yaada isaanii faana rarraasuun kan isaan quubsu, odeeffannoo yookaan waan nama gammaciisu, kofalchiisu, gocha gadheefi kan nama kakaasu, amantiitti nama beekkamaa kan nama taasisu, waan nama dadhabsiise yookaan ba'aa jireenyaarraa kan mukuu baasu waan ta'eef dhaggeefatu.

Naannowwan giddu-galeessa Afrikaatti, paasfikiitti, akkasumas naannoo bosona Awustiraaliyaa kan jiraatan yeroo hunda durdurii dhiyoos ta'ee kan fagoo dhiirris, dubartiinis jireenya isaanii keessatti walitti odeessuu jaalatu. Akasumallee, Jaappaanitti, Chaayinaatti, Indiyaatti nama durdurii jireenya isaanii duukaa wal-qabsiisee seenessu, baay'ee jaalatu. Yeroo mul'ata ofii keenyaan gara biyyoota addunyaa warra dhihaatiin ilaalluu, yoo xiqqaate waggoota kuma sadi yookaan kuma afur ilaalla; akkasumas kan shakkii tokkollee hinqabne ogummaan yookaan aartiin seenaa himaa irreeffama hawaassaa wajjin walitti dhufeenya qabu. Luboonni bara giddu-galeessaa bifa durduriitiin seenaa isa durduriitiifi seenaa isa haaraa dhimma amantaa kan ilaallatu sagantaa qopheessuun haala nama ajaa'ibsiisuun bifa fakkiidhanis, suuranis, katabbiitiinis akka namootaaf galutti ibsaniiru.

The teller of stories has everywhere and always found eager listeners. whether his tale is the mere report of a recent happening, a legend of long ago or an elaborately contrived fiction, men and women have hung upon his words and satisfied their yearnings for information or amusement, for incitement to heroic deeds for religious edification, or for release from the overpowering monotony of their lives. In villages of central Africa, in outrigger boats on the Pacific, in the Australian bush, and within the shadow of Hawaiian volcanoes, tales of the present and of the mysterious past, of animals and gods and heroes, and of men and women like themselves, hold listeners in their spell or enrich the conversation of daily life.

When we confine our view to our own occidental world, we see that for at least three or four thousand years, and doubtless for ages before, the art of the storyteller has been urbane in every rank of society. Medieval priests illustrate sermons by anecdotes old and new, and only sometimes edifying (Thompson, 1996:3).

Addisuun, R. Dorson (1972), wabeeffachuun akka kaa’etti, fooklooriin kan of keessatti qabatu, ummata, aartiwwan afaaniffaan jiran, meeshaalee, aadaafi wantoota aadaa fa’a. Dabalataanis, Dundes (1965), akka eeretti, fooklooriin raagamtaa, af-seenaa, durduriifi qoosaawwan hammata. Kun kan agarsiisu, amala fooklooriin waliin qabuufi durduriin isa keessaa qooddachuu danda’u.

As Addisu (2012), cited R. Dorson (1972), suggest that folklore embrace people, verbal and material arts custom, and the form of cultural elements. In addition Dundes (1965) suggests that folklore involves myth, legends, folktales, and jokes. This shows, universality of folklore ingenera and folktales in particular.

Yeroon isaa hinbeekkamu: Afoolli umriifi yeroon isaa hinbeekkamu. Hayyuwwan durduriin akka ibsanitti afoolawwan garaagaraa kan akka raagamtaa, af-seenaafi kan biroo maddi isaanii hawaasa yaa ta’anii malee yeroon isaanii daangaa hinqabu. Gama biraatiin Dorson(1972) akka kaa’etti, seenessi durduriin umrii maleessa. Hammuma fedhellee daangaa maleessa haata’an malee hawaasa keessatti tajaajila kennu.

Oral literature is ageless and timeless. Scholars of folktales belonging that various of society indefinite time. On the other hand Dorson (1972) said that folktale narration is ageless. Eventhough they are timeless, they serve certain function in the society.

Barreessaa hinqabu: Durduriin barreessaa hinqabu jechuun abbaa dhuunfaa hinqabu jechuudha. Gama biraatiin afoolaafi ogbarruu barreeffamaa walbira qabnee yoo madaallu abbentaa dhuunfaa hinqabu. Kunis, qabeenya hawaasa irraa sassaabamee sana ta’a. *“This means that it hasn’t it’s own authorship. In other word when we compare oral literature with written literature it is authorless. It is the source of the society that is collected from” (Addisu, 2012:34).*

hayyuun biraa immoo amala kana ilaalchisee, yeroo tokko durduriitti hawaasichi fayyadamnaan kan hawaasati jedhamuufi gaaffiin kamiyyuu anatu barreesse namni jedhu ka’uu hinqabu. *“...for once the word folktale was used, collective tradition could be assumed and no question about individual creation could arise.”(Ruth Fennegan,1970:310.*

2.5.3. Uumamaafi Bifa Durdurii.

Ingiliizitti yaadni durdurii jedhu kan ibsu durdurii maatii yookiin wanta nama dinqisiisu tokko kan himutti hiikama. Akkasumallee seeroma seenessuu baay'ee ofkeessatti hammatu, afaaninis ta'ee barreeffamaan baroota yookiin waggootarra darbee dhufetti ramadama. Fayyadama kana keessatti dhugaan barbaachisu tokko uumama meeshaa aadaa ta'uu isaati. Barreessitoota seenaa ammayyaa wajjin wal-bira qabuudhaan yammuu ilaalamu, durdurii himaan dandeettii isaa kanaaf galata guddaa argachuu qaba. Himaan durdurii dheebuun isaafi hawwiin isaa yeroo hunda miira warra durdurii isaa dhaggeefataniifi dhagahan ofitti hawwachuufi harkisuudha....

Although the term “folktale” is often used in English to refer to the “household tale” or “fairy tale” (the German), such as “Cinderella” or “Snow White”, it is also legitimately employed in much broader sense to include all forms of prose narrative, written or oral, which have come to be handed down through the years. In this usage the important fact is the traditional nature of the material in contrast to modern story writer’s living after originality of plot and treatment, the teller of the folktale is proud of his ability to hand on that which he has received. He usually desires to impress his readers or hearers with the fact that he is bringing them something that has the stamp of good authority, that the tale was heard from some great story-teller or from some aged person who remembered it from old days (Sith Tompson, 1996:4).

Seenaan kan akka sheekkoo Indiyaafi Itaalii, Faraansaayiiarra darbee gara Ingilaanditti fudhatamee barreeffama harkaa irraa gara barreeffama harkaatti geedarammee daangaa malee Seenaan deemee hanga wal-xaxuutti gahe. Karaa warra ogummaa isaa qabaniifi hinqabaatiniitiin yookaan seenessitootaan fooyya'e.

The story of such story, passing it may be from India, Arabia and Italy France and finally to England, copied and changed from manuscript to manuscript, is often exceedingly complex. For it through the hands of both skilled and bungling narrators and improves or deteriorates at nearly every retelling (Sith Tompson, 1994:4)

Karaa sirriinis haata'u karaa kamiinuu seenaan akkanaa tarii kan barreeffamee taa'e kun aadaa kana tursiisuuf yeroo hunda yaaluufi durdurii ture kana baallii hambaa durii godhanii kaa'uun akka inni barbaachisaa ta'eefi fudhatama qabaatu gochuufi.

Himteen afaanii durdurii kun umriidhaan kan baay'ee fagoo seenarra caaluufi kan ardii tokkon daanga'u yookiin qarooma tokkoon kan daanga'uu miti. Tarii seenaan iddoodhaa

iddootti gargar ta'uu danda'a. Haallifi sababni durdurii himuu tarii akka nuti lafaa lafatti sochoofnuun jijjiirama; yookiin immoo jaarraadhaa jaarrattifi hanga yoonatti iddoo kamittuu haala wal-fakkaataadhaan bu'uura ta'ee hawaasaafi dhuunfaa tajaajilaa jira.

Gama amantiitin abbootiin amantaa hordoftoota amantii isaanii keessa waa'ee qulqullummaa kaa'uuf, hubachiisuuf, seenaawwan calqabaa ka'anii ta'aa turan itti seenessuuf, himteen isaan gargaaraman ogummaa durdurii cimsuu keessatti gahee guddaa taphatanii jir

2.5.4. Yaaxina Caasaa Durdurii

Yaaxinni kun biyya Ameerikaa keessatti bara 1960 keessa kan madde yoo ta'u, leellistoonni isaas, Andre Jolles, Rold Raglafi Alan Dundes faa turan. Beektonni kunis qorannoo garaagaraa gama yaaxina kanaan kanneen gaggeessaa turaniifi barbaachisummaa yaaxina kanaa tumsaniidha. Qo'annoo afoolaa keessatti xiyyeeffannoo guddaa kan argachuu qabu caasaa afoola sanaati. Afoola tokko duraa duuba isaa eeganii qindeessuun haala yaada-rimee yookiin ergaa duubaa qabu ilaalamuu akka qabuudha. Kunis haala durduriin garaagaraa haala himootaan qindaa'anii ijaaramaniin ergaan keessaafi fuulduraa qaban jechoota irraa ka'ee xiinxalamuu qabuudha yaadni yaaxxinichaa (Alamaayyoofi Alamituu, 2010:100).

Sumner, Propp, wabeeffachuun akka kaa'etti, Propp, bara 1928 kitaaba 'morphology' of the folktale' jedhu barreesse. Kan ittiin beekkamees, qaacceessa unkaafi caasaa durdurii saayinsii xinqooqaafi hariiroo inni tokko isa biraa wajjin qabu beeksisuu ture. Haata'u malee, kan 'Propp' kun mataa isaatiin guutuu miti. Kan irratti qorate durduriwwan amala namummaatiin ala ta'an akaakuufi amala isaaniirratti ture.

Viladmire Propp's book, Morphology of the folktale, was published in 1928. This study in many ways, placed the author ahead of his contemporaries in the field; but the impact of his scientific discovery was really perceived only when the method of structural analysis were introduced into linguistics and ethnolog. It is important to notice that for Propp, morphology did not constitute an end in itself. He wanted to discover the specific character of the supernatural tale as a type (Sumner, 1996:163).

Warri "Propp" dura turan, A.S.Veslovski, akka Propp, kitaaba isaa keessatti kaa'etti kan irraa calqaban kaayyoowwan irraati. Qooddattoonni seenaa durdurii, bu'aa walitti hidhamiinsa kaayyoowwanii akka ta'an amana. Walitti hidhamiinsi isaas baay'ina isaanii

irratti hundaa'a jedhu. Kaayyoowwan irra deddeebii dhibbeentaa guddaa kan qabu ergifannaafi godaansa keessa akka darban ibsa. Later Karl Von Spiess, Friederich Von der Leyenfi kan biroo kaayyoowwan akka dhimma irra deddeebii durdurii ta'eetti dubbatu.

A.N.Veselovski, whom propp speaks in his book with the greatest admiration, starts from motifs. He considered subjects as combination of motifs and presented their correlation from a purely quantitative view point; he explained the high percentage of repeated motifs through borrowing and migration (Sumner, 1996:164).

Nikivorov, immoo gochoota raagoofi ramaddiiwwan isaanii akkaataa ijaarsa jechootaa afaanicha keessa jiranii hordofuudhaasn sakatta'uun akka barbaachisu ibse.

"Nikivorov has proposed to examine the 'the narrative action' and their grouping by following the model of formation of words in a given language" (Sumner, 1996:165).

Viladmir Propp, durduriin tokko caasaa 31 ol of-keessatti qabachuu hindanda'u jedhee murtee irra gahus, beektonni garaagaraa isa boodarra jiran immoo keessa deebi'anii qorachuudhaan yaada fooyya'aa waan kennan fakkaata.

Beektota caasaa Propp, qoode fooyyessanii dhiheessan keessaa durdurii Afrikaa Bahaarratti Okephew(1992:176) Alan Dundes (1971) wabeeffachun akka ibsetti caasaaleen durdurii Afrikaa kan bu'uura 5 ta'uu ibseera. Innis qaacceessa isaa keessatti haala armaan gadiitiin kaa'eera.

Much work has been done on a characteristic African tale type known as the trickestertale; Alan Dundes's study (1971) is surely one of the most enlightening. This categories of tales mostly of animal but also of human characters__has to do with trickery and breach of faith. In his analysis of two of these tales from East Africa, Dundes finds there are basically five functions, or what he calls motifimes, in the following order (Okpewho, 1992:176).

2.5.5. Caasaa Durdurii akka Okpewhon, (1992:176) Alan Dundes (1971)

Wabeeffachuun Qoodetti

1. Hiriyyummaa: qooddattoota /hirmaattota/ durdurii gidduutti obbolummaa yookiin hiriyyummaatu mul'ata. *Friendship: The tale often assumes or specifies a situation of friendship between the characters involved.*

2. Waadaa/waliigaltee/: Itti fufee yeroo baay'ee waliigaltee irra gahu yookiin wal-beellamuutu mul'ata; kun immoo gatii yookiin kaayyoo hiriyyummaa madaaluufi.

contract: Next, there is frequently an agreement reached or some kind of appointment made, which has the value or aim of testing the friendship.

3. Waadaa cabsuu: Hiriyyoota keessaa inni tokko gowwomsuudhaan yookiin daba hojjachuun hatuun yookiin dhoksuun waliigaltee diiga.

Violation: One of the parties in the contract invariably does something that amounts to a breach of faith e.g. by deceiving or cheating the other.

4. Walqorachuu: Gareen gowwomsame yookiin dabni irratti hojjatame, miidhaa irra gahe hubata; waadaa cabe sana arga; haajaa deebisuuf bakka itti dhama'u.

Discovery: The deceived or cheated party frequently discovers the trick played on it or the violation of the agreement reached. In many cases this is followed by a countertrick or counter violation from the offended party.

5. Gargar bahiitii hiriyyummaa: Haala dhumaa kana keessatti, obbolummaafi hiriyyummaa jiru diiguuufi gargar galuudha; yeroo tokko tokko hirmaataa dura waadaa cabse adabuun raawwata.

End of friendship: The final situation in this sequence is generally the termination of the cordial relationship between the parties, sometimes with the punishment or disgrace of the original culprit.

Caasaalee “Propp.” kaa’eefi kan “Alan Dundes” kaa’e, wal bira qabamanii yammuu ilaalaman kan Alan Dundes filatamaa fakkaata. Sababni isaatis: dhimmoota itti aananii dhufan kana akka ta’e qorataan kaa’eera.

- ❖ Caasaa “Propp” kaa’e 31 irraa gara 5tti fooyyeessuu isaatiin,
- ❖ Durduriin caaseeffames kan “Propp”, irraa adda ta’uu isaatiin,
- ❖ Durduriin qoratame kan Afrikaa irratti ta’uu isaafi,
- ❖ Barri itti qoratame kan “Propp” irra as dhiheenya qabachuu fa,a.
- ❖ Oromoon akka ummata Kushummaa isaatti, naannoo kaaba Baha Afrikaatti seenaa jireenyaa waggoottan 8000 ol ta’e qabaachuu (Alamaayyoo, 2006 :10)

Kanuma irraa ka’uun qorataan, caasaa “Propp.” irra kan Alan Dundes irratti xiyyeeffachuun, haala caaseeffama durdurii Afrikaatiif kaayyameen, caaseeffama durdurii Oromoo aanaa Ejeree qaacceessuuf filate.

2.6. Sakatta’a Qorannoo Walfakkii

Kutaan kun qorannoowwan kana dura mata duree qorannoo kanaan walitti dhihaatan irratti qorataman bakka itti dhihaatu .Qorannoon kunis qorannoo sadarkaa digirii duraa, digirii lammaataafi digirii sadaffaa yeroo addaaddaa gaggeeffaman hamma ta’e qabateera. Kanumarratti hundaa’uudhaan qoratichi hariiroofi walitti dhiheenya isaanii sakatta’uufi garaagarummaa qorannoo isaa wajjin qabu ibsuuf akka ragaatti itti fayyadameera.

Qorannoowwan digirii duraatiif gaggeeffaman irraa yammuu ka’amu, qorannoo hedduun fookloorii irratti gaggeeffamee jira. Fakkeenyaaf, Xurunaa (1982), Mulugeetaa (1976), Awwaqaa (1975), Dehab (1972), Yaaqoob (1974)fi Tseggaayee (1993) qorannoo isanii durdurii irratti gaggeesanii jiru. Isaanis, durduriwwan Itoophiyaa keessatti bakka adda addaa jiran walitti qabuun qoratan.

Qorattoota kanneen keessaa, qorannoon Xurunaafi Mulugeetaa durduriwwan naannoo Oromiyaa keessaa kan Harargee Dhihaafi Shawaa Dhihaarratti durmaa duubummaadhaan kan gaggeeffamani. Haaluma kanaan Mulugeetaan durduriwwan 25 funaanuun qabiyyee

isaanii ibseera. Haata'u malee qaaccessi isaa hammuma fedhellee guutumaan guututti gadi fageenya qabaatullee, durduricha caaseeffama qabuun qoqqoodee hinteechisne.

Gama biraatiin, qorannoon Xurunaan durdurii irratti gaggeesse, haala hurruubbii akkaataa uffannaafi gahee dhaggeeffattoota durdurii irratti kan xiyyeeffate dha. Inni kunis, dhimma caaseeffama durdurii Oromoo irratti wanti tuqe waan hinjirreef, kan qorataa isa ammaatirraa garaagarummaa qaba.

Qorannoowwan kana dura sadarkaa digirii lammaffaatti qorataman hedduu keessaa kan mata-duree qorataa kanaa wajjin walitti dhihaatan, Abdulqaadir (1982), Tasfaayee (1990), Yiheenew(1996), Saahilu(1996), Abraam(2000), Tseggaayee (2010)fi Waakkennee (2011), Dabalaa (2015), qorannoo isaanii Raagoowwan (Oral prose narratives) irratti yammuu qoratan, haaluma teessuma duraa duuba maqaan isaanii tarreeffameen, raagoo Sumaalee, Jablawii, Goojjam Dhihaa, Oromoo Booranaa, Oromoo Jimmaa, Qeellam Wallaggaa, Oromoo Karrayyuufi Wallagga Bahaa aanaa Eebantuu irratti kan xiyyeeffatame.

Qorattoonni jalqabarraa afran xiyyeeffannaan qorannoo isaanii, qaacceessa ijoo durdurii (thematic analysis of folktales) kan jedhu irratti. Haaluma kanaan qorattoonni kunneen, durduriwwan irratti xiyyeeffachuun hawaasa hubachuuf akka madda odeeffannootti fudhatan; durduriwwanis, akka meeshaa dheedhitti ilaalan. Kana wajjin garuu caaseeffama durduriwwanii hinilaalle.

Qorannoo Abrhaam, Saahiluufi Yiheenew, yoo ilaalle kan jara kaanii faana addaa addummaa waan qabu fakkaata. kunis, qaacceessa ergaa ijoo durdurii qorachuu irraa gara durdurii, Af-seenaafi Seenaa maatiifi eessaa-dhuftee hawaasaa (genealogy) qorachuutti jijjiiran. Haata'u malee isaanis caaseeffama durdurii waan hinilaalleef qorannoon qorataa kanaa kan isaaniitirraa adda ta'a.

Isaanuma armaan olii keessaa Yiheenew raagoowwan Goojjam Dhihaa gosa gosaan qooduun, durdurii, af-seenaafi seenaa maatiifi eessaa-dhuftee maatii (genealogy) jechuun yammuu ramadu, durduriimmoo, kan bineensotaa, dinqisiisaa, kan mammaaksawaa jechuun qoqqoodeera. kana qoratee ramaduun isaa cimina ta'us, caaseeffamni afoola tokkoo qo'annoo afoolaa keessatti xiyyeeffannaa guddaa argachuu qaba kan jedhu

dagateera. kanaaf, kan qorataa kanaa caaseeffama durdurii Oromoo haala caaseeffama durduriwwan Afrikaatiif kaayameen kan qorate waan ta'eef kan qorataa duraatiin adda.

Qorannoowwan Abraam, Saahiluu, Tseggaayee, Waakkenneefi Dabalaa hamma ta'e walfakkaatu. Qorannoo isa kanaanis durdurii hawaasa Oromoo irratti qorachuu isaanitiin walitti dhihaatu. Kunis kan qoratan, Oromoo Jimmaa, Oromoo Booranaa, Qeellam Wallaggaa, durdurii Oromoo Karrayyuufi durdurii Oromoo godina Wallagga Bahaa aanaa Eebantuu irratti. Warra kaawwan wajjin qorannoo Dabalaa wanti adda taasisu, qabiyyee durdurii akkuma jara kaawwaanii ilaaluun alatti bifiyyee durduriitis xiinxalee jira. Qorannoon Dabalaafi kan qorataa kanaa hamma ta'e, walfakkaata. Haata'u malee, bakki qorattoonni lamaan itti qoratan garaagarummaa qaba.

Kanaafuu, irra-jireessan kaayyoon qorannoo qorattoota kanaafi qorataa kanaa durdurii Oromoo irraatti yaa qoratanii malee, bakki itti qoratan kan kun itti qorateefi mata-dureen isaa waan walirra hinbuuneef kan isaanitiin adda ta'a.

Gama qorattoota digirii sadaffaatiin (PhD) qorannoowwan sakatta'aman, (Claude. Sumner, 1996), kitaaba isaa "Oromo Wisdom Literature, Folktales Collection and Analysis" jedhu keessatti durduriwwan Oromoo barreessitoota garaagaraatiin qophaa'an walitti qabuun, gosa gosaan yoo ramadu, dhimma caaseeffama durduriwwan Oromoo waan tuqe hinqabu.

Qorataan (Cerulii, 1922), jedhamu, qorannoo foola Oromoo sirboota, durduriifi mammaaksota gosa Oromoo Maccaa: Leeqaa, Limmuufi Guumaa irraa sassaabuudhaan dursa kan qabu yoo ta'u, innis caaseeffama durduriwwanii kan ilaale waan hintaaneef, qorannoon qorataa kanaa isa kana irraa garaagarummaa qaba. Kanaafuu, qorataan qaawwa gama caaseeffama durdurii Oromootiin jiru, hamma ta'e duuchuuf qorannoo kana gaggeessee jira.

BOQONNAA SADI: MALA QORANNOO

Boqonnaan kun mata-dureewwan itti aanan of jalatti hammata: maalummaa saxaxa qorannoo, madda odeeffannoo, irraawwatama, mala iddatteessuu, meeshaalee funaansa ragaafi adeemsa funaansa odeeffannoo akkamtaafi mala qaacceessa raga fa'a.

3.1 Saxaxa Qorannichaa

Saxaxni qorannoo waliigala qorannicha kan too'atu ta'ee, qorannichi maal akka fakkaatufi maal irratti akka bu'ureeffate agarsiisa. Yaada kana kan deeggaru, Addunyaan (2011) (Cohen, Manionfi Morison, 2005:73), wabeeffachuun akka ibsetti, *“Research design is governed by the notion of fitness for purpose; the purpose of the research determine the methodology and design of the research”* jedhu. Haaluma kanaan qorannoon kun kan xiyyeeffate Caaseeffama Durdurii Oromoo haala caassaa durduriwwan Afrikaatiif kaayyameen ibsa qulqulleeffannaa fayyadamee odeeffannoo argate ibsa. Sababni qorannoo ibsaa kun fayyadamameef wantoonni mul'atan maal akka ta'an jechootaan ibsuu waan danda'uufi.

Malli qorannoo qulqulleeffannaa kan of keessatti qabatu, adeemsa ragaa duraa ta'ee kan gaaffii banaafi lakkoofsa hinqabne waan ta'eef, xiinxalliin ragaa tokkoffaa immoo kan lakkoofsaa kan hintaane ta'uu isaa ibsa (Zooltan, 2007:19). Kanaafuu, akaakuu qorannoo kanaa gaggeessuuf, akkaataan odeeffannoo itti funaanamu, gosti odeeffannoo, akkaataan ittiin qaacceefamuufi itti ibsamu kan qorannoo hammamtaa irraa adda ta'a. *“Qualitative research involves data collecting procedures that result primarily in open ended non numerical data which is analyzed primarily by non-statistical methdes.”*

3.2. Irraawwatama

Irraawwatama jechuun wanta qorannoon tokko irratti gaggeeffamu yoo ta'u, qorannichis, mata-duree Qaacceessa Caaseeffama Durdurii Oromoo Godina Shawaa Dhihaa Aanaa Ejeree Haala Caasaa Durduriwwan Afrikaaf Kaayyameen manguddootaafi dargaggoota irraa funaaname irratti gaggeeffameedha

3.3. Madda Odeeffannoo

Madda odeeffannoo jechuun burqaa deebii gaaffilee qorannoo tokkooti. Maddi odeeffannoo qorannoo tokkoo iddoo lamatti yoo qoodamu, isaanis madda ragaa duraafi madda ragaa lammataati (Dastaa, 2013:44). Kanumarraa ka'uun, qorataan haala qabatamaa jiru faana madda ragaa duraa kan ta'an manguddoota dhiirota 7fi dubartii 1, irraa af-gaaffiidhaan, dargaggoota bakka qorataan bira hingeenye irraa dhufan dhiirota, 10fi shamarran, 2 irraa marii xiyyeeffannaa gareetiin walumaagalatti manguddoota 8fi dargaggoota, 12 irraa durduriwwan 55 yammuu seenessan sagalee isaanii teeppiidhaan waraabatee jira.

Maqaa namoota durduriin irraa fudhatameefi baay'ina durduriwwan himanii akka itti aanutti dhihaateera. Obboo, Beenya Hordofaa durduriwwan 9 Aaddee, Dinqituu Yaamii, durduriwwan 8, Obbo Mararaa Amaara durduriwwan 3, Obbo Laggasaa Camadaa durduriwwan 3, Obbo Moosisaa Lammii durduriwwan 3, Obboo Baqqalaa Gaddafaa durduriwwan 3, Obbo Abbabaa Kabbadaa durduriwwan 4fi Shaanbal Dirribaa Caalaa irraa durduriwwan 5, funaanee jira. Walumatti manguddoota saddeetirraa durduriwwan 35 ta'an yammuu funaanaman haalli odeeffannoon calqabaa ittiin argame, qorataan gara Waajira Aadaafi Turizimii dhaquun wantoota jiran gaafate. Waajirri Aadaafi Turizimii aanaa Ejeree dhimma fookloorii keessaa afoolaafi kanneen biroo dabalatee gareedhaan hamma ta'e walitti qabee galmeessee teechiseera. Kanaaf, yammuu galmeessan kana namoota muraasa eeraniiru; kan isaan walitti qaban garuu kan maxxanfamee miti; namoota isaan hineeriniif immoo qorataan darbaa dabarsaan osuma gaafatuu bira gahee durduriwwan funaannateera. Keessumaayuu, qorataan dhalataa aanaa sanaa ta'uun isaafi haala isaa keessa waan beekuuf namoonni gaafataman eeyyamamoo ta'aniiruuf. Odeeffannoo namoota kana biraa funaanuu odoo hindhaqin dura, namoota teessoo isaanitiin bira dhaqqabuun eeyyama isaanii gaafachuun sagantaa qabsiifateetu.

Gama biraatiin dargaggoota mana barumsa Ejeree sadarkaa lammaffaa gandoota aanichaa fagoo irraa dhufan kanneen durdurii himuuf fedhii qaban iyyaafatee adda baafachuun dhiirota 10fi shamarran 2, Charuu Margaa, ganda Inaafuu, Tasfaayee Moosisaa ganda Gollii, Daanyee Lammaa ganda Liitii maadoo, Raggaasaa Addunyaa ganda Dhaamottuu, Darajjee Lamlamuu ganda Liitii Maadoo, Fayyisaa Caalaa ganda Arrabsaa, Warqinaa Disaasaa ganda Xalboo, Gonfaa Moosisaa ganda Hiddii, Wuddee Birruu ganda Tulluu Kormaa, Saaraa Balaay ganda Dhaamottuu, Daawwit Dhaabaa ganda Areertuufi Leellisaa Fiixaa ganda Horaa irraa garee namoota jaha-jahaan marsaa lamaan gaafa guyyaa 22/04/2008fi 23/04/2008 mana barumsaa Ejeree sadarkaa lammaffaatti waltajjii qopheessuufin durdurii beekan marii xiyyeeffannaa garee fayyadamuun akka walitti himan gochuun durduriwwan 20 ta'an yammuu waliif seenessan sagalee isaanii teephidhaan waraabateera. Walumaagalatti gandoota baadiyyaa 13fi magaalaa 2 irraa durduriwwan 55 namoota 20 irraa funaanameera.

3.4. Mala Iddatteessuu

Qorataan malli itti fayyadame gosoota iddattoo mit-carraa keessaa isa tokko kanta'e, mala eerummaa/darbaa dabarsaa/snow ball sampling/ dha. Malli kun kan fayyadu yeroo odeef-kennitoota argachuun rakkisaa ta'etti (Dastaa, 2013:136). Yaalew, 2011:134, yaaduma kana mirkaneensa.

Haaluma kanaan qorataan, qorannoo isaatiif namoota ragaa qaban dhiheenatti argatulle addaan baasee beekuun waan rakkisaa itti ta'uuf, mala darbaa dabarsaa fayyadamuudhaan odeeffannoo isa tokko irraa yoo argate namni calqaba odeeffannicha kenneef sun nama biraa akka eeruuf gaafachaa kallattiin eessa akka jiran argachuun durduricha funaannateera. Nammoonni ragaa kennan kunneen nama tokkoffaarrattis, lammaffaafi sadaffaarrattis kan argaman jiru.

3.5. Mala Funaansa Ragaa

Af-gaaffii: Meeshaaleen funaansa ragaa, qorannoo tokko gaggeessuuf barbaachisan hedduudha. Akka kaayyoo qorannichaatti kanneen adda addaa fayyadamuun nidanda'ama. Akka kaayyoo qorataa kanaatti meeshaaleen funaansa ragaa itti fayyadame Af-gaaffii dha. Sababni af-gaaffii fayyadameef, af-gaaffiin yeroo barbaade fooyya'uu danda'a; odeeffannoo kennaan deebii gaaffii wajjin hindeemne, qorataan gaaffii fooyyessuun akka karaatti deebi'u gochuu danda'a. Gama biraatiin namoota barreessuufi dubbisuu hindandeenye irraa odeeffannoo fudhachuudhaaf mijataa dha. Kana wajjin walqabatee qorataan odeeffannoo kennitoota irraa eeyyama fudhachuun karaa ifa ta'een durdurii isaan itti himan teeppiidhaan waraabbateera. Sababni teep-riikerderii fayyadameef yaadni dubbatame keessaa akka hinhafneef, ragaa bade irra deebi'anii sirreessuun waan danda'amuuf, yeroo af-gaaffii qusachuufi odeeffannoo funaaname irra deebi'anii dhaggeeffachuuf carraa waan kennuufi.

Marii Garee: mala kana qorataan kan itti fayyadameef ka'umsa isaa jalatti gaaffilee bu'uura dhihaatan keessaa waan mirkaneeffachuu barbaadu waan jiruufi. Haaluma kanaan dargaggoota mana barumsaa Ejeree Sad. lammaffaatti barachaa jiran keessaa 12 kanneen durdurii himuu danda'an erga iyyaafatee argateen booda, waltajjii qopheessuufin garee namoota jaha-jaha qabaniin guyyaa lamatti durdurii isaan walitti himan qooddataa ta'ee keessa taa'uun yammuu isaan durduriwwan beekan waliif seenessan sagalee isaanii teeppidhaan waraabbateera. Sababni Teeppii fayyadameef akka armaan gadiitti ibsameera.

Using a tape recorder in interview has the following advantages. These are avoid omissions, distortion and modification of data, saves the interview time and gives opportunity to hear the information again and again (Dawit & Alemayehu, 2002:49).

3.6. Adeemsa Funaansa Odeeffannoo Qulqulleeffannaafi Qaaccessa Ragaa

Adeemsi funaansa ragaa dhugummaa, amanamummaafi xumura ragichi irra gahu madaaluuf kan nama dandeesisiisu tooftaa qaama qorannooti. Qorannichi akkamitti akka funaaname, yeroo funaansa ragaa dhimmoonni maal fa'a akka raawwataman, odeeffannoo kennittoonni ragaa akkamitt akka kennisiifaman, akkamitti akka deebisan, ragaa eessattiifi eenyuun akka funaaname, nama ragaa funaanuufi odeeffannoo kennu gidduu walitti dhufeenyi akkamii akka jiru, naannoo qorannoon irraa fudhatame maal akka fakkaatuufi funaansi ragaa odeeffannoo kennitootaa dhuunfaa yookiin gareedhaan ta'uufi dhiisuu isaa bakka qorataan kaasee dubbistootaaf ragaa itti kennuudha (Yalew, 2011:436).

Kanumarraa ka'uun qorataan ragaa funaannachuuf adeemsa kanatti aanu fayyadameera. Duraan dursee, qorataan gara Waajjira Aadaafi Turizimii aanaa Ejeree deemuudhaan, wanti kanaan dura dhimma fookloorii keessattuu waa'ee durdurii irratti hojjetaman yoo jiraatan gaafate. Isaan irraa wanti argate, wanta baay'ee bilchaataa ta'uullee baatu, hamma ta'e afoola aanicha keessatti dubbatamaniifi sirnoota garaagaraa hamma ta'e walitti qabuuf yaalanii jiru. Walitti qabanii galmeessuun teechisuun isaanii cimina ta'uullee, barruu firoominaatiin deeggaruu dhabuufi maxxansiisanii beeksisuu dhiisuu irratti hanqinatu jira. Itti aansuun qorataan namoota warri aadaafi turizimii odeeffannoo irraa fudhatan eenyu fa'a akka ta'an yammuu gaafatu, warra muraasa eeramaniif keessaa warra lubbuun jiran namoota lama obboo Beenya Hordofaafi Aadde Dinqituu waamii bira dhaquun durduriiwwan beekan akka itti himan gaafateera. Sana booda kan jiru, namoota beekan argachuuf tokkorraan tokko osuma gaafatuu, manguddoowwan muraasa gandoota adda addaa keessaa argatee durduriiwwan beekan akka itti himan gaafatee argateera.

Kana malees, gandoota hiixuu ta'anii, bira gahuun dadhabame, dargaggoota gandoota aanichaa hiixuu irratti argaman irraa dhufanii mana barumsaa Ejeree sad. lammaffaatti fayyadamuufi isaanumti oduu durii naannoo isaanitti beekan akka walitti himaniif manuma barumsaa itti barachaa jiranitti waltajjii mijeessuudhaan yammuu isaan walitti himan, qorataan qooddataa ta'uudhaan durduriiwwan isaan walitti himan teeppii sagalee

waraabduudhaan waraabeera. Oromoonni aanaa Ejeree akkuma hawaasa Oromoo iddoo biraa jiruutti raagoowwan gosa adda addaa qabu. Isaanis, raagamtaa, af-seenaafi durduriwwan yammuu qabaatan, hunda isaanituu maqaa durduriitiin himu. Qorataan durduriwwan teeppiidhaan waraabbaman kana dhaggeeffachuudhaan, akkuma dubbatanitti gara barreeffamaatti jijjiiree qindeessuun xiinxaluuf akka mijatuuf tartiiba lakkoofsaa kenneefii jira. Ragaa argates irra deddeebi'ee dubbisuun akka walitti dhiheenya isaanitiin qoqqoodudhaan tarreessee, qaaccessessee jechootaan ibsee dhiheesseera. Ibsoota durduriwwan qaacceefferaman jala jalatti aansee, dhimmoota qaacceefferaman immoo akka hubatamuu danda'anitti, ulaagaa ittiin qaacceefferamaniin waliin wal-bira qabuun gabatee keessatti walitti qabee kaa'eera.

BOQONNAA AFUR: RAGAA DHIHEESSUUF QAACCESSUU

Boqonnaan kun durduriwwan manguddoota 8 irraa funaanaman³⁵fi dargaggoota mana barumsaa sadarkaa lammaffaa Ejeree kanneen gandoota baadiyyaa hiixuu irraa dhufan 12 irraa funaanaman 20 walitti 55 kan ta'an keessaa 24 kan ta'an bakka itti qaacceeffamu ta'ee, haalli itti filatamanis durduriwwan akkaataa tartiiba duraa duuba manguddootaafi dargaggootaarraa fudhataman irraatti hundaa'uun, tartiiba (1-55) jiranniif carraa tasaatti fayyadamuun durduriwwan carraa argatan irratti bu'ureeffachudhani. Mirkaneeffannaa dhugummaa isaanitiif jecha, durduriin funaanaman hunduu dabalee qorannichaa taasifamanii dhuma qorannichaa irratti walqabatani jiru. Bakka itti qaacceeffamanitti tartiibni lakooftaa haaraan osoo hinkennamiiniif isuma yeroo carraadhaan filataman qabaniin taa'ani. Akkaataan qaaccessa isaanii tokkoon tokkoo durduriwwan filatamanii jalatti kaayyoo irratti hundaa'uun yammuu qaacceeffaman, dhuma dhuma isaaniirrattis, durduriwwan ulaagaalee caasaa guutan guutaniin qaacceeffamanii gabatee keessatti walitti qabamniiru.

4.1. Qaaccessa Durduriwwan Oromoo aanaa Ejeree Caasaa Shan guutan

Durduriwwan Oromoo aanaa Ejeree tokko tokko gochaa fakkaattiiwwan qooda keessatti fudhatan raawwataniin, caasaa hiriyyummaa uummachuu, waliigaltee qabaachuu, waliigaltee cabsuu, walqorachuufi gargarbahiitii hiriyyummaa guutanii kan argaman nimul'atu. Durduriwwan safartuufi ragaa walbira qabuun haala itti aanuun qaaceffamanii dhihaataniiru. Isaanis, carraa tasaatiin filatamanii akka qaaceffamanitti, 1-55 jiran keessaa warra lakkoofsa 3, 21, 22, 27, 31, 43fi 53 qabatan yoo ta'an duraa duubummaa tartiiba lakkoofsa isaanitiin akka itti aananitti dhihaataniiru.

Durdurii 3^{ffaa}: Qamaleefi leenca

Qamaleen ilmoo leencaa gateettii..., ofii bakka ilmoo san ciifte. Bakka ilmoo san ciiftetii..., mataa ishii shaffanatte ciifti. Leenci ilmoo tiyya jedhee achii fudhate. Ishiin ol-hinjettuu...; hin siiqxuu...; hinguddattu; achuma teechi. Jennaanii, dhageechee jedhe, “maalii...?, maalii...? Mee..., warruma guddaa... warra beeku naadhaqii..., warra waa-beeku naa dhaqii...,” jettiin. “Tolee, dammaa..., bitadheetoo dhaqaa..., damma fudhannee dhaqnaa...” jedheen. “Damma natti kennii..., ani nan baadhaa..., ati naabaadhuu...,” jette. Jennaanii..., “Tole” jedhee raawateetii... ‘ishii... gateettiirratti

baata; ‘ishiin, dammaa achii... arraabbachaa...,’ deemti. Gateettii saatirra teechee..., “maal taatee...,” jedheen “Nan boo’aa...,” jetteen. “Maaliif boochaa...?” jennaanii..., “kanan guddachuu dadhabe kanaa...,kanaafan boo’aa...,” jette. ‘Imimmaan..., dammatu isarratti xab’ jennaan, “Maalii... kannarratti bu’uu..., jedhuu” jedhe. “Imimmaan kiyya” jette. “Maal taate?” jennaanii “kananii akkanatti! Anii.. taa..., guddachuu dadhabee kanaafanii..., imimmaan kiyya sirratti bu’aa...” jette. ‘Oduma deemu, oduma deemuu..., muka jala gahe;’

Hoo muka jala gahu, ‘xab!’ jedhi jennaan, mukarratti ol-taalte. ‘Akkana laallan gubmuka korte,’ “Indii! Akkamitti muka korte?” jennaanii..., “Bittee..., dammatee...dhabdee..., dhaltee...ilmootee dhabdee..., dhaqiyyaa waa-lama dhabittii! hinjenneeniiree...,‘ishiin akkasitti addaan galte (Obbo Beenyyaa Hordofaa, 20/02/2008, ganda Cirrii).

Qaaccessa Durdurii 3^{ffaa}

Durdurii kana keessatti caasaaleen argaman qooddattuu xiqqoon abshaalummaadhaan ilmoo leencaa gattee, leenca mooksitee hiriyummaa isaa barbaada akka dhaqxeeff leencis ilmoo isaa se’ee guddifachuun isaa hiriyummaa yammuu mul’isu, qamaleen guddachuu dadhabuu ishiitiif leenci warra beekaa akka dhaqee gaafatuuf mari’achuufi leenci damma bitee qamalittii baatee warra waabeeku deemuun isaa caasaan waliigaltee jiraachuu mul’isa.

Caasaan itti aanee argamu waliigaltee cabsuu yammuu ta’u gochaan ittiin ibsames, qamaleen damma itti kenname arraabuufi gateettii leencaa irraa utaaltee muka koru ishiiti. Leenci akkamitti muka korte jedhee gaafachuun isaa caasaa walqorachuu yoo agarsiisu, qamaleen mukarratti hafuun ishiifi bittee damma kee dhabdee dhaltee ilmoo kee dhabdee dhaqi yaa waa-lama dhabeettii leencichaan jechuun ishii gargarbahiitii hiriyummaa isaanii agarsiisa. Kanaafuu durduriin kun Okepeho, (1992:176) Alan Dundes (1971) wabeeffachuun caasaa durdurii Afrikaa bahaatiif kaa’e shananuu duraa duuban kan guutee argamu ta’uu isaa argina. Dhimmoonni biroo askeessatti ka’uu danda’an hawaasni Oromoo dhala isaa abshaalummaa barsiisuu yoo barbaade, bineensota naannoo isaa jiran keessaa qamalee fakkoommii fudhachuun itti akka fayyadamuu nuhubachiisuu danda’a. Kana malees, namni goota jedhamee beekkamu tokkos namni yoo dhimmi tun maaliif natti dhufte jedhee laf-jala itti yaaduu baate, gootummaan isaatis

abshaalummaadhaan moo'atamee waalama dhabeettii akka ta'uu danda'u irraa hubachuun nama hinrakkisu. Haala tokko tokko, irraa immoo abshaalummaadhaan fayyadamuun saba seenaa keessatti bakka guddaa qabuufi gootummadhanillee beekkamaa ture, kanneen akka qamaleen abbaa harbuu hari'atte jedhan gochaa jiran wanti namatti mul'isu jiraachuu danda'a.

Durdurii 21^{ffaa}: Hantuutaafi Raacha

Hantuutaafi raachatu jiraa. Hantuutaafi raachi kun maabaraa..., walitti bu'uu... barbaadan. Raachi iddoo lama jiraachuu in edandeessi, asis, bishaan keessas, dacheerras; hantuutni garuu, yoo bishaan buutee..., akka duutu hin beektuu. Kanaaf, dura maabara kan baasee..., ee... hantuutaa..., hantuutni kun, digifteet, nyaachifteet, gaafa ji'a itti aanuu..., manaa..., raachaa dhaquu barbaadde. Kanaaf, ennaa....achi geessuu, raachi bishaan keessa waan jiruuf, "Akkamittan seenaa?" jennaan, "Anuu sinqabaa", narratti utaalii" jetteen. 'Ennaa utaaltuu..., irruma teessee..., dhagaas, bishaaniin sidaaksisa" jetteet, xinnoo..., raachi bishaan daakuu..., waan beektuuf, siksatee... jalaa..., gadi lixxe..., bishaan keessa. Achii..., bishaan dhuguu..., gaafa ... hantuutni calqabduu..., "Maaloo...! Maaf akkas nagoota?" ennaan, dura michuu baddee..., egaa..., bishaankee..., dhugi jettee..., itti taphatte akkas, jedhama. (Ob. Laggasaa Camadaa 25/02/2008, magaala Ejeree 02).

Qaaccessa Durdurii 21^{ffaa}

Durdurii kana keessatti hantuutnifi raachi maabara walitti bu'uu barbaachi isaanii caasaa hiriyummaa uummachuu agarsiisa. Bakki cassaa waliigaltee itti mul'atu, hantuutni dursitee maabara baasuu ishiifi raachi booddetti hafuu ishiiti. Raachi gaafa dabaree ishii maabara baastu hantuutni gara mana ishii bishaanii dhaqnaan akkamittan seena jettee yammuu gaafattu, raachi koottu anuu sinqabaa jettee ofiif bishaan jalaa lixuun ishii waliigaltee cabsuu ishii agarsiisa. Itti aansuudhaan, hantuutni yammuu bishaan dhuguu calqabdu, maaf akkas nagoota jettee gaafachuun ishii caasaan walqorachuu akka jiru agarsiisa. Dhumarratti caasaan mul'ate, gargarbahiitii yammuu ta'u, gochaan ittin mul'ates, maaf akkas nagoota jettee hantuutni gaaffannaan, dura michuu baddee bishaankee dhugi jechuufi dhiisuu ishiiti. Durduriin Oromoo aanaa Ejeree keessatti dubbatamu caasaa jedhame guutee argameera. Gama biratiin hawaasni yammuu waliin

jiraatu hawaasummaa mataa isaa uummatee kan jiraatu ta’ullee, hawaasummaa isaa keessatii kan waadaa jedhe waliif eegee jiraatu akkuma jiru, waan waliigalan diigee nama biraarraan miidhaa kan gahu jiraachuu isaa argina. Inni kun wanti nama barsiisu, hiriyya malee deemanii gaggeessaa malee akka hingalle isa jedhu dhaloota ittin barsiifachaa adeemuu isaa argina. Namni oolmaa bade rakkoo cimaan akka irra gahu, kan raachi hantuutan duruma michuu baddee dhugi bishaan kee jetterraa arguu dandeenya.

Durdurii 22^{ffaa} : Harree fi waraabessa

Waraabessi..., dur harree sodaata ture. ‘Maaliif sodaataa..., harreeni, gaafa itti fakkaata gurrishii..., kanaafii..., ‘itti michoomuu barbaadetii..., otoo babbaqatuu..., “Maaf nabaqtaa ...?” jennaani, “Gaafa kee kanaan nawaraantaa...”, jennaan, “Kuni gaafa mitii, gogaadhaa..., koottuu...!” jetteenii, michummaa walqabatu. Gaafa kaanii..., waraabessichi nyaachuu barbaadeetii, “koottumee...!, wal’aansoo wal qabnaa...!” jedhaani, waraabessichi. Gaafa wal’aansoo walqaban, egaa..., humna qabdii..., hamma-hamma lafaan dhoofta.

Omaa..., Waraabessichi dadhabnaan... “Maaloo sobii naakufii...!” jedhaan. Wal’aansoo sana. Ishiin dhuguma seetee..., ennaa kuftuuf, irraa ka’uu dide. “Maaloo” narraa ka’ikaa..., ani ammanan sirra turee...?” jennaan..., “Waraabun lafaan dhooftaan, irraa ka’uu hin beeku” jedhee, ‘achumaan nyaate’ jedhama. (Laggasaa Camadaarraa, 25/02/08, magaala Ejeree 02).

Qaaccessa Durdurii 22^{ffaa}

Durdurii kana keessatti waraabessi harree nyaachuu barbaadetu, harreetti michummaa yeroo uumu argaina. Kun caasaa durdurii keessaa hiriyyummaan jiraachuu isaa mul’isa. Waraabessii fi harreen wal’aansoo taphchuun isaanii waliigaltee uummachuu yammuu agarsiisu, waraabessi harree lafaan dhahee, irraa ka’uu diduun isaa waliigaltee cabsuu isaa agarsiisa. Harreen, ani ammanan sirra tureeyii, maaloo narraa ka’i jechuun ishii caasaan walqorachuu jiraachuu isaa yammuu mul’isu, waraabu lafaan dhooftaan irraa ka’uu hinbeeku jechuun harree nyaachuun isaa caasaa gargarbahiitiin hiriyyummaa jiraachuu agarsiisa. Durduriin kun caasaa jedhame hunda isaanii guutee mul’ateera. Seenessa durdurii kanarraa wanti hawwsichi itti qabatee dhalootasaa ittiin barsiisu, durumayyuu warri diina waliif ta’an michummaa uumuun akka irra hinjirre nutti mul’isa.

diina ofii yoo kuffisan gara-laafinaan yoo irraa ka'an, badiin kan nama irraa ka'ee sana akka ta'e irraa hubanna.

Durdurii 27^{ffaa} : Qeerransaafi Namicha

Duri, Qeerransatu jira jedhan. Qeerransi kunii, re'ee nyaataa, hoolaa nyaataa adamoo itti bahan. Gaafa adamoo itti bahan, hindheecha, oduu inni dheechuu namichi karaa deemaa; waraanas hibaataa, qalqalloos hinbaata. Gaafa jedhuu...,

“Maaloo namseekoo na baasi!” jedhaani. ‘Namsee nabaasi’ jennaan, “Akkam godheen sibaasa?” jennaan; “Qalqala kana keessa na godhadhuu...” jedhaani. Ka'eet, qalqala kana keecha godhatee..., “nyaattaa...” jennaan, “Sin nyaadhuu” jedheeni. Amma ari'anii, yoo irraa fagaatuu: “Nabiraa hafanii?” jennaan” Eyyen jedheeni. “Lafa nagodhikaa!” jedhe. hoo lafa godhuu, “Sin nyaadhaa..!” jedheen. “Maaloo...,sinnyaadhu hinjennee'ii maa nanyaattaa?” jedhan. Jennaani, “Lakkii..., sin nyaadhaa” jedhaani. Fardi gaaddisa dhaabbataa.., “Fardi kun nuuf haa laaluu! Jedheeni. “Jaarsi eechea!” jennaan “Kunoo, farad san bira dhaqna” jedhaani. Oggaa dhaqanuu, “Namana nyaadhuu” jedhaan Fardi. “Maaliifii...? Jennaan, “Maaloo, ittiin na bashannanee, sargii ittiin na nyaatee kunoo urufatti nagatee... ihi, nyaadhu, isaan wulataa hinqabanii; nyaadhu” jedhaani. “Mee kunoomoo, qotiyyoo san bira dhaqnaa...” jedhaani. Dhaqan qotiyyoo bira. Yoo achi dhaqanuu;

“Nyaadhu!” jedheen qotiyyichis. Itti moraa'ee. “Maali? Jennaan “Ijoollee guddiseetan, badaa baasee.., urufatti nagatee.. cirriin nanyaataa.. nyaadhu!” jedheeni. ”Ishiikaa!” jedheet, qamaleen mukarra jiraa, qamalee kanaa...,

“Kunoo jaarsi sun nuhaa laaluu” jedheeni qamalichaan. Ammaa ..., ka'anii dhaqan; “Amma atii..., maaliif dhuftan?” jennaan

“Akkanatti maaloo.., namseesaatan baasee, ‘si nyaadhu malee jedhee’ jaarsummaa si bira dhufnee..” jedheeni. “Moo!, ‘amma maal gootet, obboo Qeerroo.. namsee baafta hinsobdaa!” jedhaani. “Hinsobuu bee.” “Akkamitti baafta?” jennaan “Kunoo as keecha godheeni” jedhe “Mee seeni nan laalaa!” jennaan seene qalqala keecha. “Mee hidhi, akkamitti hiite..?” jennaan hidhe. Namichi silaa waraana harkaa qabaa...,“Moo..! arkanumaan olii gad deemtaa? Waraannii si harka jira; Qeerransi Qalqalloo keecha jira,

maal eegdaa! Jedheenii Qamalichi! Ofirraa ajjeesee, ofirraa hiikee jedhama (Obbo Abbabaa Kabbadaa, 28/02/08, ganda Laanqisaa).

Qaaccessa Durdurii 27^{ffaa}

Durdurii kana keessatti qeerransi namicha waraanaafi qalqalloo baatee karaa deemutti dhufuun isaa hiriyyummaa uummachuu agarsiisa. Erga itti dhufeen booda namichaan mee nabsee koo naaf baasi jechuufi, namichaan sinyaadhu jedhee waakkachuun isaafi namichis tolee, jedhee qalqala keessa kaawwachuun isaa caasaa waliigaltee uummachuu isaanii mul'isa. Erga namichi qeerransa namoota ajjeesuuf reeban jalaa baasee, qeerransi namichaan sinyaadhu malee jechuun isaa waliigaltee cabsuu isaa yammuu agarsiisu, namichi immoo lubbuukee du'a jalaa sii baraareen sinyaadhu malee naan jettaa jechuun isaa caasaa walqorachuu agarsiisa. Caasaan dhumarratti dhufe, gargarbahiitii hiriyyummaa yammuu ta'u, gochaan ittiin mul'ates, jaarsummaa dhugaa qamaleen murteessiteen qeerransi namichaan ajjeefamuu isaati. Durduriin kun caasaa hunda isaanii duraa duuban guutee mul'ateera. wanti caasicha ala arginu, hawaasicha keessatti namni waadaa cabse tokko jaarsummaarraan gahachuun barbaachisaa akka ta'eefi jaarsummaadhanis murteen akkuma abbaan itti dhufetti galchuun akka irra jiru mul'isa. Nama waan gaarii namaa oole yoo daba itti yaadan cubbuu kan fudhatu isa daba yaade akka ta'e irraa hubachuun nidanda'ama. Kallattiin biraa ittiin ilaalamuu danda'u, namichi qeerransa qabeenya namaa nyaate dhoksuun isaa sirrii akka hintaane tilmaamuu dandeenya.

Durdurii 31^{ffaa}: Niitii Dhirsaafi Sanyoo

“Niitiitu, dhirsa irratti..., nama biraa jaalate” jedhani. Nama biraa hoggaa jaalattuu..., ammaa... abbaan manaa sun hindaldaalaa..., daldaala san otoo deemuu..., hiriyyaa biraa immoo..., manaa qaba; kan ishii eeguu... jechuudha. Gaafa ishii eeguu..., achii ..., innii..., daldaala san hoggaa deemuu..., ishiinii..., hiriyyaa biraa jaalattee..., kana eegaa..., jirtii..., amma gaaf-kaanittii..., hiriyaan isaa suni..., “Mee gaaf tokko daldaala kana dhaqiiniitii..., deebi'iitii..., qe'ee kee..., laalii...!” jedheen. Gaafa laali jedhee..., achii as deebi'uu..., isaan mana jiru; “ijoollee...!” jedheeni. Sodaate alaa..., “Ijoollee...!” jedhee alaa ..., yaamnaanii..., “Namittiidhuma tana narraa ...,hiikuu... dadhabdee...?” jetteen hii hiriyyaa ishee alaa ..., fidde saniin. Amma ennaanii... yoo itti ol seenuu..., dullaadhaan itti taa'anii ..., gaafa itti taa'anii 'lax' jedhe. Gaafa ciisuu...,

achii ciisee..., namuma du'e fakkaatee ciisee..., gaafa ciisu, "koottu hingannaa...! Allayyaattii...!!", jetteen. Gaafa alayyaatti hingannaa..., jettuunii..., achii..., allayyicha sodaateet, irratti gatee bade; hiriyaanshee sun. hammakaa reefficha asitti maalan godha? jetteet, harkistee... baattee..., allayyichatti gatuudhaa..., hoggaa deemu, namichi itti ulfaatee..., dhuufuu, dhudhuufaatumaa, geechite. Gaafa geechitee allayyaarraan geechu, allayyaatti gadi darbatte. Gaafa gaddarbattuu..., allayyaa daka..., hingeenye..., guttoon suni qabe. Guttoon, sun qabeetii..., achumaa ..., inni achii bahee barii, warra bultee... jirakaa..., warri ayyaantuu, yookin warri waaqeffataayii..., hamma, achi dhaquudhaafii..., hoggaa deeman, deeme, inni.

'Yaa waaq nabaaftee... galatoo dhaqe,' 'ishiin immoo..., yaa waaq nahiikte..., galatoo dhaqxe' jarri lachuu; inni silaa..., guyyaa dhaqee..., furdatti hirkateet ... taa'ee... jira. Isheen galgala horii galfattee nahiikee..., sani galatoo gaafa dhaqxuu..., an ofii goote san waaqa gaafattii..., amma gaafa weedduun ka'uu..., inni achi furdatti hirkateet jiraa..., "Isamoo..., isaa moti yaa oofaa...?" jetti. 'zim' jedheetuma, dhaggeeffate. Ammas ittuma deebiteet..., "Isamoo..., isa moti yaa oofaa...?" jetti. Innis, bakkasumaa, ol-jedheet," Laaftoo...,gamaa...,sadeen..., babattee..., isumakaa...kan ati dhudhuufaa..., gattee" jedheen. Kanatti addaan ba'ani, ishiinis, 'namicha allayyaatti gate' jette, hanwannoo jette san horii galfatte deemte sanis, urufatti gattee... biyyaa badde" jedhan (Sh. Dirribaa Caalaa, 04/03/08, ganda Laanqisaa).

Qaaccessa Durdurii 31^{ffaa}

Durduriikana keessatti fakkaattiiwwan jiran, abbaa warraa, haadha warraafi sanyoo haadha warraati. Safartuuwwan durduriwwan Afrikaatiif kaa'amaniin yammuu ilaalaamu, niitiin dhirsa dhiiftee, hiriya biraa baruun ishii hiriyumma uummachuu ishii agarsiisa. Niitiin hiriya itti michoomte wajjin dubbattee dhirsa ishii reebuufi reebisuun ishii waliigaltee qabaachuu ishii agarsiisa. Erga dhirsa hiriya ishii wajjin reebanii ajjeesne jedhanii allayyaatti gatuuf mari'annan, hiriyaan ishii niitii sodaatee irratti gatee baduun isaa waliigaltee godhatan cabsuu isaa agarsiisa.

Niitiin erga dhirsa ishii du'e seetee baattee gattee booda, dhirsichi allayyaa gatame keessaa yaa Waaq nabaastee warra ayyaanaa itti bulu yammuu dhaqu, ishiin immoo, yaa Waaq narraa hiiktee galatoo dhaqxee, achitti gaafa argitu, cinaadhan shakkitee ayyaana

qorachuunifi inni immoo, weeddudhaan isummaa isaa mirkaneessinaaniif, isas achumatti gattee baduun ishii caasaan gargarbahiitii hiriyummaa ishii bakka itti mul'ate mul'isa. Waliigalatti durdurichi seenessaa isaatiin himame kun, caasaalee shaman duduriwwan Afrikaa bahaatiif kaa'aman hunda isaanii duraa duuba isaa eeggateen guutee mul'ateera. Gochaawwan fakkaattiiwwan mul'atan irraa calaqqisu wanti nama barsiisu, “wajjin dhokatanii wal hindhokatani” kan Oromoon jedhu, yoo ilaalle, niitiin abbaa-warraa dhokattee, dhiira biraatiin wal-baruun ishii durumayyuu tokkummaan isaan qaban laafaa ta'uu isaa nama tilmaamsisa. Dhumarratti garuu, abbaan warraa reebamus, akka aadaa Oromootti bakka dhugaa itti argate akka jirutu mul'ata. kanaaf dhirsaa fi niitiin yammuu wajjin jiraatanitti wal-beekanii, dhugaadhaan yoo waliin jiraatan, jireenya fulla'aa jiraachuu akka danda'aniifi kana ta'uu baannan immoo, lolaan kan gargarbahan ta'uu isaanii irraa baratama.

Durdurii 43^{ffaa}: Jarreen Torba

“Oduu durii!” “Mee gadi guuri!” Jarreen tokkoo...,torba ta'anii karaa deemuu turanii..., isaanisii, ee...uleedhaa, ee...guchiidhaa, ee... uummodhaa, hantuutaa, dhugaadhaa, dharaa ee... deebi'eemmoo..., cubbuu,echuudhaa..., kan biraatis immoo, bishaanii, osoo karaa ibiddi, osoo karaa deemanuu..., hattuun horii hatteetoo, echuudhaa..., ee... yeroo hattuun tun horii hattee,ee..., halkan karaa deemaa jirtuu, itti dhufan; itti dhufnaan, warra horiitu nutty dhufe se'ee, jedhanii..., warri hattu, kun dheessani biraayii..., yeroo kanaa...jarreen turban kun horii ooffatanii, deemanii; horii kana ooffatanii, deemaniitii..., halkan siinan bulanii, yoo karaa bulan, cubbuunii..., hantuuta bira dhaqxee, “Huummoo kanaa..., laboobaasaa jim gootee nubiraa hinhambistuu..., horii nuwajjin hiratu kana nutuu hirataa...,” jedheen. Inni akkana jennaan, hantuutni dhaqxee..., halkan jala seentee..., irraa jim gootee, fixxe laboobaayii, isa boodaa, irraa fixnaanii..., huummon barii, aadetumaa... achumaa..., itti dhiisee hafee; biraa hafe jechuudha, jara biraayii...; barii lammataatis immoo, cubbuun dhageet, ulee bira dhageetii..., “Obboleecha keenya huummoo nubiraa hambitee..., hantuuta tana dhoofttee najjeestuu?” jedheen. Jennaanii..., ammas dha...dha... ee...galgala sanimmoo, uleen hantuuta dhahee ajjeesee; isa boodammoo, bariis, ammuma bulan jechuudhaa..., ibidda bira dhageemmoo, ibidda mariisise; ee..., uleenii..., “Obboleecha keenyaa hantuuta nubiraa hambisee mitii..., isas dhoofttee najjeestuu..., hinhambistuu..., nubiraa

gubdeetoo...,” jennaanii..., “Ishii!”jedhe, ee... abiddis immoo, ulee gubee, biraa hambisee; hammasii..., gaafaa... barii, yoo..., biiftun lixxu, jechuudhaa..., buluuf yeroo ka... ee... galgalaa’ee yeroo bulan, eenyda, ammaa..., bishaan bira dhaqeemmoo, bishaaniin, “Abiddi kun obboleessa keenya ulee gubee, nubiraa hambisee, irra garagaltee dhaamsitee, nubiraa nambituu...,” jedheenii, jennaanii..., “Ishii!” jedhee, bishaan irra garagalee dhaamsee; ee... dhumarratti, bishaanii, dhugaadhaa, dharri walitti hafan; isaan kun sadeen jechuudhaa...; booddee, ee... dhugaa mariisiseemmoo, “Bishaan kana dhugneet fixna; horiis obaasnee,” jedhanii, horii san obaasanii, ofiifis dhuganii, bishaan fixanii; dhumarratti lamaan isaanii walitti hafan; dhugaafi dharri jechuudha. Ee..., erga walitti hafanii, ee... deemanii horii oo... oofanii..., osoo deemanuu, gaara wayiitti dhufanii, gaara kanarraa osoo tiksaa jiranuu, ee..., gaara kanarra tiksaa osoo jiranuu..., karaa ol...ee... dharri jechuudha..., cubbuun karaa..., olii goreetooyii, dhugaadhaan “karaa gadiitiin eegii...,” jedhe, horii jechuudha. “Ishii!”jedhee, inni karaa gadiitin eegnanii..., qarree irra koree, dhagaa..., itti gadi konkolche. Dhugaan osoo hinarginii..., dhaqee..., dhagaan adda dhahee, addasaa kana dhahe jechuudha; yeroo addasaa dhahuu, ee... lafa dhahee, ka’e; yoo ka’utti, addi isaa kuni, akka...akkaa..., waan bareedina wayii, inife; addasaarraa ifeefi. Yeroo kanattii, dharri kee kaatee..., yoo dhugaa bira gahuu, addisaa inifaa..., “Maalii?”ennanii..., “Maaloo...! Dhagaan nadhaheet najjeesee, oolee, amma xinnoottan bahe” jedheen. Jennaan, “Anattuu, natty konkolchtu malee, hinta’uu...,” jedheen.” Anaafis naakonkolchtu malee,” jedheen. “Maal?” jennaanii..., inxi...“kee hinbareeddaa mitii..., anaafis naakonkolchi!” jedheen. Jennaanii..., “Lakki, hinkonkolchuu” jedheeni. “Anayyuu,waaqan nabaasee, ani kana hingodhu; lakkii...,” jennaan, dide. “Ishii, baqqaa, dhaqi” jedhee, itti konkolchee; ol-bahee, yeroo inni itti konkolchuu, achi dhaqee, dhagaan yeroo kaatee irra darbuuf yoo jedhuu..., ofumaa barbaadee, addaan..., adda dha’ee, isa boodaa..., ee... dhugaan hindu’aa..., dharri hindu’ee, ega sanii booda,”Horiin sun hundiyyuu, dhugaadhaaf hafe” jedhamaa. Kunis immoo...,oduun durii kun kan agarsiisu, jechuudhaa; ‘Dhugaan hinqallatti malee, hincittu’ isa jedhamuu, mammaaksa Afaan Oromoo keessaa...,kana agarsiisa jechuudha. (Darajjee Lamlamuu, 24/04/08, ganda Liitii Maadoo).

Qaaccessa Durdurii 43^{ffaa}

Durdurii kana keessatti jarreen torba, ulee, uummoo, hantuuta, dhugaa, dhara, cubbuufi bishaan ta'anii karaa waliin deemuun isaanii caasaan hiriyummaa jiraachuu isaa agarsiisa. Jarreen waliin deeman kun horii hattuun ooftee deemu karaatti irraa buuffachuufi waliin ooffachuun isaanii caasaan waliigaltee jiraachuu isaa mul'isa. Fakkaattiiwwan hunda keessaa cubbuun jarreen waliin jiran hunda isaanii dabaree dabareedhaan bira dhaquun akkuma ciminaafi dandeettii duraa duuba qabaniin, tokko tokkoratti daba yaachisiisaa adeemuun ishii caasaan waliigaltee cabsuu jiraachuu isaa yammuu agarsiisu, dhumarratti dhugaan cubbuu qorachuun, cubbuun moo'amtee hiriyummaan isaanii gargarbahe. Waliigalatti durduriin Oromoo aanaa Ejeree keessatti dubbatamu kun ulaagaa caasaa durdurii Afrikaa bahaatiif kaa'ame sana akka duraa duuba isaanitiin, hunda isaanii guutee argameera. Fakkaattiiwwan qooda isaan keessatti fudhataniin hawaasichi waan ittin dhaloota isaa barsiifatu qaba. Kunis, jarreen torban kunneen kaayyoo tokkoof manaa bahanii deemaa osoo jiranuu waan hundi isaanituu itti hindhama'in hattuurraa horii buufatanis, cubbuun mala maluun hunda isaanii fixxee ofiif qabeenya argatan sana dhuunfachuuf barbaaddullee, dhugaan niqallatti malee, hincittu, akkuma jedhan dhumarratti cubbuun dhugaadhaan moo'amuu ishii argina. Dhimmi kun hawaasa keessattis, kan daba yaadu akka jiruufi namni hawaasa isaarratti daba hojjetu galgalli isaa akka hintolle mul'isa.

Durdurii 53^{ffaa}: Jaldeessafi Leenca

Jaldeessatu jiraa; jaldeessi sun laga bu'e jedhama. Ii..., ennaa laga bu'uu, haadhoo bineensaa yookinii..., haadha leencaa argeet, achumarraan haadha lencaa oggaa arguu..., uum..., uum..., "Mee natti heerumi" jedheeni. Achumarraan oggaa natti heerumi jedhuun, "Maal rakkoo qabaree?" ennaan, achumarraan fudhatee galeeti, oggaa fudhatee galu, uum..., harka kee kana uum..., "Huduu kee kana maaltu akkana sigodhe?" jennaaniin, ii..., "Yaabbii fardaati," jedheeni. Achumarran "Harka kee kana hoo jennaaniin, "Eeboo, ii..., darbannaa eeboti" jedheeni. Achumarraan galanii, "Akkas taanan ati nama guddaadha" jetteeni. Achumarraan oggaa galani, ennaa galani, obboo..., leencon itti dhufanii, achumarraan eegee isaanii qabaniin ol-rarraasaniit, "Huduu kee kana maaltu akkana sigodhee?" jennaaniin, achumarraan inni, "Foqoqee, oggaan, oggaan

foqoqu, hudduun kiyya luqqa'e" jedheen. Achumarraan, amma immoo, ishii harkasaa..., "Harka kee kana hoo maaltu akkana sigodhe?" jennaaniin, "Harka kiyya kana immoo, oggaan lafa qofforeetoo..., uum..., raammoo funaannadhu;" jennaaniin, achumarraan dabaddabee, gadhiise; isa lakkise." jedhama. (Daawit Dhaabaa, 22/04/08 ganda Areertu).

Qaaccessa Durdurii 53^{ffaa}

Durdurii kana keessatti fakkaattiiwwan jaldeessaafi leenca yoo ta'an, jaldeessi laga bu'ee haadhoo leencaa argeet mee natti heerumi jechuun isaa hiriyummaa uummachuu isaanii yoo agarsiisu, haadhon leencaa maal rakkoo qabaree, jettee fudhatee galuun isaa waliigaltee qabaachuu isaanii yammuu mul'isu, gaaffii haadhoon leencaa niitummaaf fudhatee gale dhiheessiteef hunda sobuu isaa waliigaltee cabsuu argisiisa. Leenci manatti itti dhufee gaaffilee haadhon leencaa gaafatte hunda gaafachuufi dhugaa baasisuun isaa caasaan walqorachuu jiraachuu isaa mul'isa. Dhumarratti leenci jaldeessa reebuun isaa gargarbahiit fide. Walitti qabaatti, durduriin kana keessatti caasaan durduriwwan Afrikaa bahaatiif kaa'ame fakkaattiiwwan gidduutti hiriyummaa uummachuu, waliigaltee qabaachuu, waliigaltee cabsuu, walqorachuufi gargarbahiitii duraa duuba isaanitiin guutee argameera. Kallattii biraatiin wanti hawaasni irraa dhaloota isaa barsiisu, dhugaa dubbatanii bakka namatti dhiitte buluun osuma jiruu, namni hawaasa keessatti sobu kan salphifamu ta'uufi amantaan kan irratti hingatamne ta'uu nama hubachiisa.

Gabatee lakkoofsi 1, kanatti aanee kenname keessatti ulaagaalee jedhaman waliin wal-bira qabuun agarsiifamaniiru.

Gabatee 1. Durduriwwan Caasaa Shan Guutan Ulaagaalee Wajjin Wal- Bira Qabee
Agarsiisu

Lakk. durduriwwanii	Ulaagaalee caasaa fi fakkaattiiwwan qooda fudhatan				
	Hiriyummaa	Waadaa galuu	Waadaa cabsuu	Walqorachuu	Gargarbahiitii
3	Qamaleefi leencaa	Qamaleefi leenca	Qamaleen damma leenci itti kenne arraabdee fixuufi utaaltee muka koru	Leenci maaf muka kortee qamalee gaaffachuu	qamaleen mukarratti hafuu ishee
21	Hantuutaafi raacha	Hantuutnifi dura maabara baasuu	Raachi gaafa dabaree ishii, hantuuta miidhuu ishii	Hantuutni raachan maaf namiite jechuu	Hantuutan bishaanitti Badde
22	Harreefi waraabessa	Harreefi waraabessi wallaansoo taphachuu	Waraabessi harree lafaan dhahee irraa ka'uu diduu	Harreen ani ammama sirra turee jettee gaaffachuu	Harreen waraabessaan nyaatamuu
27	Qeerransaafi namica	Qeerransi namichaan du'arraa nabaraari jechuufi namichi tole jechuu	Qeerransichi namicha lubbuu baraare sinyaadha jechuusaa	Namichi lubbuu sibaraareen nanyaattaa jedhee gaaffachuu	Qeerransi daba yaade, namichaan ajjeefamuu
31	Niitiifi sanyoo ishii	Niitiifi sanyoon waliin ta'anii dhirsa ishii reebuu	Sanyoon dhirsi du'e jedhee gatee baduu	Niitiin warra ayyaanaa dhaqxee dhirsa gatte isummaa isaa shakkitee weeddudhaan gaaffachuu ishii	Dhirsi isummaa isaa weeddudhaan mirkaneessefi jennaan niitiin qaanoftee baduu ishii
43	Jarreen torba waliin deeman	Horii hattuurraa waliin buufatan fudhachu	Cubbuun dabareedhaan daba warra kaanirratti hojjechuu ishii	Jara, hunda keessaa dhugaan hafee cubbuu qorachuu	Cubbuun daba hojjetteen dhugaadhaan moo'amte
53	Jaldeesaafi haadhoo leencaa	Jaldeessi niitii leencatiin natti heerumi jechuufi itti heerumuu ishii	Jaldeessiniitii leencaa gowwomsuu isaa	Leenci kormaan jaldeessa qoratee dhugaa baasisuu	Jaldeessi leencan reebamuufi gargarbahuu isaanii

4.2. Durduriiwwan Caasaa Afur Guutan

Kutaa kana jalatti safartuufi ragaa walbira qabuun, durduriwwan Oromoo aanaa Ejeree caasaa afur guutan kanneen qaaceffamuuf filataman keessaa warra lakkoofsa 5, 6, 13, 18, 24, 38fi 50 irratti warra argaman qaaccessuun duraa duuba lakkoofsa irratti argamniitiin armaan gaditti qaaceffamanii dhihaataniiru.

Durdurii 5^{ffaa}: Waraabessaafi Harree

“Dur hin nyaadhuu...,” jedhe. Waraabechi harreetti dhufe. “Harree rimeettii, sanuu cimeettii..., hin nyaattu” hinjenneeyinaai...,? jennaan, “Dur akkasii...” jedhe. “Ammas nanyaatiniitii...,kiinnotii,laalii..., ‘biiftuun lixaaf deemtii... laaltee raawwatteetoo...’ kinoo foon diimaan achi jiraa, dhaqiitii nyaadhu” jette. ‘Hin kaata,’ kaatee oggaa dadhabu, biiftuun jalaa lixee... as deebi’e’ “Oggaa deebi’ee..., eechattan si argaa?” jedhe. “Oggaa deebitu asumaa nawaami” “Eenyu jedhee siwaamu?” “Yaa qalbirruu, yaa qalbirruu” jedhi. Oggaa... achii as deebi’u, “Yaa qalbirruu..., yaa qalbirruu...?” jedhe. “Lakkii...! qalbirruun si’ii..., han nabira dabartee..., qalbirruun si’ii, an amma galee manan jiraa...,”jetteen. Akkasitti hafte (Obbo Beenya Hordofaa, 20/02/08, ganda Cirrii).

Qaaccessa Durdurii 5^{ffaa}

Durdurii kana keessatti waraabessi tasa harree dheddutti dhufee waliin haasa’uu isaaniitu himame malee, hiriyyummaa qabaachuun isaanii wanti beekame waan hinjirreef, caasaa durdurii Afrikaaf kaayyame kan hiriyyummaa guutee hinargamne. Caasaan itti aanee dhufe waliigaltee uummachuu yoo ta’u, gochaan ittiin ibsame immoo, harreen waraabessaan dur harree hinyaattu hinjenneeyii jennan,waraabessi dur akkasii jechuunfi ammas nahinyaatini, jechuun waraabessi akka bira darbee deemuufi yammuu deebi’u akka isa eegdu harren itti himuun ishiiti. Caasaan sadaffaarratti dhufe waliigaltee cabsuu yoo ta’u, gochaan ittiin ibsamus, harreen bakka sineega jettetti waraabessa eeguu dhiisuu ishiiti. Waraabessi yammuu deebi’u harree waamuun isaa caasaa walqorachuu yammuu agarsiisu, harreen mooratti jalaa galtee hafuun ishii gargarbahiitii isaanii mul’isa. Durduriin kun ulaagaa durduriwwan Afrikaa bahaatiif kaa’ame shanan keessaa waliigaltee uummachuu, waliigaltee cabsuu, walqorachuufi gargarbahiitii yammuu

guutee argamu, caasaan hiriyummaa garuu guutee hinargamne. Gama hawaasatiin kan irraa baratamuu danda’u immoo, wantoota diina walii ta’an keessaa inni miidhaan irra gahuu danda’u dafee malaan jalaa bahuun akka irra jiru namatti agarsiisuu danda’a.

Durdurii 6^{ffaa}: Waraabessaafi Saree

Waraabech saree guddifate. Guddifatee raawwateetii...,gaafa kaanii...,“Yaa saruu...! Waraabechi kuni sinyaataa amma guddatutti’ jedheen, “Mee tolee..., amman guddadhuttii...,? ‘eeyyeen’ ‘Oduma teechu oduma teechuu..., gaafa kaanii..., kaatee deemti.’ Firatti makamteetii..., “Maal wayyaa? Amma guddatutti malee sinyaachudhaafi jedhaniin. “Anii nangalaa..., fira kiyyattan makamaa..., jetti. Kaatee deemti. Yoo ishiin deemtu..., ‘maal godhaa... ammaa..., egaa galte.Hoo galtuu, “Ani galuu kiyyaa”... jettee firatti makamteetoo dubbatte. Gaafa firatti makamtee dubbattuu..., hii... “har’aa waldaa oollee...” jette. “Waldaa maalit ooltan?” “Waraabechi sinyaachuudhaaf jedhanii..., ani fira kiyyattan makamaa jedheetananii...” jette. ‘Fira ofiitti oggaa makamtuu..., kaatee...,dhuftee..., raawwateetii...,“Anii..., yaa waruu..., yaa waruu...” jette. “Maal jetta yaa saruu...?” jedheen. “Ani fira kiyyattan makamee...,waldaa oolletii..., waraabechi saree hinxuqin, sareen waraabecha hinxuqin,” jedhanii..., waldaa keecha oolleti gallee” jedhe. “Afaan kana jetteenii, koottu sindhungadhaa”... jedheeni. “Aayii! Lakkii...!,achumatti umphaa! Achumatti umphaa! Umphaa...!” jetteet, ishiin kaatee dhiiftetoo deemte (Obbo Beenyya Hordofaa, 20/02/08, ganda Cirrii).

Qaaccessa Durdurii 6^{ffaa}

Durdurii kana keessatti waraabessi saree guddiffachuun isaa hiriyummaa isaanii ibsa. Caasaan waliigaltee qooddattoota lamaan biratti bakki itti mul’atu hinjiru. Hiriyummaa qaban diiguuf sareen fira ishii wajjin marii gaggeessite. Waraabessi maal jetta yaa saruu jechuun isaa caasaan walqorachuu jiraachuu isaa agarsiisa. Sareedhaan, waraabessi koottu sindhungadhaa jennaaniin diddee baqattee deemuun ishii caasaan gargarbahiitii jiraachuu isaa agarsiisa. Waliigalatti caasaalee durdurii akka Afrikaa bahaatiif kaa’amaniin hiriyummaa, waliigaltee cabsuu, walqorachuufi gargarbahiitiin yammuu guutanii argaman, caasaan waliigaltee qabaachuu durdurii kana keessatti kan hinjirre ta’uu isaa argina. Wanta dhaloonni irraa barachuu danda’u, guddifachaan sirna aadaa Oromoo keessatti daa’ima walirraa fudhatanii guddifatan ta’uu isaa yoo agarsiisuuf

yaalamerree gosti guddifachuu qabu garuu kan diinummaa walirraa qabaniifi furdisee kan nama qalatu ta'uu akka hinqabne, yammu agarsiisu, akka fakkaattiiwwan kanarraa hubachuun danda'amutti, durumayyuu waraabessi saree waliin diina waan ta'eef guddifata itti kennamuu hinqabdu ture. Dhumarratti, sareen gosa ishii wajjin mari'attee du'a jalaa malaan akka baate argina.

Durdurii 13^{ffaa}: Niitii Baallabbaataa, Bllabbaataafi Kadhattuu

Takkammoo..., niitiinkaa..., ishiinisii..., niituma baallabbaataati, durkaa ..., “niitiin kadhaa dhufte” jedhan. Kadhattuun..., Ammaa..., ajaja wallaalteet, garadoonni guuttee..., ashkaroonni guuttee..., ammaa..., kaniitiin dhufnaanii...,

“koottuu..., anii ‘ihi! Kadhaan siideemaa..., dhaqeen kadhadhee oolee dhufaa, ati koottu mee..., kana naahojjedhuu” jetteen jedhan. Ammaa..., ‘karaxiitii irraa fuuteet kadhaa deemti giiftiin.’ Ammaa..., ishiin sunkaa..., ishiin kadhattittiin sunii..., “diddifas, akkanatti kutaa...! Kana akkana godhaa..., kana akkana godhaa!” jettee, mooyyees iqxee, geeshoo tumsiiiftee..., baqqaa... warra garadootaa ajajjee, ofiifis wajjin hojjette. Amma, gooftan yoo dhufuu, “Eecha dhaqxee...?” jennaanii..., “Akkas” jedhaniin. “Akkasii!” jennaan, “Eeyyeen”

“Baqqaa..., tana bishaan ho'isaa dhiqaatii..., tuni yaateechuu, ishiin kadhumaashiititti yaa deemtuu...” jedheen. Galgala, Inde! Waan hunduu hoo arge kaa..., “Maali giiftiin akkamitti kadhaa deemti? Maal akkamitti kadhaa deemti?” jedhaniin jedhan. Amma , “ihi! Amma, qaraxitinshis, xiqqishumakaa..., maal itti kennaniree..., giiftiidhakaa ishiin; baattee dhuftee..., “Ati karuma kadhaa keetii been deemi” jedhan. Deemtee..., ammakaa dulloomtee..., ishiin sun haadha manaa taate, ishii kadhattittiin... amma dulloomtee..., jaanjooftee dhuftee. Manuma ishiitti zoortee dhuftekaa..., itti zooree..., Achumaan, “Ani akkashii hinta'uu..., galchaa..., jedheegaa.. ashikaroonnikaa..., guutee, kenneef, qotiyyoos kenneefii..., manas kenneefii..., ofuma isaatiif duunaan awwaalee” jedhama (Aadde Dinqituu Waamii, 21/02/08, Ejeree 03).

Qaaccessa Durdurii 13^{ffaa}

Durdurii keessatti niitiin baalabbaataafi baalabbaanni jiraachuun isaanii hiriyummaa waliin qabaachuu isaanii mul'isa. Niitiin baalabbaataa hojii hojjisiisaa jirtu nufitee niitii kadhaa dhufetti hojii kennitee ofiif kadhaa deemuun ishee waliigaltee cabuu isaa yoo agrsiisu, abbaan warraa galee eessa dhaqxe jedhee gaafachuun isaa caasaan walqorachuu jiraacuu argisiisa. Niitiin kadhaa ooltee yammuu dhufu, ati garuma kadhaa keetti deebi'i jechuun isaa caasaa gargarbahiitii mul'isa. Caasaalee durduriiwwan Afrikaatiif kaa'ame shanan keessaa hiriyummaa, waliigaltee cabsuu, walqorachuufi gargarbahiittn yoo guutanii argaman, caasaan waliigaltee uummachuu guutee hinargamne. Dhimmi gochaa fakkaattiiwwaniitiin mul'ate akka ergaatti waan dhaloonni irraa baratu yoo jiraate, niitiin baallabbaataa quufan manaa baatee kadhaa dhaquun ishii keessa dabarfannaa akka ta'e yoo mul'isu, akkuma ayyaanni warra saqaa nama saqassaa jedhan, harkuma ishiitiin kadhattuu taatee, kadhattuun sun haadha warraa baalabbaataa akka taate argina. Kun yoo itti beekuu baatan quufni kan nama balleesu ta'uu isaa agrsiisa.

Durdurii 18^{ffaa}: Illeentiifi Lafa

Ee..., illeentiifi lafti maabara galan. Maabara galaniit, maabara waliin...ee... jiruu..., maabara kanagaa laftimmoo, duradursee... maabara kana baase. Maabara kana baaseetii..., taraan immoo han illeettii turee..., ee... “Maali egaa..., anoo baasee..., atimmoo baasii...!” jedheen lafti. Jennaanii..., “Anuummoo homaa hin qabuu..., maalan qabaa..., hinbaasuu” jettee, didde. Jennaanii... ee... hinuma deemtii, gisee deemtuu immoo..., la..la...la.. laftisi, ishuma wajjinumaan deema, amma hindeemti, lafnis ishuma wajjinumaan deema, jennaanii hin baastuu...? jedhe lafni. “Anuu hin baasuu...!” jette. (Obbo Mararaa Amaaraa, 23/02/08, Ejeree 03).

Qaaccessa Durdurii 18^{ffaa}

Durdurii kana keessatti illeentiifi lafti maabara walitti seenuun isaanii caasaa hiriyummaa qabaachuu mul'isa. Dura lafti maabara baasuun ishiifi illeentiin duubatti hafuun ishii caasaan waliigaltee jiraachuu isaa agarsiisa. Illeentiin yeroo dabaree ishii maabara hinbaasu jechuun ishii waliigaltee cabsuu ishii mul'isa. Lafti maabara kana hinbaastuu jettee gaafachuun ishii caasaan walqorachuu jiraachuu isaa mul'isa. Fakkaattiiwwan kun lamaan caasaa walqorachuutti aansanii gochaan gargabahiddhaaf raawwatan waan

hinhimamneef, caasaan gargarbahiitii guutee hinargamne. Gama biraatiin hawaasni kana kan ittiinbarsiisuu danda’u, namni jireenya isaa keessatti hawaasumaa uummachuus yoo barbaade kan humnaafi qabeenyaan isa gitu ta’uu akka qabu nama hubachiisa.

Durdurii 24^{ffaa}: Kanniisaafi Jaldeessa

Kanniisaafi daldeechatu..., maabara wajjiniin dhuge. Gaafa wajjiniin dhuganuu..., kanniifni diggiftee..., maabara san dhuguu dhufe. Gaafa maabara sandhuguu dhufuu..., ee..., ishiin, damma diggiftee kaayii..., “Maalii..., kannuu...!, kana mi’aa kana eechaa fuutee..., diggiftee...?” jedhaan. ‘Tole, moo! Aa..., jalduu..., him! Bee..., udaanuma keefaa’a; udaanuma koo fa’aa...’ jetteeni. Ammaa..., ihi..., akkasii...!, eeyyee...,

“Koottaakaa...! Amma,” ‘xuwvaa..., fudhateet, ka’ee gala’.

Gaafa ‘xuwvaa’ fudhatee galuu, maa..., hindiggisekaa...,” ijoolleekaa..., silaa udaanuma keechanii; udaanuma kiyya,” jettee, Ee..., “walitti cimmisaatii” jedheet, diggisan. ‘Diggisanii yoo dhaqanuu..., inni xiraa’afuu, mana nama hinseensisu. “Tole, kiyya mi’aa san dhugdee raawwatteet, kana xiraa’aa kanaan naeegdee...?” han jedhamu, lola ‘qaxaroo’ qabatan. Lola qaxaroo qabatani... gaafa lola qaxaroo qabatan waa... maatii ofiititti, cafaqaa muree kenne, jaldeechi. Amma, ammaa..., odoo ishiin, oduma isaan quba hinqabaatin, dhufteet, ‘xub!’ gooti ishiin, inhidditi. “uuyi! Kunoot dhufte, dhufte kunoot dhufte, dhufte” jedhu. Ammas, oduma isaan quba hin qabaatiin, ‘xub’ gooti; Baatee, itti nam’ite! Tim! Tim! Tim! Tim! Goote. ‘kanniisa qaxaqaxnaatti, ofumaa qaxqaxanii..., wal fixanii...’ warri daldeechaa, ‘kan akkanaati kaa’(Obbo Moosisaa Lammii, 26/02/08, ganda Xalboo).

Qaaccessa Durdurii 24^{ffaa}

Durdurii kana keessatti kanniisnifi jaldeechi maabara wajjin dhuguun isaanii caasaan hiriyummaa jiraachuun isaa mul’isa. Kanniisni jaldeessan udaanuma kiyyaafi keetituu, akkanatti mi’aa jechuun, jaldeessis akkasuma jedhee akka bulbulee eegu gocisiisuun ishii waliigaltee uummachuu isaanii agarsiisa. Caasaa kana keessatti waliigaltee cabsuun hinmul’atu. Haata’umalee, kanniisni mana jaldeessaa dhaqxee kiyya mi’aa sana dhugdeet, ati xiraa’aa kanaan naa eegdaa? Jechuun komii himachuu yoo mul’isu, kun caasaan walqorachuu akka jiru mul’isa. Dhumarratti kanniisnifi jaldeessi wallolanii

jaldeessi ofumaan walreebanii walfixuun kanniisan adda yoo galan kun gargarbahiitii hiriyummaa mul'isa. Durduriin Oromoo aanaa Ejeree keessatti dubbatamu kun caasaa hiriyummaa, waliigaltee uummachuu, walqorachuufi gargarbahiitii guutee yammuu argamu, caasaan waliigaltee cabsuu durdurii kana keessatti hinmul'anne. Durduricharraa wanti baratamuu danda'u, namoonni tokko tokko dubbii osoo keessa hinnyaatin akkuma jirutti fudhatanii hojiirra yoo oolchan waan hinbeekneen balaan irra gahuu danda'uu isaa nutti agarsiisuu mala. Gama biraatiin immoo gowwaa of-fakkeessanii daba hojjechuu yoo adeeman miidhaan boodarra dhufu hamaa ta'a.

Durdurii 38^{ffaa}: Mucayyoofi Mucaa

Oduu durii! Mee gadi guuri! Akkas ta'e bara durii tokkoo...,ii...,mucayyoo wayitituu kaadhimamee heerumuuf osoo jirtuu, ee..., mucaan tokkoo ollaa isaanii jiraa, mucaan sunii maqaan isaa 'Sheelii' jedhmaa; amma micayittiin tuni heerumuudhaaf gaafa kaatu, micichi kun, akkas jedhee dogoggorsuu eegale.

“Mee durbummaa kee naa ergisii...,gaafa heerumtun sii deebisaa...”jedheeni.Micayittiin lakki dinnaan...,“Omaa sindhoowwadhu, siifan deebisa;” edhee, mooksee..., durbummaa ishii fudhatee, guyyaa hedduu akkasitti deddeebi'ee dogoggorsuudhaan micayoo tana mookse jedhma. Achii ee..., guyyaan cidaa oole-bulee gaafa ga'u, micayittiin tun, ee... micaa kanarraa “naadeebisi” jettee, barbaada gaafa eegaltu, ‘inni jalaa dhokachuu eegalee’ boolla qotatee boolla keessa dhokatee, guyyaan cida oolee-bulee gaafa gahu, amaamonni gaafa dhufu, micayittiin tun barbaaddee..., gurbaa kana dhabdi. Gaafa dhabdu, sirba fakkeessitee, faaruu wayii baafatte. Faarun sunis maal jedhaa...,

“Maaloo yaa Sheelii haati deesse, baati geessee.”jettee, hamma sirba san keessa, micicha kana ittiin waamtee; amaamonni dhufee qe'ee gahuu gahee; micichi immoo boolla qotatee, boolla keessa taa'ee maal jedhaanii..., “Kan Sheelii manni eelaa, kan fuudhe kanan galchu dhiisii, kan hafee nankajeelaa...” jedhee, micayittii tana mooksee, jedhama. (Tasfaayee Moosisaa, 23/04/08, ganda Gollii).

Qaaccessa Durdurii 38^{ffaa}

Durdurii kana keessatti caasaaleen jiran gochaa ittiin ibsamaniin qabu. Mucaan durbummaa mucayyoo gaafa heerumtun siif deebisa jedhee gowwomsee ergiffachuun isaafi mucayyoon tolee jettee kennuun ishii waliigaltee uummachuu isaanii agarsiisa. Mucayyoon gaafa guyyaan cidaa gahuuf jedhu, naadeebisi jennaan muscichi jalaa dhokachuun isaa waliigaltee cabsuu isaa mul'isa. Caasaan itti aanee jiru, walqorachuu yoo ta'u, gochaan ittiin ibsame mucayyoon sirba fakkeesitee “Yaa Sheelii haati deesse, baati geessee” jettee gaafachuu ishiiti. Caasaan gargarbahiitii immoo bakki itti mul'ate, mucaan dhokatee waan fudhate hingalchu jedhee hafuu isaati. Akkaataa caasaa durduriiwwan Afrikaa bahaatiif kaa'ameen waliigaltee uummachuu, waliigaltee cabsuu, walqorachuufi gargarbahiitiin duraa duuban guutanii yammuu argaman, caasaan hiriyyummaa uumuu durdurii kana keessatti ifatti hinmul'anne. Wanti asirraa baratamuu danda'u, waan hindanda'amneef waadaa galuun rakkoo keessaa kan nama hinbaasne ta'uu mul'isa.

Durdurii 50^{ffaa}: Kormaa Indaaqqoofi Gogorrii

Durkaa kormaa indaaqqootiifi gogorriin waaliin jiraachaa turanii. Isaanis yeroo waliin jiraachaa turan, dabaree dabareen mana walii deemuu..., ‘Gaafa dabareen gogorri gahu, dabareen gogorriin, kormaa indaaqqoo isaa..., qabatee oggaa galu, midhaan bonaa, manatti isaatti caakkatti gurrate jechuudhaa, fudhatee galee isa nyaachisee, bishaan qarruu laga kessa deemanii dhugan ‘jechuudha.

Yeroo dabareen kormaa gahuu imoo fudhatee oggaa galu, warri kormaatisi, “Mee kormaan kun immoo dhufee kul! Isaa kutuu midhaan, gardii kana itti qicaa” jedhaniini. Innis, midhaan gardii sana nyaatee erga rawwatee booda, dhiqaa, dis..., dhiqaa distii kennaniifi. Dhiqaa distii erga kennaniifi booda, galgalli sun immoo galuuf ka'an, “Muka irfii san dalga galchaafi” jedhanii, ‘muka irfii san irra bulanii’ jechuudha.

‘Erga muka irfii sanirra bulanii booda, kormaan indaaqqoo halkan qixxee yammuu gahu, iyyuu calqabe.’ Erga iyyuu calqabee booda, innis, kormaan gogorrii, akkana jedheen. “kan nyaattu midhaan gardii, kan dhugdu dhiqaa distii, kan irra bultu irfii, maanatti iyyita tirfii jedhee kormaan gogorriitis gatee deemee jechuudha (Wuddee birruu, 22/04/08, ganda Tulluu Kormaa).

Qaaccessa Durdurii 50^{ffaa}

Durdurii kana keessatti fakkaattiiwwan jiran kormaa indaaqqoofi gogorriidha. Akkuma durdurii himaan waliin jiraachaa turan jedhetti, waliin jiraachuun isaanii kun caasan hiriyummaa jiraachuu isaa yammuu mul'isu, dabaree dabareedhaan mana walii deemuun soorata argatan waliin soorachuun isaanii, caasaan waliigaltee jiraachuu mul'isa. Kanatti aansee kan dhufuu qabu caasaan waliigaltee cabsuu guutee hinjiru; caasaan walqorachuu, gochaan ittiin mul'ate, kormaan gogorrii, kan nyaattu midhaan gardii, kan dhugdu dhiqaa distii, kan irra bultu irfii, maanatti iyyita tirfii, kormaa indaaqqotiin jechuu isaati. Caasaan dhumarratti mul'ate, gargarbaitii hiriyummaa yammuu ta'u, gochaan ittiin mul'ates, kormaan gogorrii kormaa indaaqqoo bakka jirutti gatee deemuu isaati. Walittiqabaatti durduriin kun akka seeneffameen, caasaa durduriwwan Afrikaa bahaatiif kaa'ame, hiriyummaa uummachuu, waliigaltee qabaachuu, walqorachuufi gargarbahiitiin guutanii yammuu argaman, caasaan waliigaltee cabsuu fakkaattiiwwan durdurichaa gidduutti hinmul'anne. Durdurii kanarraa wanti baratamu jireenya hawaasummaa keessatti, haalli jireenyaafi sadarkaan jireenyaa namootaa wal-caalu ta'uu isaa agarsiisa. Durduriwwan caasaa afur guutan kanneenis, gabatee lakkoofsi 2, kanatti aanee kenname keessatti ulaagaalee jedhaman waliin wal-bira qabuuun agarsiifamaniiru.

Gabatee 2. Durduriwwan Caasaa Afur Guutan Ulaagaalee Wajjin Walitti Qabee

Agarsiisu

	Ulaagaalee caasaafi fakkaattiiwwan qooda fudhatan				
	Hiriyummaa	Waadaa waliigaluu	Waadaa cabsuu	Walqorachuu	Gargarbahiitii hiriyummaa
5	_____	Harreen waraabessaan asumattin si eegaa yoo deebitu jechuu ishii	Harreen bakka jettetti dhiistee manatti jala galuu ishii	Waraabessi yammuu deebi’u harree waamuu isaa	Harreen manan jira jettee hafuu ishiiti.
6	Waraabessi saree guddifachuu isaa	_____	Hiriyummaa diiguuf sareen fira ishii wajjin marii gaggeessite	Waraabessi maal jetta yaa saruu jechuun gaafate	Waraabessi sareedhaan sindhuggadha koottu jennaan diddee jalaabaqatte
13	Niitiifi abbaa manaa ishii	_____	Niitiin hojii bultii ishiitiif hojjetu gattee kadhaa deemuu ishii	Abbaan manaa ishii galee eessa dhaqxe jedhee gaafachuu isaa	Yammuu kadhaa ooltee dhuftu, ati kadhadhuma keetitti deebi’i jechuun deebisuu isaa
18	Illeentiifi lafti maabara walitti dhuguu isaanii	Dura lafti maabara baasuufi illeentiin booda akka baastu ta’uu isaa	Illeentiin gaafa dabaree ishii maabara hinbaasu jechuu ishii	Lafti maabara kana hinbaastuu jettee gaafachuu ishii	_____
24	Kanniisnifi jaldeessi maabara walitti dhuguu	Kanniisni waan bulbulte jaldeessatti himuun ishii jaldeessis isuma akka bulbulu taasisuu isaa	_____	Kanniisni jaldeessa komii himatte.	Kanniisnifi jaldeessi wallolanii, jaldeessi ofumaaf wal-fixan.
38	_____	Mucaan mucayyoorraa durbummaa ergifate.	Mucaan guyyaa cidaa durbummaa ishii deebisuu dide.	Mucayyoon “yaa sheelii haati deessee, baati geessee” jettee gaafatte.	Mucaan boolla keessa dhokatee, kan fudhate yaa hafuuti kan hafee akka kajeelu itti himee dhowwate.
50	Kormaa indaaqqoofi gogorrii waliin jiraatan.	Dabaree dabareedhaan mana walii deemanii bulu.	_____	Kormaan gogorrii, kormaa indaaqqotiin maaf natti iyyita jedhe.	Kormaan gogorrii, kormaa indaaqqoo bakkuma jirutti gatee deeme.

4.3. Durduriiwwan Caasaa Sadi Guutan.

Kutaa kana jalatti safartuufi ragaa walbira qabuun, durduriwwan Oromoo aanaa Ejeree caasaa sadi guutan kanneen qaaceffamuuf filataman keessaa warra lakkoofsa 7fi, 28, irratti warra argaman qaaccessuun duraa duuba lakkoofsa irratti argamniitiin armaan gaditti qaaceffamanii dhihaataniiru.

Durdurii 7^{ffaa}: Leencaafi Ilmoo Namaa

Leencatuu...,ilmoo namaa guddifata. Hinguddisaa...,hinguddisaa..., hinguddisaa..., gaafa kaanii..., ilmoon isaa guddatee cabseet fidaafii foon fidaafii hin laataafi. Gaafa laatuufii...,warra bira dhaqe. “Leenci akkamii..., wanna kanaa akkamitti si jiraachisaa?” jedhaniin. Leencimmoo dhokateet... isa dhaggeeffachuu dhaqe. ‘Dhaggeeffachuu oggaa dhaquu...,’ Han- nyaatuu..., hanan nyaadhu cooma!, hanan dhugu daadhiidha! Hundumaa naaf kenna, garuu, oggaan rafuu, bobaasaa jalatu xiraa’aa...” jedhe. ‘Hin dhaggeeffata leencichi’,Gaafa kaanii..., oduma taa’u, oduma taa’uu..., “yaa ilmakoo...! jedhe ishii dhaggeeffatee...,

Yaa ilmakoo...! jedheeni. “Oo...!” jedheeni. “Mee...! Waan biraatii motii, eeboo fudhadhu! Qabadhu! ‘dirгим! Godhiitoo hamma dandeechu nawaraanii’ jedheeni, jedhan. ‘Jennaanii...’ “akkamittiin, abbaakoo siwaraanaa...?” jennaan,

“lakkii...!, nawaraanii...!, hoo atii nawaraanuu..., baatte, sin nyaadha; hoo ati nawaraante, jalaa baatee...,” jedheeni, jedhan. “Tole! ati naguddisteetan ani siwaraanaa...? “Eeyyee”, hookaaniif sin nyaadha; har’a nawaraantu malee...,

‘Eeboo itti kennee..., eeboo fudhatee raawwateeti, fuudheet, dirгим! Godheet..., itti dirгим! Godhee..., leenca waraane.Hoo leenca waraanu, leenci maal, godhaa..., gaafa kaan, “Egaa...” akkuman ani sii fidee sanii... naa fidiitii naa laadhuu...” jedheen. Tolee! Ishii!” jedheeti, ‘silaa agarsiisee, kaanis fideet, kaanis fideet laataaf. ‘Oggaa laatufii... Inde!, ka’etii..., gaafa kaan fayye leencichi.

“Yaa ilmakoo!” jedheen “OO...!” hundumaa naatolee, anas nafayyistee, бага nawaraantee..., hanbiraafii motii! Bobaasaa xiraa’a ani ati jette sanii, kinoo madaa kiyyas fayye, tan ati hinxira’a bobaan isaa” jette sanan fayyuu dadhabee” jedhe jedhan.(Obbo Beenayaa Hordofaa, 20/02/08, ganda Cirrii).

Qaaccessa Durdurii 7^{ffaa}

Durdurii kana keessatti fakkaattiin jiran leencaafi ilmoo namaati. Hariiroon isaan waliin qaban abbummaafi ilmummaadha. Gochaa gidduu isaanitti raawwatameen caasaan durdurii kana keessatti argamu, inni tokko hiriyyummaadha. Gochaan ittiin mul'atus, leenci ilmoo namaa guddiffachuun isaati. Ilmi leencichi guddifate warra isaa bira dhaquun bobaan leencaa hinxiraa'a jechuun isaa bakka ganoodhaaf finiinarra gahan agarsiisa. Kunis waliigalteen cabuu isaa mul'isa. Caasaan inni biraa leenci hamii hamatame hordofuun ilma guddifate sanaan eeboo fudhuutii nawaraani yookiin sin nyaadha jechuun isaa, caasaan walqorachuu jiraachuu isaa mul'isa. Leenci erga ilmi eeboodhaan waraanee, madaan fayyeeffii booda, komii isaarraa qabu itti himullee caasaan gargarbahiitii hiriyyummaa leencaafi ilma ifatti waan himame hinqabu. Walumatti durduriin kun caasaa durduriwwan Afrikaa bahaatiif kaa'ame shanan keessaa, hiriyyummaa uummachuu, waliigaltee cabsuufi walqorachuun yoo guutanii argaman, caasaan waliigaltee uummachuufi gargarbahiitii guutanii hinargamne. wanti asirraa baratamuu danda'u, nama waan gaarii namaa laateefi obaasee nama guddise deebi'anii hamachuun sirrii akka hintaaneefi uleerra jechi yaraan kan nama miidhu ta'uu isaa hubachiisa.

Durdurii 28^{ffaa}: Harreefi Saree

Harreefi sareetu..., biyyaa baana jedhanii..., deemu. Ona argatanii..., itti goran. Yoo goranuu..., achumaa odoo qoqoruu..., halkan gahee..., "ka'eetanii..., tokkicha! Halaakaa..., " jedhaani. harrichi, "lakkii..., hinta'uu" jetteeni. Sarittiin. Jennaan, "lakkii...! Jedhee raawwateetu, halaake. "Eegaa..., taa'i" jetteen. Gara barii ga'eetii..., "ka'een tokkicha! Itti deebi'aa... jedheeni harrichi. "lakkii..., Handurattii..., bootaa of agarsiisuudhaa..., han ammaa koottu nu nyaadhuudhaa..., lakkii..., " jettiin. 'Inni jala gahe waraabeichichi oggaa ..., itti deebi'u..., jala ga'eeti, oggaa jedhuu..., ishiin hin ciiftii..., lafaan dhahate harricha. Ishiin "im" jetteet ciifti. Jedheet, ol jedhe,

"Atimmoo maal asii gootaa?" jennaan "Inde Billiitiin baasaa..., moyiyyii ..., " jettiin. Sarittiin, jennaanii, inni achiin hin qaraddadaa..., ishiin onnee keechaa fudhatteet nyaatte. Yoo nyaattuu..., nyaatee raawwateet, "Eechaa..., Libbiin, eechaa?" jedheen. "odoo libbii qabaatee... as dhufaa...?", "odoo libbii qabaatee..., kana hojjetaa...?, 'namana deemi!"

“libbii hin qabu innii...” jetteet! Ulaadhaan baatee satat, jettee, deemte jedhama. (Obbo Abbabaa Kabbadaa).

Qaaccessa Durdurii 28^{ffaa}

Durdurii kana keessatti fakkaattiin dura waliin turan harreefi saree turan. Isaanis waliin biyyaa bahuun isaanii hiriyyummaa uummachuu isaanii agarsiisa. Akka seenessaan durdurichaa himetti, ‘biyyaa baana jedhanii’ jechuun isaanii waliigaltee uummachuu isaanii mul’isa. Durdurii kana keessatti caasaan waliigaltee cabsuufi, walqorachuun kan hinargamne yoo ta’u, dhumarratti harreen waraabessaan nyaatamuun ishii caasaan gargarbahiitii jirachuu isaa agarsiisa. Waliigalatti durduriin kun caasaa Okpewho, (1992:176) Alan Dundes (1971) wabeeffachuun durduriwwan Afrikaa bahaatiif kaa’e kan akka hiriyyummaa uummachuu, waliigaltee uummachuufi gargarbahiitii duraa duuban guutee yoo argamu, caasaan waliigaltee cabsuufi walqorachuu ifatti guutee hinargamne. wanta hawaasni dhaloota isaa ittiin barsiifatu as keessatti yoo ilaalle, namni gorsa namaa hindhageenye hawaasa keessatti miidhamaa ta’uu isaa hubachiisuuf jecha harree hima didduun du’a hindidne irraa hubachuun nidanda’ama. Waliigalli qaaccessa durduriwwan caasaa sadi guutanii, gabatee lakkoofsi 3, kanatti aanee kenname keessatti ulaagaalee jedhaman waliin wal-bira qabuun agarsiifamaniiru.

Gabatee 3, Durduriiwwan Caasaa Sadi Guutan Ulaagaaleedhaan Walbira Qabuun Agarsiisu.

Lakk. Durduric haa	Ulaagaaleefi gocha fakkaattiiwwan durduricha keessatti qooda ittiin fudhatan				
	Hiriyummaa	Waadaa waliigaluu	Waadaa cabsuu	Walqorachuu	Gargarbahiitii hiriyummaa
7	Leenci ilmoo namaa guddifate.	_____	ilmi leenci guddifate, warra bira dhaqeeetu bobaan leencaa akka xiraa'u, hamate.	Leenci hamii hamatame hordofuun, ilma guddifate sanaan eebodhaan nawaraani jedhee qore.	_____
28	Harreefi sareen waliin ta'an.	Biyyaa baana waliin jedhan.	_____	_____	Harreen waraabessaan nyaatamte.

4.4. Durduriiwwan Caasaa lama Guutan.

Kutaa kana jalatti safartuufi ragaa walbira qabuun, durduriiwwan Oromoo aanaa Ejeree caasaa lama guutan kanneen qaaceffamuuf filataman keessaa warra lakkoofsa 11fi 19 irratti warra argaman qaaccessuun duraa duuba lakkoofsa irratti argamniitiin armaan gaditti qaaceffamanii dhihaataniiru.

Durdurii 11^{ffaa}: Haadha Soddaafi Soddicha

Ammaa...,innis warruma haadha soddaat dhaqa. Ishiinis, marqaa gootefii..., innis, haqooqqaa seene. Ihii..., achumaan, kobbortaa jala godhate inni jedhan akkanumatti. Jaartiinkaa... hingaggeechitii..., intalatti waadhaamuufi..., “Maaloyii...! Ani, okkoteensaani, nama biraanaftuu; jaartiinsaaniis nama biraanaftuu...,” jedhee ishuma biratti okkotee lafaan dhahee cabse; innimmoo jedhama.

Qaaccessa Durdurii 11^{ffaa}

Durdurii kana keessatti qooddattoonni jiran haadha soddaafi soddaa ishiiti. Qooddattoota durdurii kanneen gidduutti, hariiroon calqabarratti mul'atu, hariiroo haadhaafi ilmaati jechuun nidanda'ama. Kun immoo caasaan hiriyummaa jiraachuu agarsiisuu danda'a. caasaan kanatti aanee dhufu qabu immoo, waliigaltee uummachuu yoo ta'u, kun guutee hinjiru. Caasaan waliigaltee cabsuu gochaan ittiin mul'ate, soddaan okkotee haqooquu hanna dhaquu isaati. Caasaan walqorachuufi gargarbahiitii fakkaattiiwwan durdurii kanaa keessatti hinmul'atu. walitti qabaatti, durdurichi safartuu durduriwwan Afrikaa bahaatiif kaa'ameen caasaa hiriyummaa uummachuufi waliigaltee cabsuun guutanii yoo argaman, caasaaleen hafan sadan, waliigaltee uummachuu, walqorachuufi gargarbahiitiin hiriyummaa guutanii hinargamne. Gama hawaasichi durdurii kanaan wanti inni dhaloota ittiin barsiifatu, safuufi kabaja dhimma kennuufi qabamuuf kennamuun akka irra jiru barsiisuunii danda'a. Akka aadaa ummata Oromootti, ilmi warra soddaa dhaqee okkotee haqooqqachuun yaahafuutii, ijji ittiin warra soddaasaa ilaaluu, ija qaanii ta'uu qaba. kanaaf safuu dabarraan hawaasni kabaja namaa kennuu qabu nama hanqisa.

Durdurii 19^{ffaa}: Jaarsaafi Niitii

Biyya tokko keessatti..., ee...ee...ee..., jaarsaafi niitiinii..., biyya tokko keessatti jiraatuu; ijoollee lama immoo godhatanii jiru; otoo jiraatanii..., qabeenya hanqaban harree tokko; harree tokkittii..., duwwaadha. Jennaan egaa jiraatanii darbuun hin hafuu..., ee... “Hanqabnuu..., harree tokkittii kana..., ishee kanaa waliin jiraadhaa” jedhaniiti, ‘nuzaazee’ kennanii darban. ‘Haata’u egaa..., inni tokkoo..., obboleessi inni tokkoo..., qabeenya qaba; inni tokkommoo qabeenya hinqabu; hiyyeessaa’, Ee..., “Obboleessa koo egaa..., maal wayyaa...? Egaa kana nuu kennanii, waan qabanii..., attam wayyaa...? Maal goonaree gurgurree in hirmannaa..., gurgurree hirmaannaa ..., ee... attam wayyaa...?” jedhee gaafate, obboleessasaa. Jennaanii..., “Ani...hingurgurusi, hin hirmaadhusi...,” jedhee, dide obboleessasaa. Jennaanii..., jaarsa itti baase. Mee..., naagaafadhaa..., jedhee, jaarsa itti baasnaani, ee..., “Ani, harree kanaa, hinfudhu, hinkennus, hinfudhus!, Amma akkuma ‘nuzaazee’ keenya, harree kana gargaritti

kutaatii... nuuhirmaa... hin..., gargaritti nuu kutaa” jedhe. “Harrittii, addaan baasaatii, addaan baasatii..., nuu kennaa” jedhe.

Maal godhureekaa..., jaarsii..., ee..., kanumaan egaa, murteessaniiti, harree kana..., gargaritti, kutaniitii...ii... laatan. ‘Harreen lafatti hafteggaa..., hinduute;” jechuudha. Eegaa..., ‘gizee’, duutuu..., inni qabeenya qabu sun, saree baay’ee qaba, dhufaniiti, sareen itti qabaa, man asana diigeeti, lafa sanarratti baaqelaan sun gahe. Gizee, galuu..., mucaan suni, mucaan obboleessasaa, dhufee baaqelaa nyaate jalaa. Jennaanii..., kunoo baaqelaa koo naa... kanfalu..., “naa kanfalchiisaa” jedheet jaarsa itti baafate.jennaanii..., “Maal qabaree...! Rakkoo hinqabuu...,ee... baaqeluma laannafi malee maal rakkoo qaba?” jedhe jedhan. ‘sooressichat’ jedhe. jennaanii...,“Hinta’uu!” Ani baaqelaa koo han barbaaduu..., mucuma garaa baqaqsaatii..., baaqelaadhuma sanan barbaada, kan garaa keessa sana jirun barbaada malee, ani baaqelaa biraa hinbarbaaduu,” jedhe. Ennaan egaa, jaarsa-jaarsa itti baasetii..., “Ani egaa, mucaa koosi hin baqaqsuu..., ee..., kanas hingodhu; ee... qabeenyuman qabu kana fudhuu..., mucaa koo kana hingodhu; qabeenyuman qabu kana fudhu,” jedhe. Qabeenya isaa laate. Inni sooressa ta’e suni deebisee..., iyyeessa ta’ee, iyyeessi sunimmoo sooressa ta’ee jiraatee, jedhama kunoo (Obbo Mararaa Amaaraa, 23/02/08, Ejeree 03).

Qaaccessa Durdurii 19^{ffaa}

Durdurii kana keessatti jaarsiifi jaartiin waliin jireenyi isaanii caasaan hiriylummaa durdurii kanaa jiraachuu isaa mul’isa. Harree tokkittii qaban jaarsaafi jaartiin ijoollee isaanitiif akka qooddatan dhaamoo kennuun isaanii waliigaltee uummachuu isaanii agarsiisa. Caasaa kanaan alatti durduriin kun kallattiidhaan caasaalee hafan sadan waliigaltee cabsuu, walqorachuufi gargarbahiitii guutee hinargamne. Dhimmi durdurii kana irraa hubatamu, warri ofii jireenya isaanitiin yaaxiqqaatus, yaabaay’atus qabeenya horatan gaafa humni isaanii dadhabeefi gara du’aatti siqan ijoollee isaanitiif dhaamoo dhaamuun isaanii hinoolu. Kun ta’ee osoo jiruu, ijoolleen garuu imaanaa warri itti kenne akka warri itti kennetti galmaan osoo hinga’in hafuufi jecha nama du’iillee hinkabajin hafanii yammuu rakkoorra wal-buusan mul’ata. Kanaaf, wanti kanarraa hubatamuu danda’u, warri jireenyaan ijoollee isaanii safuufi aadaa jiru osoo barsiisanii boodderratti balaarraa ittisuu danda’u jechuun nidanda’ama. Qaaccessi dururii caasaa lama guutanii

kunneen, gabatee lakkoofsi 4, kanatti aanee kenname keessatti ulaagaalee jedhaman waliin wal-bira qabuun agarsiifamaniiru.

Gabatee 4. Durduriiwwan Caasaa Lama Guutan Ulaagaaleedhaan Walbira Qabuun Agarsiisu.

Lakk. Durduric haa	Ulaagaaleefi gocha fakkaattiiwwan durduricha keessatti qooda ittiin fudhatan				
	Hiriyummaa	Waadaa waliigaluu	Waadaa cabsuu	Walqorachuu	Gargarbahiiti i hiriyummaa
11	Soddaan mana haadha niitii isaa dhaquu	_____	Soddichi okkotee haqooquuf hanna dhaquu	_____	_____
19	Jaarsaafi jaartiin wajjin jiraachuu	Harree qaban ijoollee isaaniif dhaamuu	_____	_____	_____

4.5. Durdurii Caasaa Tokko Guute.

Kutaa kana jalatti safartuufi ragaa walbira qabuun, durduriwwan Oromoo aanaa Ejeree caasaa tokko guutan kanneen qaaceffamuuf filataman keessaa durdurii lakkoofsa 1 irratti warra argaman qaaccessuun duraa duuba lakkoofsa irratti argamniitiin armaan gaditti qaaceffamanii dhihaataniiru.

Durdurii 1^{ffaa}: Leenca, Daldeessaafi Namicha

Calluma jedheetii ... namichi caakkaa keecha qota; caakkaa keecha qota; hoggaa caakkaa keecha qotuu..., maal godhaa...,hoo caakkaa keecha qotuu..., namichi caakkaa keecha qotu kunii...,daldeechi, hii.. hoo... namicha kanaa..., ‘atii... situu irra caala’. jedhee, daldeechi midhaan jalaa nyaata. Leencan immoo ... akka situ irra bareeda hinjennee ..., leenci namicha nyaata. Namichi jidduutti rakkate. Ammaa..., “anatu breedaa; anatu bareedaa” jarri lamaanuu wallolan. Hoggaa wallolanii,...firdiidhaa dhaqan. Firdiidhaa

hogaa dhaqanii..., “Maal jettuu... ammaa... far-maal gocha dhuftanii?”, “si bira dhufne”, “akkamitti, maal gochaa ...aa...na bira dhuftan?”

“leenci anatu irra bareeda” jedha. Animmoo ..., “anatu irra bareeda” jedhe. Kanarratti wallolle. Atii ..., “amma firdiidhaaf dhuftanii...?” Akka gootanii ...,” jedhe. Leenci abbumasaat fakkaata; bareeda. Daldeessisi abbumasaat fakkaata; deemichas akkuma abbaa; uumanis, akkuma abbaa; kana fakkaataa..., kiinnottii ... isinuma, inuma, waluma fakkaattu, ‘atis abbeet fakkaataa..., atis abbeet fakkaataa...,’ kiinoo..., akkana nuun jedhe” jedhanii shaallalu. ‘sittan himaa!’, isa dhugaa fudhatanii, firdii irraa taqabalanii, kinoo akkanatti nuu faradee..., namichi kunii... “abbeet fakkaataa... egaa jedhee... “anis dhuguma abbuma kiyyan fakkaadha. ”Hoo dhaqanii ilaalanuu..., waluma fakkaatu, abbaan walfakkaataa; ‘kunis abbaa fakkaata; firdii furudhatanii galan; kiinnootii kanuma (Obbo Beenya Hordofaa, 20/02/08, ganda Cirrii).

Qaaccessa Durdurii 1^{ffaa}

Durdurii kana keessatti qooddattoonni jiran caasaa walqorachuu qofa kan guutu yoo ta’u, gochaan ittiin mul’ates jaldeessifi leenci lamaan isaanii keessaa eenyu akka bareedu walgaaffachuu isaanitiini. Caasaalee hafan kan akka hiriyyummaa uumuu, waliigaltee qabaachuu, waliigaltee cabsuufi gargarbahiitiin keessatti hinmul’atu. Wanti kanarraa hubatamuu namni hawaasa keessatti mala beeku ofis eeggaatee namoota biroos rakkoorraa hambisuun jireenya tasgabbaa’aa jiraachuu danda’a. Karaa biraatiin namoonni dhimma tokkorratti yoo waliigaluu baatan nama dubbii isaanii ilaaluuf bira dhaquun dhugaa argachuuf barbaadan, lola tokko malee argatanii araaraan galuu isaanii namatti mul’isa. Durduriin caasaa tokko guutee argame kun gabatee armaan gaditti lakkoofsi 5 kennameef keessatti ulaagaa waliin wal-bira qabuudhan agarsiifamaniiru.

Gabatee 5. Durdurii Caasaa Tokko Guutu Ulaagaaleedhaan Walbira Qabuun Agarsiisu.

Lakk. Durdurichaa	Ulaagaaleefi gocha fakkaattiiwwan durduricha keessatti qooda ittiin fudhatan				
	Hiriyummaa	Waadaa waliigalu	Waadaa cabsuu	Walqoratu	Gargarbahu
1	_____	_____	_____	Jaldeessifi leenci lamaan isaanii keessaa eenyutu bareedaa irratti walloluu	_____

4. 6. Durduriiwwan caasaa jedhameen a ta'an.

Kutaa kana jalatti safartuufi ragaa walbira qabuun, durduriiwwan Oromoo aanaa Ejeree caasaa hiriyummaa uumuu, waliigaltee uummachuu, waliigaltee cabsuu, walqorachuufi gargarbahiitii hiriyummaa kanneen jedhan siruma kan hinguunne, durduricha qaaceffamuuf filataman keessaa durdurii lakkoofsa 20, 35fi, 52 irratti warra argaman dhihaataniiru.

Durdurii 20^{ffaa}: Akkoo Manooyyee

Ee..., “Akkoo Manooyyee kunisi, ajaja baay’isuu” jedhan. Biyya bulchuu..., kanaaf, ee..., ‘Maal ta’ee..., mana naa ijaaraa...! Lafa hanqisaatii..., samaayii..., hanqisaatii,” kan jedhu, ajaja dabarsinaan, ajajni, kun itti ulfaate; ummata sanattii..., kanaaf, ummanni achi baheet, marii gaggeeffate. Ee..., duraan dursitee shakkii waan qabduuf, “Nama..., gabaabaa keessaa naaf balleessaa,” jettee, jirti.

Isaan garuu, nama isaan kaan biraa fageessaniiti, nama gabaabaa tokko hambifatani, ‘akka hinbeekne, akka hin beekne, teessoo wa’ii jala godhan; akka mataan hundaa walqixxaatu’, Dhumarratti, namichi kun gorse. “Gaaffii ishiin sin gaafatte kanaa, utubaa..., abbaatu dhaabbataa; koottaa dhaabaa” jedhaa “ishiinuu..., dhaabuu hindandeessuu” jedhee gorse. Kanaafii..., ummanni deebi’ee, Akkoomanooyyettii egaa..., “mukas, qopheeffannee..., koottaa...! “utubaa abbaatu dhaabbataa” jedhaniini. Kanaafii..., ‘shakkitee’ “ammaayyuu, gabaabaa najalaa balleessitanii hinfixxanii” jetteet shakkite jedhama (Obbo Laggasaa Camadaa, 25/02/08, Ejeree, 02).

Qaaccessa Durdurii 20^{ffaa}

Durdurii kana keessatti fakkaattiin jiran giiftii Akkoo Manooyyee jedhamtuufi ummata biyya tokkooti. Hariiroon fakkaattiiwwan durdurii kana keessatti argaman waliin qaban jiraatulle, akkaataa caasaa durduriwwan Afrikaa bahaatiif kaa'ameen, gochaawwan fakkaattiiwwan durduricha keessatti qooda fudhatan raawwatan yoo ilaalle, caasaan hiryummaa uummachuu, waliigaltee qabaachuu, waliigaltee cabsuu, walqorachuufi gargarbahiitii hiriyyummaa bakka itti argisiisan hinqaban. Kanaaf durduriin kun caasaa durdurii Afrikatiif kaayyame tokkollee guutee waan hinargamneef, safartuu kanaan qaaceffamuu hindandeenye. Haata'u malee, waan hawaasni irraa dhalootaaf dabarsu yoo ilaalle, bulchitoonni sirna kamiyyuu keessatti biyya bulchan seeronni isaan baasaniifi qajeelfamni gara hawaasatti dabarsan sirrii yoo ta'uu baate hawaasichi roorroo baachuu kan hindandeenyefi gabrummaadhaaf kan hinjilbiiffanne ta'uu mul'isa. Dhaloonni dhimma akkanaa keessummeessuu akka hinqabne ittiin barsiifata.

Durdurii 35^{ffaa}: Beekumsa

Ammaa, durii..., abbootiin keenya kaa..., kan nuun jechaa turanii..., ammaa..., namichatuu haabtii hinqabuu..., beekumsa qaba; beekumsa qabaa..., beekumsa kanaanii..., bakkuma..., jaarsummaa, bakkeen inni hin dhaqinii... shanachi inni hin dhaqiin hinjiru. Amma manatti haabtii hinqabu, amma haabtii hinqabuu..., ammaa..., qe'eetti haati manaa..., daldalteetuma bulchiti. Amma gaafa bulchitu, inni hanqe'eettimmoo..., xinnoo wayyoo qabdu argatee..., jarri lachuu ..., daa'ima qabu; amma daa'ima qabuu..., ammaa..., ishiin sun gabaa ooltee yoo dhufuu..., isaan ishii san wajjiniinii..., haasa'aa jiru; haasa'aa jiru jedhaniikaa..., amma gaafa jedhanii..., ishiin sun aartee gaafa alaa dhufuu..., amma ishiin mana jirtu sunii..., daa'imattii..., mana jirtu kan ofii seeteeti kan warra manaa..., fudhattee badde!, gaafa badduu..., haati manattii, daa'imattiin booche" jettee,olfuutee..., harma hoosisuudhaa..., hoo harmatti qaqbduu..., hammaa..., daa'imattiin, harma hodhuu didde. Hamma gaafa harma hodhuu didduu..., hammaa..., hoolaaltuu kan ishiitii miti; kan ishiitii mitii..., hol-'abidda qabsiisaa jirtii..., 'amma ibidatti kaa'uu?" jetteen. Akkanumaan ofiin jetti. 'amma ibidatti kaa'uu?" jettee, hoo daa'imattii..., akkana gootu, "mana isaan saniitis abiddi hin jiraa..." jedheen. "mana isaan saniitis ibiddin jiraa..., hoo ati kana asii gubdee..., isaanis,

keenya san hingubuu..., “mee dhiisiituma bira darbii”..., jedhan, ‘jedhaniit’ haasa’u abbootiin keenyakaa, kanan dhagahe kana dhumarratti kaa..., ganaa..., jaarsummaadha. Deemanii..., walgeedduun dhufekaa..., ijoollee walii deebisuu... dhufe kaa; maal godhuree..., hoo ishiin asii..., san gubdee..., ishiin sunis, achii..., hingubdii..., babbaduutu dhufakaa..., amma jaarsummaadhaan ijoollee san walii deebisuun dhufe (Sh. Dirribaa Caalaa, 04/03/08, ganda Laanqisaa).

Qaaccessa Durduriin 35^{ffaa}

Durdurii kana namfakkiwwan qooda keessatti fudhatan, namicha qabeenya hinqabne, garuu kan beekumsa qabu, haadha manaa daldaaltuu, niitii wayyoo qabdu yookiin qabeenya qabdu, kan namichi qabeenya hinqabne qe’eetti jaalateefi daa’ima ishii yammuu ta’an, gochaan isaan raawwatan, caasaa durduriwwan Afrikaa bahaatiif kaa’amaniin yammuu safaramu, caasaa shanan keessaa tokkoo isaatilee guutee kan hinargamne waan ta’eef, kun caasaa biraa kan mataa isaa qabaachuu danda’a.

Durdurii 52^{ffaa} Bulguufi dubartoota Lama

Oduu durii! Mee, gadi guuri! Durduri jedhanii, “Nama Obbo Bulguu jedhamutu” ture. Ii..., namni obbo Bulguu jedhamu kuni, ii... nama abbaa-qabeenyaa, loonifi midhaan baay’ee kan qabu turee. Achumarraan dubartoonni tokko immoo, lamaanii..., obboleeyyanii, muka qilxuu jalatti galu turani; homaa hinqabani; achumarraan, obboo Bulguun, uum..., obbo bulguun kuni, horii isaa bobbaafachuu dhaqheetii..., horii isaa bobbaafachuu, oggaa dhaqu ishiin gamin tokko, midhaanuma isaa jalaa..., guurti guyyuma guyyaadhaan, guurti guyyuma guyyaadhaan ,jalaa guurtii, achumarraan inni immoo, obboo bulguun sun immoo..., oggaa hattuun mana seente, wanna ittiin beekutu jiraayyuu; innisi sibiila tokko; sibiilli sun yoo iyye, obboo bulguun, sun kaatee dhufa. Achumarraan ishiin bilxiin sun uum..., dubartoonni suni ishiin tokko gowwaadha; ishiin tokko bilxiidha. Ishiin bilxiin sun suuta jettee, dhaqxeet, jalaa fuuti. Achumarraan gaafa ga’u, oduma guurtuu, oduma guurtuu..., ishiin gowwaan, “Har’a taraan kiyyaa..., nandhaqa; qanumaan guurtaa, dadhabee, ee... dadhabdee jirtaa” jennaaniin, achumarraanii..., “Ishii, suuta jedhii, dhaqii” jetteen. Achumaan ishiin gowwaan suni, osoo hinbeekin kirricha tuqxee yookin sibiilicha an ittiin obboo bulguun sun ittiin beeku, akka tasaa, dingata tuqxee ittiin qabamtee. Achumarraan obbo bulguun sun dhufete,

uum...,qabate...,uum..., ishii gowwaa sana achitti ishii qabateet, achitti fannifateet, iddoo horii eegutti deebi'ee. Ennaa horii... uum... iddoo horii eegutti deebi'uu, ishii bilxiin sun mana jirtiyyuu..., uum..., “Micayyoon maal taatee turtee ijoolle?” jettee, akka tasaa baatee, ennaa adeemtu, achumarraan ishiin, ishiinii..., gowwaan sun hidhamtee, argitee, fannifamtee argitee; achumarran ishiin bilxiin sun, suuta jettee, irraa hiiktet, uum..., micayyoo ishii irraa baafatteet, dhagaafi hiddii, fannifattee, achumarraan obboo bulguun ennaa galgala galani, ibidda aa..., qabsiifatanii, afaansaanii, jala qabanii..., oggaa, “Eenyu?” jedhan, hiddiin takka dhootee, ennaan, “Ahaa! Coomni tiyya naa coomaa jedhaa” jennaan, ‘Achumarraan ishiin, ii..., dhagaan itti aanan immoo, hiddiin erga dhowwee booda, dhagaan innii..., dhagaa guddaatti siqee, dhagaa guddaan sun, oggaa bu’u, qoonqoo isaa keessa bu’eet, isa ajjeese;’ achumarraan, isaan sun dubartoonni sun lamaan ganama oggaa dhaqanii, horiin hinmarr’atuuyyu turani; “Bulgu maal ta’an har’a” jedhaniit, oggaa dhaqanii, laalanii, uum...,obbo Bulguun du’eet arganii; achumarraan, isa suuta jedhanii baasanii, awwaalaniiti, achumarraan isaan qabeenya isaatin sooroma jedhama (Daawit Dhaabaa, 22/04/08, ganda Areertuu).

Qaaccessa Durdurii 52^{ffaa}

Durdurii kana keessattii fakkaattiiwwan jiran bulguufi obbolaa lama yoo ta’an, durdurichi safartuu caasaa durduriwwan Afrikaa bahaatiif kaa’ameen yoo ilaalaman, caasaan inni guutu tokkollee hinmul’atu. Kanaaf durduriin kun caasaa biraatiin kan laalamu malee, safartuu kanaan kan safaramuu miti. Akkaataa durdurii himaan ittii dhiheessetti, calqabarratti “Oduu durii” jedhee, yoo calqabu, warri jalaa cookan immoo, “Mee gadi guuri” yammuu jedhan, dhumarratti immoo, “Jedhama” jedhee akka goolabe argina. Durduriin caasaa kana ala ta’e kunis, gabatee lakkoofsa 6 kanatti aanee argamu keessatti hariiroo ulaagaa jedhamanii kan hinqabne ta’uu isaa agarsiifameera.

Gabatee 6. Durduriwwan Caasaa jedhameen ala ta'an

Lakk. Durdurichi irratti argamu	Ulaagaalee caasaafi fakkaattiiwwan isaanii				
	Hiriyummaa	Waadaa galuu	Waadaa cabsuu	Walqorachuu Waliigaltee	Gargarbahuu
20	_____	_____	_____	_____	_____
35	_____	_____	_____	_____	_____
52	_____	_____	_____	_____	_____

4.7. Durduriwwan Caasaa Guutanii Amala Addaa Qaban.

Kutaa kana jalatti safartuufi ragaa walbira qabuun, durduriwwan Oromoo aanaa Ejeree caasaa hiriyummaa,waliigaltee uummachuu, waliigaltee cabsuu, walqorachuufi gargarbahiitii hiriyummaa guutan garuu warra amala addaa agarsiisantu kanneen qaaceffamuuf filataman keessaa lakkoofsa 26fi 30 irratti argaman qaaccessuun duraa duuba lakkoofsa irratti argamniitiin armaan gaditti qaaceffamanii dhihaataniiru.

A. Durdurii Caasaa Marsaa Qabu.

Durdurii 26^{ffaa}: Leenca, Waraabessafi...

Ka'eetii..., Leencii fi waraabechi karaa deemuu..., Karaa odoo deemanuu, caakkaa keechatti, ee...,goromsa rimaafi korma tokko caakkaa keechatti, argatanii..., ooffatanii...,oggaa deeman, “Korma anatu fudhataa, goromsa rimaa..., situ fudhataa...” jedheenii..., obbo Leencoon waraabechaan.

Odoo deemanuu...,ooffatanii odoo deemanuu..., aduun lixee.,muka jala boqotanii..., ciciisani. Ciciisanii..., oggaa ciciisan kanaa..., ee... irrafanii..., achii...goromsittiin...rimaa'a foolattee dhaltee...,oggaa dhaltuu...,obbo Leencoonii irribaa baannanee argee..., goromsattii..., jalaa fuudheet, maalaa kormasaa jala kaa'ee, dhiigaa... hudduutti kormaa diddibee raawwateet, deebi'ee ciisee...,

Waraabechimmoo... baannanaanii..., maala jala jiraa, jirti jabbiinii..., “Maaloo... leencoo... jalaa fuudhuun sodaadhe, kormii..., nawaraana..., sa’a, jalatti dhaltee...” hoo leencan jettuu, “Inde! Maal jalaa fuutaa...?, korma kiyyat dhalee..., sa’a kee kamtu dhalee? Kunoo dhiignii... hinargituu..., dhagna saatirra!” ee..., jedhee..., ifatee arrabsee, sodaachisnaanii..., kaatee waan gootu dhabde, egaa..., humna hinqabduu, “nanyaata” jettee, jaarsa bineensaa..., han akka... sardiidaa..., kan akka illeettii..., han akka qamalee... han akka daldeechaa..., kana ‘muluu’ jaarsa itti baste. Gaafa jaarsa itti baaftuu..., hindhaqaniifi..., qamaleen hafte jalaa. Jaarsummaa keechaa, qamaleen oggaa jalaa haftuu..., qaxaroo qabanii..., ammasii..., itti deebi’anii..., qamaleentuu, wawuu daftee..., dhufuu diddeetii..., a’aarkifatteetii, ‘macarrashaa’ booda dhufte.

Oggaa booda dhufuu..., “Maaliifturtee...?Qamuu” jennaanii..., “Rakkadheetuman, hafe gooftaa koo..., nan rakkadhee” “Maali rakkoon kee...?” jennaanii..., “Lafa wayiititu citeeyin goodutti turee. Kanattan hafe” jennaaniin..., “Lafa durto citee gooduu...?” jennaan, “Korma durtuu... dhalaa?” jettee, utaaltee muka kortee..., ishiinii, kaatee deemtee..., muka kortee jalaa dheechitee baatee, inni; sa’ichaa..., jabbii gallakkiseefi leencichi..., gallakkiseetiif ishii barbaada deemee, ishii hindhabee, ishiin re’oota ishee ooffattee biyyaa baate! Barbaade! Dhabee, itti dhiisee, kaatee odoo..., biyya baate ishiinii..., odoo teechemmoo...ee..., leenci biraa... itti dhufee, leenci biraa itti dhufee, hodhaa hodhitii..., qadaada leemmatii hodhitii, gaachana itti fakkaateti, “Dafii hodhii, muriitii, nan fudhadhaa, naakennitaa ...,” jedheenii, leenci biraa immoo..., bira darbee... deeme. Hodhitee raawwatteetii, olkeewwattee..., isa olkaawwatteet... ihm... leenca biraa ammammoo barbaada, dhaqxee..., “Akkanatti gooftaa..., ‘an akka keetii kun humnaan narraa fudhate, maalan godha?” jetteenii..., boo’aa dhaqxe leenca bira. Oggaa leenca kana bira dhaqxuu..., “An nacaalu jiraa...?” jennaanii... “Jira ee..., goofta koo... jira; ee...” “Natti agarsiistaa...?” “Ee...” “Ishii! Koottu, jetteeniiti, garba guddaarra geechee..., “kunooti” jetteeni..., Asii gadi argee..., ‘itti gagaw’ jedhee, isa ofirraa... biliq gootee..., deebitee galte. Ihim..., Hindeemtemmoo, achii deemtet immoo, biyya bootaa biraa... ihm... dhaqxeet, odoo teeche, teeche, teeche..., ‘re’ee tiksitii, re’oota qabarii’, amma immoo qeerransi itti dhufe. “Tumaalecha kana naaqaltu malee, kukkuteen sigata” jedheen; qeerransichi. “Maaloo anuu kophaan ta’ee hinqalanna, gooftaa koo galgala tiksee, quubseetoo galchineetoo, ‘ishii, gizeedhaan naakoottaa!” jettiin

qeerransaanii..., kana jeteenii raawwatteet, ‘allolloo shaggaasaa mululluu gu..keechaa, barbaaddee fudhatteet, sa’aatiin gahee, galli gahee, qeerransichis dhufee, hingalanii, hinqaltee.

“Hammangaa ho-hojjedhutti, ‘Gadam’ jedhaa, ciisaa gadi jettee, inni hinciisee, qaltee raawwattee, mooran martee-abidda keecha keeche, abidda keecha keechee..., “Ol-jedhaa, hamma’ kuun bilchaatutti..., ‘qammasaa’ kana” jettee, ‘hoo inni haa’ jedhu, maankaa.. wannoo... durii kanaa... hundaa kinoo warra gaayyaa ... ittiin abiddaa irraa kaawwatani..., waranxoo, akka waranxoo jiru kanaan, qabdee afaan keechee..., innii.. afii, alalloon gubee, qeerransicha ofirraa hiiktee, hindu’ee, hindeemtemmoo amma, foonshii mukarratti guurrattee... odoo waliigadi, utaaltee taphattuu, waraabeche arge. “Maaloo qamuu..., foon kana naakuti. Maaloo” jennaanii..., “Tolee,” jetteenii, ‘lafee guurtee fuul-dura naqxee raawwatteeti, ihm, amma, qeerransicha, eegeesaa waraabechaatiifii, eegee qeerransaa, walitti odoo dirtuu, “Hinjiraannaan siiguuraa hamma..., lafee kana qoqortutti” jetteenii..., isa eegeesaa itti dirtee, “Waaqni hinfidinii..., odoo hamma..., obboo qeerroon dhufee, obboo, waruu..., maal goonaa... odoo atinyaattuu?” “Inde! Akkuma..., maal ibboo ishiin maal keecha jirti! Akkuma lafee kana caccabsuttan ishii..., caccabsee isa nyaadhaa, maal nagodha qeerransi!

“kunookkaa! Ammaa dhufee...,” hoo jettuu..., hoo akkana garagalee laaluu..., waraabeche, gottotiitii..., allayyaatti, dhidhimii badii, isas ofirraa hiiktee, isa ofirraa hiiktee hinteechee, amma mukashii kortee oduma burraaqxuu immoo, ijoolleen tamaarii, timirtiidhaa daftara ishii fudhattee ..., taamaartee fudhattee, galuu yoo deemtuu, garbi bishaan bootan itti dhagna dhiqatan hin jiraa..., isa baafatanii seenanii odoo daakanuu, daftara san jalaa fudhattee muka kortee, kukkutte! Jalaa, ijoollee tamaarii jalaa qamalittiin, ammas.

Gaafa kukkuttuu..., ijoolleen tamaarii, waan ittiin tamaartu dhabdee..., waan gootu dhabdi..., Hin aaranii..., hari’anii qabuuf, mukarraa ishii, danda’anii hin qabanii..., hamma, mala malanii..., albee tumsiisanii raawwataniit, ka’anii tolchanii, tumsiisaniiti, hamma garba san daakuu dhaqanii, mormatti akkanatti of riganiit, karaa duubatiin, karaa qaraatinii mitii, akkanatti of riganii lafa kaa’anii garba hoo seenan, hammas akkuma daftara kukkutte sani, seetee, qamalittiin dhaqxee halbee hoggaa mormatti of rigdu,

morma of murtee, xaaxaa of hiiktee” jedheet maanguddoon keenya nutti odeechee kana dhageenye (Obbo Baqqalaa Gaddafaa, 27/02/08, ganda Kimmooyye).

Qaaccessa Durdurii 26^{ffaa}

Durduriin kun durdurii qaaceffaman hunda isaanii irra garmalee kan dheeratu. Kana keessatti leencifi waraabessi fakkaattii durdurichaa yoo ta’an, waliin karaa deemuun isaanii, caasaan hiriyummaa jiraachuu isaa mul’isa. Caasaan inni lammataa durdurii kana keessatti argamu, caasaa waliigaltee uummachuu yoo ta’u, gochaan kunis kan ittiin mul’ate, kormaafi goromsa waliin argatan eenyu maal fudhachuu akka qabu dubbachuufi murteeffachuu isaaniti. Caasaan sadaffarratti argame, waliigaltee cabsuu yammuu ta’u, gochaan ittiin mul’ates, goromsi waraabessi argate dhallaan, leenci korma kiyyatu naaf dhale jechuun waraabessarraa fudhachuuf adeemuu isaati. Caasaan afraffaarratti argame caasaa walqorachuu yoo ta’u, gochaan ittiin mul’ates, waraabessi komii qabu leenca jaarsummaadhaan gahachuu isaati. Caasaan shanaffaarratti dhufe, gargarbahiitii hiriyummaa yammuu ta’u, gochaan kunis kan ittiin mul’ate, murtii jaarsummaa dhugaa qamaleen kenniteen leenci jabbii waraabessaaf deebisuu isaati. Caasaan durdurii hawaasa Oromoo aanaa Ejeree kun, kan Okepewhon, (1992) Alan Dundes (1971) wabeeffachuun durduriwwan Afrikaatiif kaa’e hiriyummaa, waliigaltee uummachuu, waliigaltee cabsuu, walqorachuufi gargarbahiitiin duraaduubummaa isaanitiin guutanii argamanii jiru.

Akka seenessaan himetti, durduriin kun odoo addaan hincitin caasaa walfakkaatuun marsaan lammataa itti fufee dhufeera. Kunis, qooddataa guddaan leenci, murtii dhugaa qamaleen itti murteesite haajjeffachuun qamalee badde barbaacha deemee akka dhabe yammuu himamu, qamalittiin iddoo biraa deemtee, leenca biraa wajjin hiriyummaa uumuu ishii argina. Leenci biraa itti dhufe qadaada leemmatii ishiin hodhachaa jirtu, gaachana se’ee, daffii hodhii fixiitoo naaf kennita jechuun bira darbee yammuu deemu, ishiinis ajaja leencaa fudhachuun waliigaltee biraa uummatte. Waliigaltee sana malaan diiguuf barbaaddetu, leenca bira dhaqxee, kan sicaalutu narraa fudhate jettee, leenca aarsuun ishii waliigaltee cabsuu ishii agarsiisa. Kan nacaalutu jiraa? jedhee leenci gaafachuun isaa caasaan walqorachuu jiraachuu yammuu agarsiisu, leencifi qamaleen garba bira dhaqanii leenci fakkaattii isaa argee bishaanitti baduun isaa gargarbahiitii hiriyummaa qamaleefi leencichaa mul’isa.

Caasaa marsaa lammataa kana keessatti, caasaan durduriwwan Afrikaa bahaatiif kaa'aman duraaduubummaa isaaniitiin guutanii argamaniiru.

Marsaa sadaffaa durdurichaa kana keessatti, fakkaattiiwwan jiran qamaleefi qeerransaa yammuu ta'an, qamaleen calqabarratti qeerransi itti dhufee, hiriyummaa uummatte. Qeerransi qamalee sodaachisee, tumaaleessa qabdau naaf qaltu malee jennaaniin, qamaleen "Tolee durattuu naman wajjin qaladhun dhabe; galgala koottaa siniifan qalaa" jechuun ishii waliigaltee uummachuu isaanii agarsiisa.

Qamaleen qeerransa ajjeesuuf laga buutee dhagaa aloolloo barbaaduun ishii waliigaltee cabsuuf adeemuu ishii mul'isa. Durdurii kana keessatti caasaan walqorachuu hinmul'atu. Caasaan kanatti aanee dhufe, gargarbahiitii hiriyummaa qamaleefi qeerransaati. Gochaan ittiin ibsames, qamaleen dhagaa abidda keessa keessee diimmessuudhaan, mooran martee qeerransa afaan kaa'udhaan gubdee ajjeesuu ishiiti. Durduriidhuma tokkicha kana keessatti caasaaleen duraaduuban argaman, hiriyummaa uumuu, waliigaltee uummachuu, waliigaltee cabsuufi gargarbahiitii hiriyummaa yoo ta'an caasaan walqorachuu marsaa kana keessatti hinmul'anne.

Caasaa kanatti aansee kan dhufe, qamaleen gargarbahiitii fakkaattii biraa wajjin erga taasistee booda, waraabessi itti dhufnaan hiriyummaa biraa uumte. Itti aansuun waraabessi qamaleedhaan foon naaf kuti jennaan, qamaleen tolee, jechuun lafee kennuufin ishii waliigaltee uummachuu agarsiisa. Waraabessi hanga lafee kennameef qorqutti, qamaleen qeerransa ajjeestee dhoksite, eegee waraabessaafi eegee qeerransaa walitti diruun waraabessa doorsisuun ishii waliigaltee cabsuu mul'isa. Qamalittiin, waraabessaafi eegee qeerransa du'ee erga walitti dirtee booda, kinootikaa ammaa dhufe, jechuun waraabessi qeerransa du'aa harkisee allayyaatti dhidhimuun isaa caasaan gargarbahiitii jiraachuu isaa agarsiisa. Durduriin kun caasaa hiriyummaa uumuu, waliigaltee uummachuu, waliigaltee cabsuufi gargarbahiitii duraa duuban guutee yammuu argamu, caasaa walqorachuu guutee hinargamne.

Seenessaan dhumarratti akka durduricha himetti, qamaleen dabtara bakka barattoonni kaawwatan muka jalaa fuutee tarsaasuun ishii seenan biraa akka raawwatu taasiste. Kana irraa ka'uun ijoolleen barattootaa badii qamaleen uumteef, ajjeesuuf mala maluun isaanii caasaan walqorachuu jiraachuu isaa mul'isa. Dhumarratti albee gara doloomaa isaatiin

barattoonni yammuu mormatti ofrigan argiteetu, qamalittiin gara qara qabuun mormatti ofrigdee akka ofajjeesteefi du'aan barattootarraa gargarbahuu ishii argina. Marsaa durdurii kana keessatti caasaaleen duraa duuban guutanii jiran, walqorachuufi gargarbahiitii yammuu ta'u, caasaan hiriyummaa uumuu, waliigaltee uummachuufi waliigaltee cabsuu guutanii hinargamne.

Walumaagalatti durdurii dheeratee seenessaadhaan dhihaate kana, akkaataa caasaa isaatiin yoo ilaalle, caasaa marsaa tokkoffaafi lammataa, jedhamee kaayyame keessatti, caasaan hiriyummaa uumuu, waliigaltee uummachuu, waliigaltee cabsuu, walqorachuufi gargarbahiitii duraaduuban guutanii yammuu argaman, caasaa marsaa sadaffaafi afraffaa keessatti, hiriyummaa uummachuu, waliigaltee uummachuu, waliigaltee cabsuufi gargarbahiitiin duraaduuban guutanii yammuu argaman, caasaan walqorachuu bakka lamaanittuu guutee hinargamu. Caasaa marsaa dhumaa jedhamee kan kaayyame keessatti, caasaaleen walqorachuufi gargarbahiitiin guutanii yammuu argaman, caasaan hiriyummaa uummu, waliigaltee uummachuufi waliigaltee cabsuu guutanii hinargamne. Durdurii tokkichi dheeratee caasaa marsaa qabaachuun isaa armaan olitti qaacceffame kun, ulaagaa caasaa shan marsaa lama, caasaa afur marsaa lama fi caasaa lama marsaa tokko guutee wal-faana hiriiruu isaa caasaa kaayyamaniin gabatee lakkoofsa 7 keessatti ulaagaa waliin wal-bira qabuun agarsiifameera.

Gabatee 7. Durduriin Tokkichii Caasaa Marsaa Qabu Walitti Qabee Agarsiisu

Lakk. durdurichaa	Ulaagaalee caasaafi fakkaattiiwwan qooda fudhatan				
	Hiriyummaa	Waliigaltee qabaachuu	Waadaa cabsuu	walqorachuu	Gargarbahuu
26 (mar. 1)	Leencifi waraabessi karaa wajjin deemuu	Leencifi waraabessi kormaafi goromsa argatan hiratan	Leenci, jabbii waraabessaa fudhachuu	Waraabessi komii qabuuf, jaarsummaa leencatti baasuu	Leenci jabbii deebisee qamalee reebuu deemuu
26 (mar. 2)	Qamaleen murtii kennite leenca biraatiin michoomuu	Qamaleen qadaada siifan kenna jechuu ishii	Qamaleen leenca bira dhaqxee gowwomsuu ishii	Leenci kan nacaalu jiraa Jedhee gaafachuu	Leenci garbatti baduu
26 (mar. 3)	Qamaleen qeerransa wajjin michoomuu	Qamaleen qeerransaaf tumalessa qaluuf tolee jechuu ishii	Qamaleen qeerransa ajjeesuuf dhagaa guuruu ishii	_____	Qamaleen qeerransa ajjeesuu ishii
26 (mar. 4)	Qamaleefi waraabessi michoomuu	Qamaleen waraabessaaf lafee kennuu ishii	Qamaleen Waraabessatti qeerransa diruu	_____	Waraabessi qeerransa harkisee baduu
26 (mar. 5)	_____	_____	_____	Barattoonni qamalee ajjeesuuf mala maluu	Qamaleen albee qara ofitti rigdee du'uu ishii

B. Durdurii Caasaa Fuggisoo Qabu.

Durdurii 30^{ffa}: Mucayyoo, Jaarsaafi Dhirsa

Wanti jiruu..., jaarsatu horii eegaa. Mucayyootu baduu deema. Jennaan, “Eecha dhaqxa yaantalatoo...?” jennaani, “Nanbadaa...” jettiin. “Maal taateet baddaa...? jedhaan. “Qincee godheetanii..., ihi..., “Harkaan hin nyaadhuu..., afaanitti naakennitu malee” jedhe, dhirsi kiyyaa..., kanaafan badaa...” jetteen. “Ammaa...,eechatti baddaree...?” jedhaani. Wancittan badaa...” jetteen. “Moo..., yaantalatoo...,! Karaa wanciitimoo..., afaan waciitiitu irra dhihoodhaa ...?” “Mee ... koottu!” jedhee fudhatee ..., galee..., barii obbira bulchee araarse jedhama (Obbo Abbabaa Kabbadaa, 28/02/08, ganda Laanqisaa).

Qaaccessa Durdurii 30^{ffaa}

Durdurii kana keessatti fakkaattiiwwan jiran mucayyoo, jaarsaafi dhirsa mucayyootuu ti. Caasaan durdurii kanaa, mucayyoon dhirsa wajjin waldhabdee, baduuf deemuun ishii gargarbahiitii hiriyyummaa isaanii mul’isa. Jaarsi sababa ittiin badde gaafannaan, dhirsi ishii waan qincee hojjannaaniif harkaan hinnyaadhu jedheef, kan jedhu komii dhiheeffachuun ishii, caasaan walqorachuu jiraachuu isaa mul’isa. Dhirsi ishii immoo afaan nakeechu malee hinnyaadhu jechuun isaa waliigaltee cabsuu isaa agrsiisa. Mucayyoon gorsa jaarsaa dhaggeeffattee, karaadhaa deebi’uun ishii waliigaltee uummachuu ishii yammuu agarsiisu, jaarsi barii galchee dhirsa wajjin araarsun isaa hiriyyummaa uummachuu isaanii agarsiisa. Akka seenessaan durdurichaa himetti, caasaaleen duraaduubummaa isaanii caasaa gargarbahiitii, caasaa walqorachuu, waliigaltee cabsuu, waliigaltee uummachuufi hiriyyummaa uummachuu ta’anii argamaniiru. Dhimmi hawaasni irraa dhaloota isaatiif dabarsu, abbaan warraafi haati warraa jireenya isaanii keessatti gaaf ta’e walitti bu’uun isaanii hinoolu; walitti bu’iitiin kun immoo karaan ittiin fala argatu, sirna araaraa akka qabuufi itti fayyadamu nuhubachiisa.

4. 8. Duraa Duubummaa Caasaa Durduriiwwan Oromoo

Durduriiwwan caasaa qabaniin akka walitti dhiheenya isaanitiin qaaceffaman, tartiibni argama caasaa isaanitis, calqabarratti fakkaattiiwwan hiriyummaa uummatu; lammata irratti, waliigaltee uummatu; sadaffarratti, waliigaltee cabsu; afraffaarratti walqoratu; dhumarratti hiriyummaa isaanii gargar baasu. Kanumarratti hundaa’uun durduriiwwan manguddootafi dargaggoota Oromoo aanaa Ejeree irraa funaanaman, tartiiba isaan ittiin argaman akka itti aanutti dhihaateera

.Kunis, akkaataa walitti dhiheenya isaanitiin tartiiba lakkoofsaa (4.1-4.6) qaaceffaman keessatti, tartiibni isaan qaban hiriyummaa uummachuu, waliigaltee qabaachuu, waliigaltee cabsuu, walqorachuufi gargarbahiitiin hiriyummaa bakka hundi isaanii jiranittis ta’ee, hundi isaanii walfaana hinjirretti irra jireessi tartiiba duraa duuba caasaa isaanii tartiiba hiriyummaa uummachuu irraa kaasee faallessa tokko malee hanga gargarbahiitii hiriyummaatti kan adeeman yoo ta’u, duraa duubni caasaa durdurii lakkoofsa 30^{ffaa} irra jiruu tartiiba gargarbahiitii hiriyummaa, walqorachuu, waliigaltee cabsuu, waliigaltee uummachuufi hiriyummaa uummachuutu mul’ata. Inni kun immoo caasaa jedhame wajjin kan duraa duubni isaa waliif fuggisoo ta’ee mul’ate ta’uu isaa gabatee lakkoofsa 8, keessatti ulaagaa waliin wal-bira qabuun agarsiifameera.

Gabatee 8, Durdurii Ulaagaa Caasaa Hunda Guutee Duraa Duubummaan Caasaa Isaa Fuggisoo Ta'e

Lakk. durdurichaa	Ulaagaalee caasaafi fakkaattiiwwan qooda fudhatan				
	Gargarbahiitii	walqorachuu	Waadaa cabsuu	Waliigaltee qabaachuu	Hiriyummaa
30	Mucayyoon dhirsaa wajjin waldhabdee baduu ishii	Komii dhirsarraa qabdu jaarsatti himachuu ishii	Dhirsii qincee afaan naaf keechu malee hinyaadhu jechuu isaa	Mucayyoon gorsa jaarsaa dhaggeeffattee karaadhaa deebi'uu ishii	Mucayyoon dhirsaa wajjin araaramuu ishii

4.9. Fakkaattiiwwan Durduriiwwan Oromoo Keessatti Mul'atan

Kutaan kun durduriwwan Oromoo aanaa Ejeree af-gaaffidhaan manguddootaafi dargaggootarraa funaanaman qorataan erga irra deddeebi'ee dubbiseen booda, fakkaattiiwwan durduriwwan 24 qaaceffaman keessatti mul'atan maal fa'a akka ta'an bakka itti dhiheessedha.

Fakkaattiiwwan durduriwwan keessatti kanneen seenaa tarkaanfachiisan ta'uun isaanii barruu firoominaa keessatti eerameera. Haaluma kanaan durduriwwan Oromoo aanaa Ejeree 24 qaaceffaman keessatti fakkaattiiwwan seenaa galmaan gahan addaddaatu mul'ata. Qorataanis durduriwwan haala fakkaattii of-keessaa qabaniin akka itti aanutti dhiheesseera.

A . Durduriiwwan Bineensota

Durduriiwwan qaacceeffaman keessaa kanneen seenaan isaanii bineensota qofaan tarkaanfatan lakkoofsa 3, 21, 53, 24fi 28 yoo ta'an, fakkaattiiwwan isaan keessatti duraa duuban mul'atan, qamaleefi leenca, hantuutaafi raacha, jaldeessa, haadhoo leecaafi leenca kormaa, kanniisaafi jaldeessa, qamalee leencaafi waraabessatuu keessatti mul'atan. Durdurii kanneen keessatti bineensotni irra deddeebi'anii mul'atan, qamalee leencaafi jaldeessa yoo ta'an irra jireessan leencatu deddeebi'ee mul'ate.

B . Durduriiwwan Beeladootafi Bineensotaa

Durduriiwwan tartii lakkoofsaa qaaccessa keessatti qabaniin kanneen seenaan isaanii beeladootaafi bineensotaan tarkanfate, 22, 5fi 6^{ffaa} irraa kan jirani. Akkaatuma duraa duuba jiraniitiin fakkaattiiwwan mul'atan, harree, waraabessa , waraabessaafi harreefi kan dhumaa keessatti, waraabessaafi sareetu qooda fudhachuun seenaa durdurichaa tarkanfachiisani. Durdurii sadan keessatti kan irra jireessa deddeebi'ee mul'ate, fakkaattii waraabessa jedhamu.

C. Durduriiwwan Namootaafi Bineensotaa

Durdurii qaacceffaman keessatti, tartii lakkoofsa 7, 1fi 26 irratti kan argaman keessatti seenaa isaanii kan tarkanfachiisan fakkaattiiwwan leencaa, mucaa fi warra mucaa 7keessatti, jaldeessa, leencaafi nama1keessatti, leencaafi waraabessa, qamaleefi leenca, qamaleefi qeerransa, qamaleefi waraabessafi qamaleefi nama (barataatu) 26 keessatti mul'ata. Durduriiwwan sadan kana keessatti kan irra deddeebi'dhaan mul'atan, bineensota keessaa leencafi qamalee yoo ta'an, dhala namaa keessaa immoo namoota (mucaa guddiffatameefi warra mucaati).

D. Durduriiwwan Namootaa

Fakkaattiiwwan seenaa durdurii tokko tarkanfachiisan keessaa namoonnis kan jiran ta'uu isaanii barruu firoominaa keessatti tuqamee jira. Haaluma kanaan durduriiwwan Oromoo aanaa Ejeree manguddootaafi dargaggoota irraa funaanaman keessatti fakkaattiiwwan seenaan durdurichaa itti qabatamanii himaman, keessaa namoonni kan jiran ta'uu argina. Durduriiwwan fakkaattiiwwan kunneen keessatti mul'atan, tartii lakkoofsaa qaacceeffamniitiin, 31, 13, 38, 11, 20, 35, 52, 30^{ffaa} irraatti warra argamani. Isaan kunis,

duraa duuba isaanitiin fakkaattiiwwan of keessatti hammatan, 31 dhirsaafi niitii, 13 niitii baallabbaataa, niitii kadhaa mana baallabbaataa dhaqxe, garadootaafi baallabbaata, 38 mucayyoo durbummaa ishii ergistee fi mucaa mucayyoo gowwomsuudhaan durbummaa ishii irraa ergifatee deebisuu dide, 11 mucaa warraa soddaa dhaqee fi haadha soddaa, 20 giiftii akkoo manooyyeefi ummata ishiin bulchitu, 35 abbaa manaa, haadha manaafi sanyoo haadha manaa, 52 bulguu qabeenya qabuufi dubartoota abshaala lamaan, 30^{ffaa} n immoo mucayyoo jaarsaafi dhirsa mucayyoo warra jedhamantu keessatti argama. Durduriiwwan saddeettan fakkaattiin isaanii namoota ta'an kana keessatti, irra jireessa deddeebi'ee kan mul'atu, dhirsaafi niitii kan jedhutu mul'ata. Durduriiwwan saddeettan kanneen keessaa durduriin lakkoofsa 20, 35 fi 52 irratti argaman ulaagaalee caasaa Alan Dundes kaa'e warra guutanii argamanii miti.

E. Durduriiwwan Bineensotaafi Uumama Biroo

Qaaccessa keessatti durduriwwan tartii lakkoofsaa 18 fi 19 irratti argaman seenaan isaanii kan tarkaanfate, fakkaattiiwwan bineensotaafi uumama biro yammuu ta'an isaanis, illeentiifi lafa turan. Durduriwwan kunneen lamaan seenaan isaanii fakkaattii wal fakkaataniin, yaa tarkaanfatu malee inni tokko yaada guutuu yoo qabaatu, inni biraa immoo yaada guutuu hintaane, qabatee jira. Lameen isaanituu

garuu manguddootarraa fudhataman.

F. Durdurii Allaattiiwwanii

Qaaccessa taasifame keessatti, durdurii lakkoofsa 50 irra jirutu seenaan isaa fakkaattii allaattiiwwaniin tarkaanfate. Isaanis, kormaa gogorriifi kormaa lukkuuti. Akkaataan seenaan durdurii kanaa ittiin tarkaanfate, kormaan gogorriifi kormaan lukkuu hiriyummaa uumataniin, dabaree dabareedhaan mana mana isaanitti walfudhatanii galuun haala jireenya walii isaanii hubachuun inni jireenya wayyoo qabu yookiin kormaan gogorrii jireenya gadaanaa kan jiraatu kormaa lukkuu yeroo itti tufatee biraa deemu argina.

G.Durdurii Fakkaattiiwwan Muka, Allattiwwan, Bineensa, Wantoota Ijaan Hinmul'anneefi Waliif Faallaa Ta'anii

Qaaccessa durdurii tartii lakkoofsaa 43 irratti taasifameen, fakkaattiiwwan seenaa durdurichaa tarkaanfachiisan, uumama adda addaa yoo ta'an, isaanis, ulee, guchii, uummoo, hantuuta, dhugaa, dhara, cubbuu, bishaaniifi abidda ta'aniitu seenaa durdurichaa tarkaanfachiisan. Fakkaattiiwwan kunis osoo halkan karaa waliin deemaa jiranuu horii hattuun ooffatee deemtu irraa buufatanii fudhatanii deeman. Fakkaattii hunda keessaa cubbuun dursa hantuuta bira dhaqxee, uummoo kana laboobaasaa jim gootee nubiraa hinhambistuu, horii inni hiratu nutu wajjin hirata jechuun uummoon akka hantuutan miidhamu yammuu taasistu, hunda isaanituu akkuma walirraan miidhaa gahuu danda'anitti, kiyoo kiiyeessuun wal miisisaa akka turteefi dhumarratti garuu cubbuun dhugaa wajjin akka kophaatti hafteefi dhugaa balleessutti akka ofiif badde seenaan kun addeessa. Kanarraa wanti hubatamu, seenaa kana tarkaanfachiisee kan galmaan gahe, daba cubbuun fakkaattiiwwan wajjin jiran irratti raawwatte.

H. Durdurii Bineensota Namaafi Beeladotaa

Durdurii tartii 27 irratti qaacceeffame keessatti, fakkaattiiwwan seenaa durdurichaa galmaan gahan, namoota qeerransa adamoof bahan, qeerransa re'ootaafi hoolaa namootaa nyaatu, namicha qalqalloo baatee karaa deemufi beeladootaafi bineensa jaarsummaadhaaf filataman kanneen akka farda, qotiyyoofi qamaleedhaan seenaan durdurichaa tarkaanfate. Seenicha akka inni dheeratu kan godhe, qeerransa namicha lubbuu isaa baraare , waadaa cabsee sinyaadhu malee jedheen akka ta'e argina.

Yaadni armaan olitti hubatame yammuu cuunfamu, fakkaattiiwwan durdurii Oromoo aanaa Ejeree keessatti qooda fudhatanii seenaa durduriiwwanii galmaan tarkaanfachiisan, bineensota qofa, beeladootaafi bineensota, namootaafi bineensota, namootaafi bineensota, namoota qofa, bineensotaafi uumama biroo, allaattiiwwan qofa, muka, allaattii, bineensa, wantoota ijaan mul'ataniifi ijaan hinmul'anne kanneen waliif faallaa ta'anfi bineensota, namaafi beeladoota fa'a. Qaacceessa lakkoofsa 4.9 jalatti(A__H) jiran keessatti akka mul'atutti, durduriiwwan “A” jalaa shanan seenaan isaanii bineensotaan tarkaanfatan keessaa fakkaattiin leenca jedhamu, durdurii afur keessatti akka deddeebi'ee mul'ate argina. Durduriiwwan sadan “B” jalatti seenaan isaanii beeladootaafi bineensotaan

tarkaanfate keessatti, fakkaattiiwwan qooda fudhatan, harreefi waraabessa, waraabessaafi harreefi waraabessaafi saree yammuu ta'an, durdurii sadan keessatti irra caalatti deddeebi'ee kan mul'ate fakkaattii waraabessa jedhamuudha.

Durduriiwwan sadan "C" jalatti lakkoofsa qaaccessa keessatti qabataniin dhihaatan fakkaattiiwwan seenaa durduriiwwanii tarkaanfachiisan keessaa fakkaattiin leenca jedhamu, durdurii sadi keessatti si'a afur deddeebi'ee yoo mul'atu, fakkaattiin qamalee jedhamtu immoo, durdurii lakkoofsa 26 irratti argamu keessatti, fakkaattiiwwan addaddaa wajjin deddeebitee si'a afur akka mul'atte argina.

Durduriiwwan saddeetan lakkoofsa qaaccessamaniin "D" jalatti dhihaatan, sadan isaanii keessatti fakkaattonni, seenaa durdurichaa tarkaanfachiisan irra deddeebidhaan dhirsaafti niitii akka ta'e mul'ata. Kanneen hafan garuu namootas ta'an hawwaasummaa garaagaraa keessa warra jirani. Durduriiwwan lamaan "E", "F", "G" jalatti argaman, fakkaattonni seenaa isaanii tarkaanfachiisan walduraa duuban illeentiifi lafa; lukkuu kormaafi lukkuu goggorrii; ulee, guchii, uummoo, hantuuta, dhugaa, dhara, cubbuu, bishaaniifi abidda yoo ta'an fakkaattiiwwan kunneen durduriiwwan qorannoo kana keessatti qaacceeffaman biroo keessatti irra deddeebidhaan hinmul'atan.

Durdurii "H" jalatti fakkaattiin isaanii dhihaate yoo ilaalle bineensota, namaafi beeladootaan seenaan isaa tarkaanfate keessatti, fakkaattiin qeerransa jedhamu, durdurii qaacceeffaman biroo keessatti akka mul'ate argina. Walumaagalatti, fakkaattiiwwan durduriiwwan qaacceeffaman keessatti irra deddeebi'dhaan mul'atan leenci durdurii 8keessatti, waraabessi durdurii 3 keessatti, qamaleen durdurii tokko keessatti irra deddeebidhaan si'a afuriifi dhirsaafti niitiin durdurii 3 keessatti yammuu argaman, durduriiwwan hafan keessatti immoo fakkaattiiwwan gosa addaaddaatu argama. Fakkaattiin irra jireessa deddeebi'ee argame leenca akka ta'e mul'ate. Kunis, ummata Oromoo biratti leenci gootummaadhaaf, ciminaafi hunda moo'atee kan jiraatu jedhamee amanamuu isaarraa kan ka'e ummatichi yeroo hedduu dhaloota ittiin barsiisuufi hamilee cimsuuf itti fayyadamuu isaa agarsiisa.

Gabatee 9. Durduriiwwan Fakkaattiiwwan ofkeessaa Qabaniin Walitti Qabee Mul'isu

Lakk.durdurii	Gosa itti qoqqoodaman	Fakkaattiiwwan	Fakkaattii deddeebi'ee mul'ate
3	Durdurii bineensotaa	Qamaleefi leenca	Leenci si'a 4
21		Hantuutaafi raacha	
53		Jaldeessa, niitii leencaafi leenca	
24		Kanniisaafi jaldeessa	
28		Qamalee, leencaafi waraabessa	
22	Beeladootaafi bineensotaa	Harreefi waraabessa	Waraabessa si'a 3
5		Waraabessaafi harree	
6		Waraabessaafi saree	
7	Namaafi bineensa	Leenca, mucaafi warra mucaa	Leenca si'a 4 Qamalee si'a 4
1		Jaldeessa, leencaafi nama	
26		Leencaafi waraabessa, qamaleefi leenca, Qamaleefi qeerransa, qamaleefi waraabessa, qamaleefi barattoota	
31	Namootaa	Dhirsaa fi niitii	Dhirsaa fi niitii Si'a 4
13		Niitii baallabbaataa, kadhattuufi baallabbaata	
38		Mucaayyoo durbummaa ergisteefi mucaa irraa ergifate	
11		Mucaafi haadha soddaasaa	
20		Akkoo manooyyeefi ummata	
35		Dhirsaa, niitiifi sanyoo niitii	
52		Bulguufi dubartoota abshaala	
30		Mucayyoo, dhirsaa mucayyoofi jaarsa	
18	Bineensaafi uumama biro	Illeentiifi lafa	_____
19			
50	Allaattota	Kormaa gogorriifi kormaa indaaqqoo	_____
43	Uumama garaagaraa	Ulee, guchii, uummoo, hantuuta, dhugaa, dhara, cubbuu, bishaaniifi ibidda	_____
27	Bineensota, namaafi beeladoota	Qeerransa, namicha kara-deemaa qalqalloo baatu, farda, qotiyyoofi qamalee	_____

4. 10. Akkaataa Calqabbii Durdurii Oromoo

Hawaasni Oromoo aanaa Ejeree durdurii yammuu himan, akkuma Oromoota aanaa biroo jiraniitti haala calqabbiifi guduunfaa mataa isaanii qabu. Akka qorataan qoratetti, caasaa hawaasaa keessaa manguddootaafi dargaggoota irratti yoo ta’u, isaanis haalli ittiin calqabaniifi ittiin xumurantu jira.

A.Manguddoota biratti

Qorataan durduriwwan af-gaaffidhaan manguddoota irraa yammuu fudhatu, manguddoonni haala itti aanuun himuu jalqabu. Kunis, durduriwwan qorannoo kana keessatti qaacceffaman irraa kaanee yoo ilaallu, fakkeenyaaf kan manguddoon umrii 85 Obbo Beenya Hordofaa durdurii lakkoofsa 1ffaa, fi 8ffaa, irratti himan yammuu xiinxallu, “Calluma jedheetii...” “Egaa akkana ta’e,” jedhanii yammuu himuu calqaban, haaluma walitti dhihaatuun, manguddoo Baqqalaa Gaddafaa durdurii lakkoofsa 26ffaa irratti argamu yammuu himuu calqaban, “Ka’etii...,” jechuun akka eegalan argina. Bifuma walitti dhihaatuun manguddoonni hafan illee, jechoota kanneen akka “Dur...jedhan,” “Wanti jiruu...,” “Durkaa...,” “Amma durii..., kan abbootiin keenya nuun jechaa turanii...,” jechuun yammuu calqaban gama biraatin immoo kallattumaan gara ijoo dubbii seenessuuttis kan seenan jiru. Fakkeenyaaf, durdurii qaacceffame kan lakkoofsa 3^{ffaa}, 6^{ffaa}, 7^{ffaa}, 18^{ffaa} fi kkf yoo ilaalle, duraa duuba jiraniin, akkasitti yammuu himan mul’ata. Kunis, Qamaleen ilmoo leencaa gatteetii..., waraabeche saree guddifate; leencatu ilmoo namaa guddifate; Ee..., ellettiifi lafatu maabara galan, kan jedhaniifi kan kana fakkaataniin calqabanii seenessu.

B. Dargaggoota Biratti

Dargaggoonni aanaa Ejeree yeroo durdurii himuu calqaban, akkaataa ittiin himan qabu. Kunis, inni himu, baay’iaan “Oduu durii” jedhee yoo calqabu, isaan jalaa qaban immoo, “Mee gadi guuri” jedhanii yammuu harkaa fuudhantu mul’ata. Fakkeenyaaf, durdurii lakkoofsa 38^{ffaa}, 43^{ffaa}, 52^{ffaa} kanneen dargaggoota irraa fudhataman yoo ilaalle, calqabbiin isaanii haala walfakkaatuun mul’ata.

BOQONNAA SHAN: CUUNFAA, ARGANNOOFI YABOO

Boqonnaa kun hojiiwwan qorannoo kana keessatti, hojjetamaniifi akkaataa itti hojjetaman, odeeffannoon argame maal akka ta'e, gaaffileen qorannichaa, kaayyoon qorannichaafi dhimmoota kana fiixan baasuuf odeeffannoon qaacceffame maal akka ta'eefi bu'aan qorannoo kanaa eenyuuf akka ooluufi eenyudhaan kallattii barbaachisaa ta'een maal hojjachuu akka qabamu bakka itti dhihaatedha.

5.1.Cuunfaa

kutaan kun, qorannoo kana gaggeessuuf hojiiwwan hojjetamaniifi akkaataa itti hojjetaman odeeffannoon bakka itti kennamuudha. Haaluma kanaan dhimmoonni raawwatan kaayyoo qorannichaa irratti xiyyeeffachuun bifa duraa duubasaanii eegeen akka itti aanutti dhihaateera.

Kaayyoo guddaan qorannoo kanaas Caasseeffama Durdurii Oromoo Aanaa Ejeree haala Caasaa Durdurii Afrikaa Bahaatiif kaayyameen qaaccessuurratti xiyyeefate. Ka'umsi qorannichaas qorannoo hedduun akka addunyaafi Afrikaatti gaggeeffamanillee, durdurii Oromoorratti baay'inaan gaggeeffamee hinmul'atu; keessattuu hamma qorataan sakkatta'etti, durduriin Oromoo aanaa Ejeree irratti namni tokkoyyuu gama saayinsawaa ta'een kan qorate waan hinjirreefi beekumsi gara caasaatiin jirus, waan bira hingahaminiif qorataan ka'umsa taasifate. Maddi ragaa qorannoo kanaas manguddoota aanaa Ejereefi dargaggoota aanaa Ejeree gandoota baadiyyaa hiixuu irraa dhufanii mana barumsa sadarkaa lammaffaa Ejereetti baratan irraa walitti qabaatti durduriwwan 55 funaanuudhaan 24 kan ta'an qaacceefamani.

Adeemsa qorannoo kana keessatti argannoon bira gahaman, durduriwwan qaacceffaman keessaa akkaataa duraa duuba kaayyoo xiyyeefatameen, durduriin Oromoo aanaa Ejeree keessatti dubbatamu caasaa Okepewhon, Alan Dundes (1971) wabeeffachuun durduriwwan Afrikaa Bahaatiif kaa'e duraa duuba isaanii eeganii kan guutan akkuma jiran, kanneen caasaa kaayyame guutuuf tokko hanqataniifi caasaa muraasa kan guutan akka jiran qaaccessa taasifameen bira gahameeraa. Kana malees, durduriwwan caasaa Alan Dundes kaa'e siruma hinqabnes argamaniiru.

Dhimmi biraa caasaa ilaalchisee durduriwwan Oromoo aanaa Ejeree keessatti argame, durdurii tokkicha keessatti caasaan hiriyyummaa uumuu, waligaltee uummachuu, waliigaltee cabsuu walqorachuufi gargarbahiitiin hiriyyummaa gocha fakkaattiwwan

gidduutti mul'ateen, amala caasaa marsaa 5, 5, 4, 4, 2 ta'anii argamaniiru. Kana malees, duraa duubummaa caasaa durdurii Oromoo aanaa Ejeree keessatti mul'ate kan Alan Dundes durduriwwan Afrikaatiif kaa'een kan walfakkaatan akkuma jiran, kan garaagarummaa agarsiisanis mul'ataniiru. Kunis, caasaan fuggisoo ta'e, kan gargarbahiitii hiriyyummaa irraa kaasee gara hiriyyummaa uummachuuti deemu argameera. Gaaffiin biraa qorannicha keessatti kaafame. Fakkaattiiwwan durdurii aanaa Ejeree keessatti qooda fudhatan maalfaa akka ta'an irratti hundaa'uun qoqqoodamaniiru. Kanuma faana akkaataan calqabbii himiinsa durdurii Oromoo aanaa Ejeree manguddootaafi dargaggoota biratti walfakkeenyi hamma ta'e jiraatullee addaa addummaa akka qabutu mul'ate. Durdurii Oromoo aanaa Ejeree keessatti caasaan marsaafi caasaan duraa duubummaa fuggisoo mul'achuun isaa kan durdurii Afrikaa Bahatiif kaa'ameen garaagarummaa waan qabu ta'ee mul'ateera.

5.2. Argannoo

Mata-duree kana jalatti yaada cuunfamuun dhihaate irratti hundaa'ee kallattii argannoon ittideemu bakka itti murteessaniidha. Kana malees, akka odeeffannoon mul'isutti dhimmichi kana fakkaata njechuuf bakka qorataan tokko itti dirqamuudha. Kutaan kun ka'umsa kan godhatu, gaaffiwwan qorataan tokko ka'umsa qorannoo isaa jalatti kaase, kaayyoo qorannichaafi dhimmoota kana fiixan baasuuf odeeffannoo qaaceffameedha.

Qaaccessa durdurii Oromoo aanaa Ejeree af-gaaffiin manguddootaafi dargaggoota irraa argameen, caaseeffamni durdurii Oromoo aanaa Ejeree maal akka fakkaatu, duraa duubummaan caasaa durduriwwanii maal akka ta'e, fakkaattiiwwan durduriwwaniifi calqabbiin durduriwwanii manguddootaafi dargaggoota biratti maal akka fakkaatu kutaa kana jalatti dhihaateera. Kanumarratti hundaa'uun qorataan argannoon itti aanu argateera.

Isaanis:

- ❖ Caasaa ilaalchisee, durduriin Oromoo Aanaa Ejeree keessatti dubbatamu, haala caasaa durdurii Okepewhon, (1992) Alan Dundes (1971) wabeeffachuun durduriwwan Afrikaa Bahaatiif kaa'e hunda isaanii kan guutan 24 keessaa 7 argamuu isaanii
- ❖ Caasaa tokko kan hanqatan argamuu 7 ta'uu isaanii
- ❖ Caasaa muraasa, (tokko lama, yookiin sadi) kan guutanii argamanwalitti 8 jiraachuu isaanii

- ❖ Caasaa Okepewhon, Alan Dundes (1971) wabeefatee kaa'e siruma kan higuunne 1 mul'achuu isaa
- ❖ Caasaa kaa'aman shanan marsaa lama, caasaa afur guutee marsaa lama, caasaa lama guutee marsaa tokko amala caasaa marsaa 5, 5, 4, 4, 2 durduriidhuma tokkicha keessatti argamuu isaanii
- ❖ Duraa duubummaa caasaa ilaalchisee, durdurii Oromoo Aanaa Ejeree keessatti dubbatamu 1 caasaa fuggisoo qabaachuun isaa mul'ateera. Kunis, gocha fakkaattiiwwan gidduutti raawwatameen, caasaa gargarbahiitii hiriyyummaa, walqorachuu, waliigaltee cabsuu, waliigaltee uummachuufi hiriyyummaa uummachuutti kan adeeme jiraachuu isaa argameera.
- ❖ Fakkaattiiwwan durduriin Oromoo aanaa Ejeree keessatti mul'atan maalfaa akka ta'an irratti hundaa'uun, iddoo garaagaraatti qoodamuu danda'uu isaanii argameera.
- ❖ Calqabbii himiinsa durdurii manguddootaafi dargaggoota bira jiru ilaalchisee garaagarummaan jira. Kunis, manguddoonni yammuu seenessuu calqaban, jechoota Dur, Bara durii, Akka ta'ee, Egaa akkana ta'efi kkf yoo jalqaban, dargaggoonni immoo yammuu durdurii himuuf calqaban, "Oduu durii" yammuu jedhan, warri jalaa qaban immoo "Mee gadi guuri" jechuu isaanitu mul'ate.

5.3. Yaboo

Kutaan kun immoo argannoo jalatti qabxiilee ka'an bu'uura godhachuun gara fuulduraatti maaltu taasifamuun akka irra jiru, dhimmoota murtaa'an irratti xiyyeeffannoon akka godhamuuf cimsamee bakka hubachiisni itti kennamudha. Yaboon /yaadni furmaataa/ kun murtee isa dhumaa osoo hintaane, qorattoonni biroos akka qorachuu danda'aniif karaa saaqee jira. Haaluma kanaan mata-duree argannoo jalatti qabxiilee ka'an bu'uura godhachuun gara fuula duraatti maaltu taasifamuu qaba kan jedhu qorataan akka itti aanutti eeree jira. Kunis, mata-duree argannoo jalatti akkuma mul'atu, durduriin Oromoo aanaa Ejeree gama caasaatiin maal akka guutuufi hinguunne, amala addaa qabaachuun isaaniifi kkf kan mul'atan kallattii caasaa qofaan ilaalamaniitu. Haata'u malee kaayyoon ijoon qorannoo kanaa Caaseeffama durdurii Oromoo aanaa Ejeree maal fakkaata kan jedhu irratti irra jireessa kan xiyyeefate ta'ullee, qorannoon kun qofti waan hunda bakka bu'a jechuun hindanda'amu. Kanaafuu, durdurii qofarratti osoo hinta'in

beektonni gosoota fookloorii ummanni Oromoo qabu hedduun hinqoratamin irratti qorannoo gadi fageenyaa osoo gaggeessanii, wanta dhaloota dhufuuf faayidaa olaanaa qabu tursiifamuun nidanda'ama.

- ❖ Durduriin caasaa Okepewhon, Alan Dundes wabeeffataa kaa'e hinguunne, caasaa mataa isaanii qabaachuu danda'u waan ta'eef, namoonni biroo akka irratti qorataniif qorannoon kun karaa saaqeera.
- ❖ Durduriwwan amala addaa agarsiisan jedhamanii mul'atan qorannoon gadifageenyaa osoo irratti gaggeefamee
- ❖ Namoonni kitaaba waa'ee durduriwwanii irratti maxxansiisuu barbaadan akkaataa fakkaattiwwan ofkeessaa qabaniitiin osoo ramadanii
- ❖ Durduriwwan kun dhalootaa gara dhalootatti kan darban afaaniffaan qofa waan ta'eefi wanti afaaniffaan darbu immoo dagatamaa deema. Kana waan ta'eef, ogeessoonni sirna barnootaa xiyyeeffannoo kennanii keessattuu barattoota sadarkaa tokkoffaa barataniif bal'inaan kitaaba keessatti osoo dhiheessanii

WABIILE

- Abraham A. (2000). "Jimma Oromo Oral Narratives: A preliminary Descriptive Analysis." MA Thesis Addis Ababa University. [http://etd.aau.edu.et/bitstream/123456789/7980/1/19.Paulos %20 Geremew. PDF](http://etd.aau.edu.et/bitstream/123456789/7980/1/19.Paulos%20Geremew.pdf) Accessed April, 14/04/2016.
- Abdulkadir, H. (1982). "Some Cultural Elements as Reflected in Somali Folktales" MA Thesis Addis Ababa University.
- Addisu Temesgen. (2012). The Functional Analysis Of Folktales In Eastern Wallagga Oromo With Reference To Limmu Gelila Wereda MA Thesis, Addis Ababa University. PDF Accessed 12/30/2015. 3:37 AM.
- Addunyaa Barkeessaa. (2011). *Akkamtaa Yaad-Rimee Qorannoo Hujoo*. Finfinnee
- Alamaayyooifi Alamituu. (2010). "Seensa Afoolaa." Sagantaa Barnoota Fagoo Damee Barnoota Afaan Oromoofi Ogbarruu Yuunivarsitii Jimmaa. Kan hinmaxxanfamin.
- Alamaayyoo Hayilee. (2006). *Seenaa Oromoo Hanga Jaarraa 16ffaa*. BATO: Maxxansa sadaffaa. Gulaallii sadaffaa. Finfinnee.
- Awoke, W. (1972). *Yewolaytigna Teretoch*". BA thesis, Addis Ababa University.
- Bukenya & etal. (1994). *Understanding Oral Literature*. Nairobi University Press.
- Beekaa Gulummaa. (2015). *Koomto. Cooma Afoola Oromoo*. Finfinnee. Oromiyaa.
- Cerulli, E. (1922). "The Folk literature of the Oromo of Southren Abissinia". Harvard African Studies, volume. 3 Varia Africana.
- Dabalaa Tamasgeen. (2015). "Xiinxala Qabiyyeefi Bifiyyee Durdurii Oromoo Godina Qeellam Wallaggaa aanaa Sayyoo." Waraqaa Eebbaa Digirii Lammffaa. Yuunivarsitii Finfinnee.
- Dastaa Dassaalany. (2013). *Bu'uura Qorannoo. Finfinnee Maxxansa 2^{ffaa}*.

- Dawit & Alemayehu. (2002). "Introduction to Applied Educational Research" (Educ.222) Module 1 Concepts and Elements of Educational Research. Addis Ababa: Educational Media Agency (MOE).
- Dehab, T. (1972). "YeTigrigna Teretoch." BA thesis, Addis Ababa University.
- Dorson Richard. (1972). *Folklore and Folklife*. Chicago: the University of Chicago press.
- Fedhaa Nagaasaa. (2011). "Fuulleffannaa Ogbarruu Afaan Oromoo" (Orla 123). Hidhaa sadaffaa Amalootaafi Faayidaa Afoolaa. Finfinnee.Dhaabbata Qunnamti Barnootaa Ministeera Barnootaa.
- Fedhasaa Taaddasaa, (2013).*SUBII. Bu'uraalee Ogbarruu Oromoo*. Finfinnee: Oromiyaa.
- Fennegan, R. (1970). *Oral Literature in Africa*: Nairobi. Oxford University Press.
- Gerard. (1988). *A Dictionary of Narratology*. Aldershot: scholar press.
- Hart, C. (1998). *Doing a Literature Review SAGE Publications*.
- Misganuu. (2011). *Diilbii. Bu'uura Afoolaa, Ogafaaniifi Afwalaloo Oromoo*. Finfinnee: Oromiyaa.
- Misgaanu, (2013).*Yando. Ogumaafi Ogwalaloo Oromoo*. Ffinnee, Oromiyaa.
- Mulugeta. N. (1976). Bejibaatina Mecha Awuraja Yetesebesebu Yegeberen Hiwot Yemiansebariku Oromigna Teretochi." BA Thesis, Addis Ababa University.
- Okpewho Isidore. (1992). *African Oral Literature: Background, Character and Continuity*. Indian University Press. Bloomington and Indianapolis
- Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English*. Oxford University Press.
- Oxford Dictionary of English*. Oxford University Press. (Third Edition, 2010:679).
- Saahiluu, K. (1996). "Borana Oromo prose Narratives: A contextual Study." MA Thesis, Addis Ababa University
- Sumner. (1996). *Oromoo Wisdom Litratue. Collection and Analysis of Foktales*. Addis Ababa Gudina Tumsa Foundation. volume II.
- _____. (1996). *The world Book Encyclopedia 'F' volume 7*.Chicago London Sydney Toronto.
- Sith Tompson. (1996). *Universality of the Folktales. Studying the Folktaes*.

- Tesfaye, G. (1990). "A Study of Major Themes in Jablawi Folktales." MA Thesis, Addis Ababa University..
- Tiruneh, A. (1982). "Ye Boke Kuni Oromigna Teretoch." BA Thesis, Addis Ababa University.
- Tsegaye, P. (1993). "An Analysis of Hadiya Folktales." BA Thesis, Addis Ababa University.
- Tsegaye, T. (2010). "Functional Analysis of the Folktales of the Qellem Wollegga Oromo" MA Thesis, Addis Ababa University. PDF Accessed Wednesday, January 27, 2016. 4:19:48 AM.
- Veit 'etal' (1990). *Writing, Reading and Research*. Newyork. Macmillan publishing company.
- Wakenne, W. (2011). "Social Functions of Karrayu Oromo Oral Prose Narratives." MA Thesis, Addis Ababa University.
- Yakob, W. (1972). "YeKefigna Teretoch." BA thesis, Addis Ababa University.
- Yihenew, J. (1996). "A Generic Classification Of Amharic Oral Prose Narratives of Waste Gojam" MA Thesis, Addis Ababa University.
- Zoltan, D. (2007). *Research Methods in Applying Linguistics, Quantitative, Qualitative and Mixed Methodologies*. Oxford: Oxford University Press.
- አለም እሻቱ. (2001): መሰረታዊ የምርምርና የዘገባ አፃፃፍ፡፡ አራተኛ እትም፤ አዲስ አበባ፡፡
- ያለው እንዳወቀ ሙሉ፡ (2011). የምርምር መሰረታዊ መርሆችና አተገባበር፡፡ ባህርዳር ዩኒቨርሲቲ፤ ሶስተኛ እትም፡፡

Dabaleewwan

Dabalee (A)

YUUNIVARSITII FINFINNEE KOOLLEEJII NAMOOMAA JOORNAALIZIMIIFI QUNNAMTII MUUMMEE AFAAN OROMOO HOG-BARRUUF FOOKLOORII QORANNOO SAGANTAA DIGRII LAMMAFFAAF, AF-GAAFFII OD- HIMTOOTAAF QOPHAA'E

Kabajamtoota namoota odeeffannoo naaf kennittan hundaaf kun qorannoo sagantaa eebbaa digirii lammaffaa guuttachuuf qophaa'eedha. Af-gaaffiin kun kan qophaa'e, “Qaacceessa Caaseeffama Durdurii Oromoo Godina Shawaa Dhihaa Aanaa Ejeree” irratti. Qorannoon gaggeeffamu kunis, jiruufi jireenya keessan ittiin sakatta'uuf osoo hintaane, dhimmuma qorannoo kanaaf qofa kan oolu ta'uu isaa beektanii, durdurii beektan akka natti himtaniif kabajaan isin gaafadha.

Odeeffannoo Dimshaashaa Od-Himtootaa

Maqaa_____koorniyaa: dhiira_____dubartii_____umrii_____

Godina_____aanaa_____ganda_____

Haala barnootaa: kan barate_____kan hinbaranne_____

Obbo/aaddee_____duraan dursee bakkaafi yeroo naaf beellamtanitti naaf argamuu keessaniif galatoomadhaa. Egaa har'a gara keessan kanan dhufeef, akka beellama keenyatti, oduu durii beektan akka natti himtaniifi. Yeroo keenya qusachuuf jecha oduu durii kana yoo naaf eeyyamtan teephidhaanan waraaba; yoo eeyyama keessan ta'uu baate immoo barreeffamaan fudhadha.

1. Sagalee keessan teephidhaan waraabuu danda'aa?
2. Mee oduu durii beektan dabaree dabareedhaan natti himaadhaa
Yeroofi human keessan aarsaa naaf gochuu keessaniif, Galatoomaa!

Dabalee (B): Durdurii Oromoo Aanaa Ejeree keessatti dubbataman

Hub: Kutaan kun Durduriiwwan Oromoo 24 ta'an kanneen boqonnaa afur jalattiqaaccefamaniifi kanneen osoo hinqaaccefamin hafan 31 ta'an ofjalatti hammateera.

Durdurii 1^{ffaa}

Calluma jedheetii ... namichi caakkaa keecha qota; caakkaa keecha qota; hoggaa caakkaa keecha qotuu..., maal godhaa...,hoo caakkaa keecha qotuu..., namichi caakkaa keecha qotu kunii...,daldeechi, hii.. hoo... namicha kanaa..., 'atii... situu irra caala'. jedhee, daldeechi midhaan jalaa nyaata. Leencan immoo ... akka situ irra bareeda hinjennee ..., leenci namicha nyaata. Namichi jidduutti rakkate. Ammaa..., "anatu breedaa; anatu bareedaa" jarri lamaanuu wallolan. Hoggaa wallolanii,... firdiidhaa dhaqan. Firdiidhaa hoggaa dhaqanii..., "Maal jettuu... ammaa... far-maal gocha dhuftanii?", "si bira dhufne", "akkamitti, maal gochaa ...a-a.. ana bira dhuftan?"

"leenci anatu irra bareeda" jedha. Animmoo ..., "anatu irra bareeda" jedhe. Kanarratti wallolle. Atii ..., "amma firdiidhaaf dhuftanii...?" Akka gootanii ..., "jedhe. Leenci abbumasaat fakkaata; bareeda. Daldeessisi abbumasaat fakkaata; deemichas akkuma abbaa; uumanis, akkuma abbaa; kana fakkaataa..., kiinnottii ... isinuma, inuma, waluma fakkaattu, 'atis abbeet fakkaataa..., atis abbeet fakkaattaa..., kiinoo..., akkana nuun jedhe" jedhanii shaallalu. 'sittan himaa!', isa dhugaa fudhatanii, firdii irraa taqabalanii, kinoo akkanatti nuu faradee..., namichi kunii... "abbeet fakkaataa... egaa jedhee... "anis dhuguma abbuma kiiyyan fakkaadha."

Hoo dhaqanii ilaalanuu..., waluma fakkaatu, abbaan walfakkaataa; 'kunis abbaa fakkaata; firdii fudhatanii galan; kiinnootii kanuma.

Durdurii 2^{ffaa}

Bubbeefi namatu wallole. Oggaa wallolan, hii..., "Ati yaa bubbeedhaa..., eechaa deemtaa...?" jedheen. "karaadhuma kanan deema jedheetanii..., "jedhe. Ihi!..., maal barbaadadeemtaa...?jedheen. Aayi, anii

namanii...,wallolee...,dubbachuufanii...,namatuu naanlolee" jedhe. Maalifii walloltanii...?" jedheen. "Anii..., oggaan dhaquu, manaa..., mana kiiyya najalaa..., diigdee, anii si'i akkamitti wal jaalannaa...? jedheeti, namichi mal... deebiseefi malsii.

Aayi, “Nabulchitaayii...?” sinbulchu!”, “ihiiree...!” maal... dhufnaan, mana kiyya diigde; manni kiyya diiggamna, bokkaatti nakennite; aduunis nadhahe; “Ati erga mana namaa diigdee..., ani sinbulchuu..., deemi! Narraa...” jedheeni.”Toole...”, jedhee biraa deeme. Gara biraa dhaqet, “nabulchi” jedheen.

‘Nabulchi’ jennaanii..., ‘Ati eenyuu...?’ jedhe. “Ani bubbeedhaa...” jedhe. “Maalifii...? Eenyu barbaaddaa...?” jedheen.

“Indee, anii..., naman barbaadaa...,” jedhe. “Maal gootaa... kan nama barbaaddu? Silaa..., mana namaa diigda; ani sinbulchuu..., narraa deemi siin jedhee..., deemi narraa jennaanii..., ammammoo natti dhufteeyii” jedheen. Aayi, sibulchuuttii..., kanaan duraa, haa..., laga guutetti, nagatte; “Akkamittan lagatti sigate?” “Bishaan guute, ganna, atii..., mana narraa diigde; bishaan san keechaa..., buluutti bokkaa dha; kanarratti wallolee..., ani sinbulchuu... deemi” jedheeni. “Tole” jedheetoo, ka’eetoo deeme. Kanarra oggaa deemuu..., hindeemaa..., hindeemaa..., “Maalii... eenyu barbaaddaa...?” jedhaniin. “Ani kanan barbaaduu..., namaa..., jedhe.

“Maali?” jennaan, “akka nabulchuufi...” jedhe. “Laga keechatti nagattee, raawwateetii, laga... keecha, nabulchiteet, laga keecha nabulchitee, bishaan nanyaachiftee..., mana narraa diigdeet..., bishaan nanyaachifte; oggaa bishaan akkasittii... roobeetoo, wannii jedhu san, mana kiyya odoo , ati bona diiguu baattee..., odoo narraa fudhachuu baattee lagni nanyaataayii...?, “bishaantu narraa dhaamsee..., ani simbulchuu deemi” jedhee.

Durdurii 3^{ffaa}

Qamaleen ilmoo leencaa gateettii..., ofii bakka ilmoo san ciifte. Bakka ilmoo san ciiftetii..., mataa ishii shaffanattee ciifti. Leenci ilmoo tiyya jedhee achii fudhate. Ishiin ol-hinjettuu...; hin siiqxuu...; hinguddattu; achuma teeche. Jennaanii, dhageechee jedhe, “maalii...?, maalii...? Mee..., warruma guddaa... warra beeku naadhaqii..., warra waa-beeku naa dhaqii...,” jettiin. “Tolee, dammaa..., bitadheetoo dhaqaa..., damma fudhannee dhaqnaa...” jedheen. “Damma natti kennii..., ani nan baadhaa..., ati naabaadhuu...,” jette. Jennaanii..., “Tole” jedhee raawwateetii... ‘ishii... gateettiirratti baata; ‘ishiin, dammaa achii... arraabbachaa...,’ deemti. Gateettii saatirra teechee..., “maal taatee...,” jedheen “Nan boo’aa...,” jetteen. “Maaliif boochaa...?” jennaanii..., “kanan guddachuu dadhabe kanaa..., kanaafan boo’aa...,” jette. ‘Imimmaan..., dammatu

isarratti xab' jennaan, "Maalii... kannarratti bu'uu..., jedhuu" jedhe. "Imimmaan kiyya" jette. "Maal taate?" jennaanii

"kananii akkanatti! Anii.. taa..., guddachuu dadhabee kanaafanii..., imimmaan kiyya sirratti bu'aa..." jette. 'Oduma deemu, oduma deemuu..., muka jala gahe;' Hoo muka jala gahu, 'xab!' jedhi jennaan mukarratti ol-utaalte. 'Akkana laallan gub muka korte,' "Indii! Akkamitti muka korte?" jennaanii..., "Bittee..., dammatee... dhabdee..., dhaltee... ilmootee dhabdee..., dhaqi yaa waa-lama dhabittii..., hinjenneeniiree..., 'ishiin akkasitti addaan galte.

Durdurii 4^{ffaa}

Qamaleetu Abbaayi dhuguu dhaqxe; Abbaayi leencatu dhuga dura. "Bakkuma inni dhaqe kana hin hinhanqadhu!" jette. "Tole" jedhe, raawwateetii..., abbaayi, oggaa... dhuguu..., ishiin gajjetee oggaa... ishiin abbaayi dhugduu..., 'laqam' godhi jennaan qamalee qabate. "Ana gadhiisiitii..., mee tan jalaa qabadhuu..., " jette. "Eegee kiyya gadhiisii kan jalaa qabadhu" jette. "Eegee ishii gadhiisee raawwateet..., hanj... oo..., gadi jedhee, akkana qabatu..., udaan qabate oggaa udaan qabatu, uf! jedhee raawwateeti, udaan achi gatee..., ishii gadiise. "Xab" jedhi jennaani, utaaltee..., muka korte. Oggaa muka kortu..., yaa qamuu, hii... har'aa..., 'kat-kat-kat' jettee itti kofalte. "Maal natti kolfita yaa qamuu?" jedheen. "Tokko, sittan kolfaa!" jette. "Tokko, ofittan kolfaa!" jette. "Anatti maal kolfita?" "Ofittis maal kolfita?" "Ana han kureen nagahu, siwajjin abbaay dhuguu anan dhufe!" "Hii..., ana gadhiisii..., an jalaa qabadhu" jennaanii, ana gadhiiftee, han udaan koo qabatte, kanaafan sitti kolfe." jette.

Durdurii 5^{ffaa}

"Dur hin nyaadhuu..., " jedhe. Waraabeche harreetti dhufe. "Harree rimeettii, sanuu cimeettii..., hin nyaattu" hinjenneeyinaai...,? jennaan, "Dur akkasii..." jedhe. "Ammas nanyaatiniitii...,kiinnotii,laalii..., 'biiftuun lixaaf deemtii... laaltee raawwateetoo...' kinoo foon diimaan achi jiraa, dhaqiitii nyaadhu" jette. 'Hin kaata,' kaatee oggaa dadhabu, biiftuun jalaa lixee... as deebi'e" "Oggaa deebi'ee..., eechattan si argaa?" jedhe. "Oggaa deebitu asumaa nawaami" "Eenyu jedhee siwaamu?" "Yaa qalbirruu, yaa qalbirruu" jedhi. Oggaa... achii adeebi'u, "Yaa qalbirruu..., yaa qalbirruu..." jedhe. "Lakkii...! qalbirruun si'ii..., han nabira dabartee..., qalbirruun si'ii, an amma galee manan jiraa..., " jetteen. Akkasitti hafte.

Durdurii 6^{ffaa}

Waraabech saree guddifate. Guddifatee raawwateetii..., gaafa kaanii..., “Yaa saruu...! Waraabechi kuni sinyataa amma guddatutti” jedheen, “Mee tolee..., amman guddadhuttii...,? ‘eeyyeen’

‘Oduma teeche oduma teeche..., gaafa kaanii..., kaatee deemti.’ Firatti makamteetii..., “Maal wayyaa? Amma guddatutti malee sinyaa chudhaafi jedhaniin. “Anii nangalaa..., fira kiyyattan makamaa..., jetti. Kaatee deemti. Yoo ishiin deemu..., ‘maal godhaa... ammaa..., egaa galte. Hoo galuu, “Ani galuu kiyyaa”... jette firatti makamteetoo dubbatte. Gaafa firatti makamtee dubbattu..., hii... “har’aa waldaa oollee...” jette. “Waldaa maalit ooltan?” “Waraabechi sinyaa chudhaaf jedhanii..., ani fira kiyyattan makamaa jedheetananii...” jette. ‘Fira ofiitti oggaa makamtuu..., kaatee... dhuftee..., raawwateetii..., “Anii..., yaa waruu..., yaa waruu...” jette. “Maal jetta yaa saruu...?” jedheen. “Ani fira kiyyattan makamee..., waldaa oolletii..., waraabechi saree hin xuqin, sareen waraabecha hin xuqin,” jedhanii..., waldaa keecha oolleti gallee” jedhe. “Afaan kana jetteenii, koottu sindhungadhaa”... jedheeni. “Aayii! Lakkii...!, achumatti umphaa! Achumatti umphaa! Umphaa...!” jetteet, ishiin kaatee dhiiftetoo deeme.

Durdurii 7^{ffaa}

Leencatuu..., ilmoo namaa guddifata. Hinguddisaa..., hinguddisaa..., hinguddisaa..., gaafa kaanii..., ilmoo isaa guddatee cabseet fidaafii foon fidaafii hin laataafi.

Gaafa laatuufii..., warra bira dhage.

“Leenci akkamii..., wanna kanaa akkamitti si jiraachisaa?” jedhaniin.

Leencimmoo dhokateet... isa dhaggeeffachuu dhage. ‘Dhaggeeffachuu oggaa dhaquu...,’ Han- nyaatuu..., hanan nyaadhu cooma!, hanan dhugu daadhiidha! Hundumaa naaf kenna, garuu, oggaan rafuu, bobaasaa jalatu xiraa’aa...” jedhe. ‘Hin dhaggeeffata leencichi’, Gaafa kaanii..., oduma taa’u, oduma taa’uu..., “yaa ilmakoo...! jedhe ishii dhaggeeffatee..., Yaa ilmakoo...! jedheeni. “Oo...!” jedheeni. “Mee...! Waan biraatii motii, eeboo fudhadhu! Qabadhu! ‘dirgim! Godhiitoo hamma dandeechu nawaraanii’ jedheeni, jedhan.

‘Jennaanii...’ “akkamittiin, abbaakoo siwaraanaa...?” jennaan, “lakkii...!, nawaraanii...!, hoo atii nawaraanuu..., baatte, sin nyaadha; hoo ati nawaraante, jalaa baatee...,” jedheeni, jedhan. “Tole! ati naguddisteetan ani siwaraanaa...? “Eeyyee”, hookaaniif sin

nyaadha; har’a nawaraantu malee..., ‘Eeboo itti kennee..., eeboo fudhatee raawwateeti, fuudheet, dirgim! Godheet..., itti dirgim! Godhee..., leenca waraane. Hoo leenca waraanu, leenci maal, godhaa..., gaafa kaan, “Egaa...” akkuman ani sii fidee sanii... naa fidiitii naa laadhuu...” jedheen. “Tolee! Ishii!” jedheeti, ‘silaa agarsiisee, kaanis fideet, kaanis fideet laataaf. ‘Oggaa laatufii... Inde!, ka’etii..., gaafa kaan fayye leencichi. “Yaa ilmakoo!” jedheen “oo...!” hundumaa naatolee, anas nafayyistee, бага nawaraantee..., hanbiraafii motii! Bobaasaa xiraa’a ani ati jette sanii, kinoo madaa kiyyas fayye, tan ati hinxira’a bobaan isaa” jette sanan fayyuu dadhabee” jedhe jedhan.

Durdurii 8^{ffaa}

‘Egaa akkana ta’e,’

Namichatu..., “namicha kanaa... kolaasaadhaa!” jedhee, kolaasise; gooftani.

“Yaa..., gooftaa kooyi lakkii...! Nahinkolaasinii waasadiituu badaa...”jedheen.

“Akkamitti waa sadi badaa...? kolaasaa! Cal-jedhaatii kolaasaa” jedhe.

‘Yaa gooftaa! Lakkii...! Nankolaasiinaatii..., waa sadiu bada jedheen sodaadhee” jedhe. jedhan. Jennaanii..., ‘Giddumaan kolaase’ jedhan.

Oggaa kolaasuu..., micaa takkittii bichaa qaba, ijoolleedha. Gooftichi, micaa tokko qaba.

Micaa kanatuu..., xinnaadha. ‘kolaafame namichi; waa sadiitu badaa itti hime.

Calluma jedheet, gaafa kaanii..., micaa xinnaadhaa..., fudhatee mukaan kore.

Mukaan oggaa koruu..., muka sanirraa... achi koree raawwatee mucaa dugdatti hidhatee mucaa ofiif guddisee, dugdatti hidhatee muka kore.

Hoo muka koru..., “Yaa gooftaa..., ani asirran jira kinootii...,” jennaanii,

“Maaloo yaa namana bu’ii..., maaloo mucaa kana maa fudhattee kortee?” jennaanii...,

”Ayee... waasadiitu badaa, durumaan sitti himee, amma giddumaan na kolaastee..., hoo mucaa kiyyaa buusi jettee... dura ofii kola’i” jedheen jedhan.

“Ana fuulduratti kolaafamii...,” jedhe jedhan. Ogeecha san, isa kolaase san waametoo... ofuma fuul-durasatitti kolaafame, lafa jiraa; Suni mucaa fudhatee... dugdatti hidhatee... kore.

Oggaa ... kolaafamuu..., “Yaa gooftaa...!” jedhee jedhan; kolaafamtee mitii...? “Ee...!”

“Anas nakolaastee..., waa sadiitu badaa..., durattuu sitti himee..., ega ofii kolaafamtee, kunoo nalaalii...,” jedhee raawwatee mukarraa of gadhiisee... ‘dib!’ jedhe.

Mucaanis hin du'e; namichis hinkolaafame; waa... wasadiitu badaa jedhe, inni duraanuu; namichi waa sadi hinbada jdhe suni kinoo inni..., namichis kolaafamee, mucan isaatis hindu'ee; namichis akka sun san kolaasise kolaafame; kinooti.

Durdurii 9^{ffaa}

Namichikaa... “Duula deeme” jedhan.

Duula deemetii..., waggaa sadis, waggaa lamas hin taa'an' jedhan.

“Hamma, dhufe” jedhan. Namichi gadi ba'asa'a; kuun ashkaroonni wajjiniin deeman.

Bahee raawwateetii, gaangee ta'ee waan ta'e irraa hiikuudhaa..., baha.

Hamma..., “Gooftaa... kormaan keenya du'e” jedheen jedhan, dura. ‘Zimuma’ jedhe.

Hamma “Qotiyyoon keenyas bee..., qalamee...,” jennaan,

“Maal ta'eet, qalamee?” jedheen.

“Giiftii..., ‘taskaara’ giiftiitiif” jedheen. Hammaa...,

“Giiftiin maaltaateet duutee...?” jennaanii...,

“Daharratti duutee” jedhaani.

“Eenyutuu ulfeeche?” jennaan,

“Ormi si'i” jedhaa, ani ana motin jedhaa” jedhe jedhan.

Ammaa, “Toole, yaa gadaasa'ee” jedheetuma namichi bira darbe seene” jedhan mana.

(Ad. Dinqituu Waamii irraa)

Durdurii 10^{ffaa}

Namichikaa... “warra haadha soddaa dhage” jedhan. Ammaa..., “Marqaa marqiteetii..., horii elmachuu ala baate” jedhan. Ammaa ..., horii elmachuu, ala baanaanii..., kenniteetiif, hundaa gootee kenniteetiif, ishiin horii elmachuu ala baate. ‘Hoo ishiin dhuftu, okkotee harka kaa'e inni.’ Soddaan.

Okkotee harka kaa'ee..., dhuftee...,uu...! Keechaa harkifnaan dide.

Ammaa ..., dhaabbattee ... “Yaa baraa... yaa baraa...,” jennaanii...,

“Waan baraa rakkisii..., harka okkotee keechaa naharkisii...” jedhe, jedhan. (Aad.

Dinqituu Waamii).

Durdurii 11^{ffaa}

Ammaa...,innis warruma haadha soddaat dhaqa. Ishiinis, marqaa gootefii..., innis, haqooqqaa seene. Ihii..., achumaan, kobbortaa jala godhate inni jedhan akkanumatti. Jaartiinkaa... hingaggeechitii..., intalatti waadhaamuufi..., “Maaloyii...! Ani, okkoteensaanii, nama biraanaftuu; jaartiinsaaniis nama biraanaftuu...,” jedhee ishuma biratti okkotee lafaan dhahee cabse; innimmoo jedhama.

Durdurii 12^{ffaa}

Tokkommoo... “Intalli deeche” jedhan.

Haati soddaa... in... ‘arrasuu’ dhaqxekaa... haati intalaa...,

Hamma barii...,

“Intaloo...! Mucaa sanii dhiyaana kenni..., horiitti gadaabahu; horii haa hoofuu,” jedhe, jedhan, ‘galgala deechee...,’

Ammaa..., “Didee..., midhaan didee” jetteen jedhama.

“Tika didaa..., dhiyaana didaa..., baasi” jedheen, jedhan.

Achumaan, qotiyo, “Eegee qotiyyootti hidhe” jedhan. ‘Eegee qotiyyootitti hidhee, qotiyyoonkaa ... maal jirti ishiin, kukkutee, baqqaa... wannoo, harka fuudhee gala qotiyyoon.

“Harkasaa ergeet asitti ofiisaatii achi taa’aa” jedhee, ‘barbaada deeme’ jedhan.

Aamma hoo deemuu..., goondaan irratti safaree, “Inni as taa’e..., inni achi taa’ee, nuugii nyaataa” horii ol-ergeetoo..., jedhe goondan.

Ammammoo..., achumaan haati soddaa sunkaa, “Isinii” jetteen, jedhan, “Isin warra baduu, walfudhadhaatii..., badaadhaa; warra taa’uu mitii...” jetteen. Ittiin, “sinqii wayii, ittin bassoo daakkadhaatii badaa” jetteen jedhan. Ogumakaa...,

“Intaloo mee... nuudaaki bassoo!” jedheen, jedhan. ‘Daakkatanikaa’ egaa dur hindaakan jedhanii. “Deeman” jedhan walfudhatanii..., lamaanuu. Bishaan yaa’urratti yoo naqanii, fudhateet jalaa deema; bassoo. Ahaahaa..., amma,

“koottutii garba ciisaakaa guddicha, koottuu, asitti abasabbasi” jennaanii,

Innis irra yaa’ee..., dide. “keecha seenii abasabbasi” jedheen, jedhan.

Amma yoo achi keessa seentuu..., garbi cillixi. Ahaahaa..., amma qacceeboodhaan akkanatti waraane..., waraanetii..., dhiignishii,

“Ati achi teechee nyaattaa..., anasitti qoonqoodhaan du’aa?” jedheet, akkanatti olfuudha” jedhan.

Hii..., “Ati barbareedhaan achi teechee nyaattaa...,” dhiigashiisan, A’i, “Ati barbarreedhaan nyaattaa..., anasitti qoonqoon najjeeftii...?” jedheet, ‘Innis achitti cillix’ “jarri lamaanuu walfudhatanii badan”..... jedhan.

Durdurii 13^{ffaa}

Takkammoo..., niitiinkaa..., ishiinisii..., niituma baalabbaataati, durkaa ..., “niitiin kadhaa dhufte” jedhan. Kadhattuun...,

Ammaa..., ajaja wallaalteet, garadoonni guuttee..., ashkaroonni guuttee..., ammaa..., kaniitiin dhufnaanii...,

“koottuu..., anii ‘ihi! Kadhaan siideemaa..., dhaqeen kadhadhee oolee dhufaa, ati koottu mee..., kana naahojjedhuu” jetteen jedhan.

Ammaa..., ‘karaxiitii irraa fuuteet kadhaa deemti giiftiin.’

Ammaa..., ishiin sunkaa..., ishiin kadhattittiin sunii..., “diddifas, akkanatti kutaa...! Kana akkana godhaa..., kana akkana godhaa!” jettee, mooyyees iqxee, geeshoo tumsiiiftee..., baqqaa... warra garadootaa ajajjee, ofiifis wajjin hojjette.

Amma, gooftan yoo dhufuu, “Eecha dhaqxee...?” jennaanii..., “Akkas” jedhaniin.

“Akkasii!” jennaan, “Eeyyeen”

“Baqqaa..., tana bishaan ho’isaa dhiqaatii..., tuni yaateechuu, ishiin kadhumiishiititti yaa deemtuu...” jedheen.

Galgala, Inde! Waan hunduu hoo arge kaa..., “Maali giiftiin akkamitti kadhaa deemti? Maal akkamitti kadhaa deemti?” jedhaniin jedhan.

Amma , “ihi! Amma, qaraxitinshis, xiqqishumakaa..., maal itti kennaniree..., giiftiidhakaa ishiin; baattee dhuftee..., “Ati karuma kadhaa keetii been deemi” jedhan.

Deemtee..., ammakaa dulloomtee..., ishiin sun haadha manaa taate, ishii kadhattittiin... amma dulloomtee..., jaanjoofttee dhuftee. Manuma ishiitti zoortee dhuftekaa..., itti zooree...,

Achumaan, “Ani akkashii hinta’uu..., galchaa..., jedheegaa.. ashikaroonnikaa..., guutee, kenneef, qotiiyyoos kenneefii..., manas kenneefii..., ofuma isaatiif duunaan awwaalee” jedhama.

Durdurii 14^{ffaa}

“Qulfii hinqabu” jedhan. Manni durkaa..., eey.. “akkanumatti cufanaadhaan hidhanii deeman” jedhan. Amma “Seentee..., ishiin umaa hinqabduu... daakkattee..., marqaa..., marqatte” jedhan. Mana namaa bantee. niitiin alaa dhuftee..., isaankaa deemanii..., hojjaa deeman warri manaa...,

Midhaan qicattee..., daakkattee... dhadhaa onsite itti naqattee, baqqaa...,ko...

“Yaa qoonqootoo..., ani sittuu hinkennuu..., situ mana namaa..., naseensisee..., gadi jedhii fudhadhuu, ani harka kiyyaan sitti hinkennuu” jetteen jedhan.

‘Achumaan, baqqaa..., dhiiftee..., qadaaddee, deemte’ hinnyaanne. Ammaa, haati manaa oggaa dhufu, manni hinurgaa’a,

“Tole! Awaayiitoo... har’ammoo maal gootee na eegdee...?” jetteet, marqicharratti lafa dhoofta jedhan ishiin haati manaa. ‘sun iyyeettittiin kaa gattee... deemte.’ Sumat mana namaa hanna naseensisee..., gajjedhii fudhu malee..., harka kiyyaan sitti hinkennuu...,” jetteen “Gattee, deemtee... haati manaa nyaatte” jedhan.

Durdurii 15^{ffaa}

Takkammoo..., namichi..., jedhan durkaa..., “warri durii gowwaadha!” jedhan.

Amma, Wando..., maalimmoo..., “Gooddanyoonni gowwaadha, tokkommoo isa biraa bilxiidha jedhan.

“Haati manaa tiyyaa..., magibii hinnyaattuu..., ‘malkee ..., baqqaany’ jetti..., ‘malkiin kiyya nagaha’ jettii..., “Maal naawayyaa...? Magibii hinnyaattuu” jedhaan. “Mee gaaf tokko fuudhiitii, hoo qonna deemtuu, fuudhii deemitii..., akka hinnyaanne laaltaa..., fuudhii deemitii..., sibira yaa ooltuu...” jedheen.

Ammaa, “Fuudhee deemeniit, dugdarra kaawwatee qotaa oole” jedhan. Haadha manaa. Ishiinkaa..., beeloftee..., “Maaloo gingilchaa namaa itti cufeetan dhufee..., dhaqetaan kennaafii...” jetti jedhan.

“Oomaa..., hin ta’u; wajjinumaan galleet kennitaaf” ‘Namni hin waamnee bee!’ “Hin awwaatti” jedhan. “Maaloo...! Gundoon namaa..., miini namaa... mana jiraa maaloo...! Namana nandeemaa...!”

“Aayi..., ogguma gallu wajjin galtaa...! Ufe...!... ufe...! Dugdarra kaawwateet qotamee”.

Amma, “oggaa... galtu, oggaa ishii, oggaa galtanii..., qambara baachisiitii... qooxiinkaa..., qooxii gubbaa korii” jedheen jedhan.

Amma, “daddafteet, lixii, mazoora tokko dhugde” jedhan.

Ahi-amma, isa gooteet, immoo, amma, dafteetuma eelee irra gooteet immoo, oduma eeleen hin oo’iin immoo ammasii..., lixiirraa nyaattes odoo hin bilchaatiin.

Ammaa..., baqqaa ..., halkan kaa... nadhukkubaa ...”, “maal taate?” jedhee jedhan arge innii...,

“Garaan nadhukkuba”

“Maaloo...! Gamboo keenya sanittii inni dammaa..., ingurgurannaa, damma, gatii baay’ee nuubaasaa..., isumarratti taa’i, ala hinba’iiniitii” jedheen.

“Ishii” jettee, gamboo guutte.

Ganamaa..., mi’a keenyaa... kan galgalaa sankaa... gabaan nujalaa darbaa..., baadhuu ka’ikaa” jedheen. jedhan. “Ishii” jette. “lakkii..., maallokaa qursii hingodhannuu? Buna hindhugnuu?

“Lakki ogguma deebine nuuwayyaa, bunarratti” jedhan.

‘Dugdarra gamadaa... itti dhahattee... dugdarra kaawwattee gabaa deemanii’ gabaa keechagaheeti, irratti yoo gamboo dhodhoosu, gabaa keechatti, uf!uf!uf! gabaa hundi, inni, achumatti gatee gara mana isaa gale.

Durdurii 16^{ffaa}

Abbaan cubbuxooyii gabaa keessa kaawwateet ofiisaatii nagada deeme. Gabaa deemakaa..., cubbuxoo gabaa keecha kaa’e.

Ammaa ..., dhaqee..., yoo achi dhaqee dhufuu..., cubbuxoon hinjiru.

“Tolfatte yaa gabaa” kanwaan lafa kaawwatanitti hindeebinee” jedhe jedhaninnimmoo.

Durdurii 17^{ffaa}

Haadha Giddoofi abbaa Giddoo... kan jedhamanii..., biyya tokko keessatti sooressadha. Qabeenya gaarii qabuu..., horii qabuu..., Ee ..., ijoolleesa horaniiru, horiis horaniiru. Otuma jiraatanii..., otuma jiraataniigaa..., hin hafuu; lafarratti hinhafu namni foonii kunii, darbuunsaa hin hafuu,

Hindullooman; dulloomaniikaa..., dulloomanii, umrii baay'ee jiraatanii, Ihi..., deebi'aniit egaa..., dullumti sunimmoo akka ijoollee isaan godha.

Eegaa, haati Giddoon, ijoollee... shan qabdi... hundumtuu taraa, taraadhaan fudhataniitii..., ee..., waan barbaachisu godhuufii;..., booda jennaanii..., uffatas uffachuu dadhabde; yoo uffisanis ofirraa gatti.

Ee...,kanumagaa...,ijoolleengaa...,hinnuffan; nuffaniitii deebi'aniitii, “Jaartiin kunoo, akkana nujalaa taate deebitee akka ijoollee hagdeefii..., ofirrumatti wannii... jettii, uffatas uffachuu dadhabdee..., midhaanis hin nyaattu; yoo laataniifis hingatti; Maal wayya?” jedhaniit egaa..., ‘namni duriigaa..., malandhabuu..., namni durii kunii..., ee..., jaarsa mari’achiisaniitii..., “Attam wayyaa...?” jedhan.’Attam wayyaa...?’ jennaanii..., “Garuu..., maal godhureekaa..., ee... ganamaa.. gisee... horii yaasanii..., horiidhuma itti yaasaa...,” jedhan. Garuu, namni..., ‘namni durii... kuni, malas hinbeekaa..., balleessaas hingodhas’ jennaan egaa..., ganama baasaniitii..., horii... itti yaasani, kunookaa dubbiin akkanuma ta’ee darbe” jedhan. Jaartiin hindabarte; kanumaan dabarsan. (Ob. Mararaa Amaaraa irraa).

Durdurii 18^{ffaa}

Ee..., illeettiifi lafti maabara galan...

Maabara galaniit, maabara waliin...ee... jiruu..., maabara kanagaa laftimmoo, dura durseetii... maabara kana baase.

Maabara kana baaseetii..., taraanimmoo han illeettii turee..., ee...

“Maali egaa..., anoo baasee..., atimmoo baasii...!” jedheen lafti. Jennaanii...,

“Anuummoo homaa hin qabuu..., maalan qabaa...,hinbaasuu” jettee, didde. Jennaanii... ee... hinuma deemtii, gisee deemtuu immoo...,la.la...la.. laftisi, ishuma wajjinumaan deema, amma hindeemti, lafnis ishuma wajjinumaan deema, jennaanii hin baastuu...? jedhe lafni. “Anuu hin baasuu...!” jette. (Ob. Mararaa Amaaraa).

Durdurii 19^{ffaa}

Biyya tokko keessatti..., ee...ee...ee..., jaarsaafi niitiinii..., biyya tokko keessatti jiraatuu; ijoollee lama immoo godhatanii jiru; otoo jiraatanii..., qabeenya hanqaban harree tokko; harree tokkittii..., duwwaadha. Jennaan egaa jiraatanii darbuun hin hafuu..., ee... “Hanqabnuu..., harree tokkittii kana..., ishee kanaa waliin jiraadhaa” jedhaniiti, ‘nuzaazee’ kennanii darban.

‘Haata’u egaa..., inni tokkoo..., obboleessi inni tokkoo..., qabeenya qaba; inni tokkommoo qabeenya hinqabu; hiyyeessaa’, Ee...,

“Obboleessa koo egaa..., maal wayyaa...? Egaa kana nuu kennanii, waan qabanii..., attam wayyaa...? Maal goonaree gurgurree in hirmannaa..., gurgurree hirmaannaa ..., ee... attam wayyaa...?” jedhee gaafate, obboleessasaa. Jennaanii...,

“Ani...hingurgurusi, hin hirmaadhusi...,” jedhee, dide obboleessasaa. Jennaanii..., jaarsa itti baase.

Mee..., naagaafadhaa..., jedhee, jaarsa itti baasnaani, ee..., “Ani, harree kanaa, hinfudhu, hinkennus, hinfudhus!, Amma akkuma ‘nuzaazee’ keenya, harree kana gargaritti kutaatii... nuuhirmaa... hin..., gargaritti nuu kutaa” jedhe.

“Harrittii, addaan baasaatii, addaan baasatii..., nuu kennaa” jedhe.

Maal godhureekaa..., jaarsii..., ee..., kanumaan egaa, murteessaniiti, harree kana..., gargaritti, kutaniitii...ii... laatan.

‘Harreen lafatti haftegaa..., hinduute;” jechuudha. Eegaa..., ‘gizee’, duutuu..., inni qabeenya qabu sun, saree baay’ee qaba, dhufaniiti, sareen itti qabaa, man asana diigeeti, lafa sanarratti baaqelaan sun gahe. Gizee, galuu..., mucaan suni, mucaan obboleessasaa, dhufee baaqelaa nyaate jalaa. Jennaanii..., kunoo baaqelaa koo naa... kanfalu..., “naa kanfalchiisaa” jedheet jaarsa itti baafate.jennaanii...,

“Maal qabaree...! Rakkoo hinqabuu...,ee... baaqeluma laannafi malee maal rakkoo qaba?” jedhe jedhan. ‘sooressichat’ jedhe. jennaanii...,

“Hinta’uu!” Ani baaqelaa koo han barbaaduu..., mucuma garaa baqaqsaatii..., baaqelaadhuma sanan barbaada, kan garaa keessa sana jirun barbaada malee, ani baaqelaa biraa hinbarbaaduu,” jedhe.

Ennaan egaa, jaarsa-jaarsa itti baasetii...,

“Ani egaa, mucaa koosi hin baqaqsuu..., ee..., kanas hingodhu; ee... qabeenyuman qabu kana fudhu..., mucaa koo kana hingodhu; qabeenyuman qabu kana fudhu,” jedhe. Qabeenya isaa laate. Inni soorressa ta’e suni deebisee..., iyyeessa ta’ee, iyyeessi sunimmoo soorressa ta’ee jiraatee, jedhama kunoo. (Obb. Mararaa Amaaraa irraa).

Durdurii 20^{ffaa}

Akkoo Manooyyee

Ee..., “Akkoo Manooyyee kunisi, ajaja baay’isuu” jedhan. Biyya bulchuu..., kanaaf, ee..., ‘Maal ta’ee..., mana naa ijaaraa...! Lafa hanqisaatii..., samaayii..., hanqisaatii,” kan jedhu, ajaja dabarsinaan, ajajni, kun itti ulfaate; ummata sanattii..., kanaaf, ummanni achi baheet, marii gaggeeffate. Ee..., duraan dursitee shakkii waan qabduuf, “Nama..., gabaabaa keessaa naaf balleessaa,” jettee, jirti.

Isaan garuu, nama isaan kaan biraa fageessaniiti, nama gabaabaa tokko hambifatanii, ‘akka hinbeekne, akka hin beekne, teessoo wa’ii jala godhan; akka mataan hundaa walqixxaatu’, Dhumarratti, namichi kun gorse. “Gaaffii ishiin sin gaafatte kanaa, utubaa..., abbaatu dhaabbataa; koottaa dhaabaa” jedhaa “ishiinuu..., dhaabuu hindandeessuu” jedhee gorse. Kanaafii..., ummanni deebi’ee, Akkoomanooyyettii egaa..., “mukas, qopheeffannee..., koottaa...! “utubaa abbaatu dhaabbataa” jedhaniini. Kanaafii..., ‘shakkitee’ “ammaayyuu, gabaabaa najalaa balleessitanii hinfixxanii” jetteet shakkite jedhama. (Ob. Laggasaa Camadaa irraa).

Durdurii 21^{ffaa}

Hantuutaafi raachatu jiraa.

Hantuutaafi raachi kun maabaraa..., walitti bu’uu... barbaadan. Raachi iddoo lama jiraachuu in edandeessi, asis, bishaan keessas, dacheerras; hantuutni garuu, yoo bishaan buutee..., akka duutu hin beektuu. Kanaaf, dura maabara kan baasee..., ee... hantuutaa..., hantuutni kun, digifteet, nyaachifteet, gaafa ji’a itti aanuu..., manaa..., raachaa dhaquu barbaadde. Kanaaf, ennaa... achi geessuu, raachi bishaan keessa waan jiruuf, “Akkamittan seenaa?” jennaan, “Anuu siinqabaa”, narratti utalii” jetteen. ‘Ennaa utaaltuu..., irruma teessee..., dhagaas, bishaaniin sidaaksisa” jetteet, xinnoo..., raachi bishaan daakuu..., waan beektuuf, siksatee... jalaa..., gadi lixxe..., bishaan keessa. Achii..., bishaan dhuguu..., gaafa ... hantuutni calqabduu..., “Maaloo...! Maaf akkas nagoota?” ennaan, dura michuu baddee..., egaa..., bishaankee..., dhugi jettee..., itti taphatte akkas, jedham. (Ob. Laggasaa Camadaa irraa).

Durdurii 22^{ffaa}

Harree fi waraabessa

Waraabessi..., dur harree sodaata ture. ‘Maaliif sodaataa..., harreeni, gaafa itti fakkaata gurrishii..., kanaafii..., ‘itti michoomuu barbaadetii..., otoo babbaqatuu...,

“Maaf nabaqtaa ...?” jennaani,

“Gaafa kee kanaan nawaraantaa...”, jennaan,
“Kuni gaafa mitii, gogaadhaa..., koottuu...!” jetteenii, michummaa walqabatu.
Gaafa kaanii..., waraabessichi nyaachuu barbaadeetii, “koottumee...!, wal’aansoo wal qabnaa...!” jedhaani, waraabessichi.
Gaafa wal’aansoo walqaban, egaa..., humna qabdii..., hamma-hamma lafaan dhoofte.
Omaa..., Waraabessichi dadhabnaan...,
“Maaloo sobii naakufii...!” jedhaan. Wal’aansoo sana. Ishiin dhuguma seetee..., ennaa kuftuuf, irraa ka’uu dide.
“Maaloo” narraa ka’ikaa..., ani ammanan sirra turee...?” jennaan...,
“Waraabun lafaan dhoofnaan, irraa ka’uu hin beeku” jedhee, ‘achumaan nyaate’ jedhama. (Laggasaa Camadaarraa).

Durdurii 23^{ffaa}

Harreen..., gara gadaanuu dhugdi.
Waraabechi gara olaanuu dhuga. Ammaa...,
“Maali yaa harruu..., maa natti boorechitaa...?” jedhaan. Waraabecha.
“Maaliifii...ee..., nanyaattu, nanyaadhu malee..., yaawaruu..., bishaan laga ol-hinyaa’uu; laga gadi-yaa’a malee” jettiin.
Ammaa..., harreetuu...,gaa...ammaa nyaachuudhaa, jennaanii..., ammaa..., harreen gurra qirqir goote, gurra dhadhaabnaanii...,
“Tole, gaafa qabdii...? Nawaraanti” jedhee tooy, itti siquu sodaate. “Tole, maal sodaattaa...? Kunoo kanumaa..., kunoo kanumaa” jetteet, gurra ‘kaw kaw’ goote; gurra. Ishiin gurra kaw-kaw goonaanii..., “Ahaa..., akkanaa...!” jedhee, ‘harree..., nyaate’ bineensii..., “harree san nyaate bineensi’ jedhama. (Obbo Moosisaa Lammii).

Durdurii 24^{ffaa}

Kanniisaafi daldeechatu..., maabara wajjiniin dhuge. Gaafa wajjiniin dhuganuu..., kanniifni diggiftee..., maabara san dhuguu dhufe.
Gaafa maabara san dhuguu dhufuu..., ee..., ishiin, damma diggiftee kaayii...,
“Maalii..., kannuu...!, kana mi’aa kana eechaa fuutee..., diggiftee...?” jedhaan.
“Tole, moo! Aa..., jalduu..., him! Bee..., udaanuma keefaa’a; udaanuma koo fa’aa...” jetteeni. Ammaa..., ihi..., akkasii...!, eeyyee...,
“Koottaakaa...! Amma,” ‘xuw waa..., fudhateet, ka’ee gala’.

Gaafa ‘xuwvaa’ fudhatee galuu, maa..., hindiggisekaa...,” ijoolleekaa..., silaa udaanuma keechanii; udaanuma kiyya;” jettee, Ee..., “walitti cimmisaatii” jedheet, diggisan. ‘Diggisanii yoo dhaqanuu..., inni xiraa’afuu, mana nama hinseensisu.

“Tole, kiyya mi’aa san dhugdee raawwateet, kana xiraa’aa kanaan naeegdee...?” han jedhamu, lola ‘qaxaroo’ qabatan. Lola qaxaroo qabatanii... gaafa lola qaxaroo qabatan waa... maatii ofiititti, cafaqaa muree kenne, jaldeechi. Amma, ammaa..., odoo ishiin, oduma isaan quba hinqabaatin, dhufteet, ‘xub!’ gooti ishiin, inhidditi. “uuyi! Kunoot dhufte, dhufte kunoot dhufte, dhufte” jedhu. Ammas, oduma isaan quba hin qabaatiin, ‘xub’ gooti; Baatee, itti nam’ite! Tim! Tim! Tim! Tim! Goote. ‘kanniisa qaxaqaxnaatti, ofumaa qaxqaxanii..., wal fixanii...” warri daldeechaa, ‘kan akkanaati kaa’

Durdurii 25^{ffaa}

Namichatuu ka’ee duula dhaqe.

Gaafa duula dhaquu..., niitiin, ilma dhaltee eegde. Ilma dhaltee eegnanii,

“Tole, maali intaloo! Kuni ‘jennaanii..., “Tole, maalii..., itti deddeebisuu wayya jedheetanii ilma dhalee, si eegee...” jettiin. Amma, jennaanii..., ammakaa ‘zim’ jedhee, raawwateet, “Amma, diida dhaqnaa..., ee...,” jedhee raawwateet, gaangee fe’atee..., gaangee duuba godhatee..., ka’ee fudhatee..., deema mucaa. Gaafa fudhatee deemuu, biyyaa baaseeti, fageecheet! Gurgureetoo..., ka’eetoo gale. “Mucaa eechan dhaqxee...?” jennaan, “Tole, maarree! Itti deddeebisuu, wayya jedheetananii..., gurguradhee galekaayii” jedheen. akka sanikaa..., ‘kanumakaa’ (Moosisaa Lammii irraa).

Durdurii 26^{ffaa}

Ka’eetii..., Leencii fi waraabechei karaa deemuu...,

Karaa odoo deemanuu, caakkaa keechatti, ee..., goromsa rimaafi korma tokko caakkaa keechatti, argatanii..., ooffatanii..., oggaa deeman,

“Korma anatu fudhataa, goromsa rimaa..., situ fudhataa...” jedheenii..., obbo Leencoon waraabechaan.

Odoo deemanuu..., ooffatanii odoo deemanuu..., aduun lixee., muka jala boqotanii..., ciciisani. Ciciisanii..., oggaa ciciisan kanaa..., ee... irrafanii..., achii... goromsittiin... rimaa’a foolattee dhaltee..., oggaa dhaltuu..., obbo Leencoonii irribaa baannanee argee..., goromsattii..., jalaa fuudheet, maalaa kormasaa jala kaa’ee, dhiigaa... hudduutti kormaa diddibee raawwateet, deebi’ee ciisee...,

Waraabechimmoo... baannanaanii..., maala jala jiraa, jirti jabbiinii..., “Maaloo... leencoo... jalaa fuudhuun sodaadhe, kormii..., nawaraana..., sa’a, jalatti dhaltee...” hoo leencan jettuu, “Inde! Maal jalaa fuutaa...?, korma kiyyat dhalee..., sa’a kee kamtu dhalee? Kunoo dhiignii... hinargituu..., dhagna saatirra!” ee..., jedhee..., ifatee arrabsee, sodaachisnaanii..., kaatee waan gootu dhabde, egaa..., humna hinqabduu, “nanyaata” jettee, jaarsa bineensaa..., han akka... sardiidaa..., kan akka illeettii..., han akka qamalee... han akka daldeechaa..., kana ‘muluu’ jaarsa itti baste.

Gaafa jaarsa itti baaftuu..., hindhaqaniifi..., qamaleen hafte jalaa.

Jaarsummaa keechaa, qamaleen oggaa jalaa haftuu..., qaxaroo qabanii..., ammasii..., itti deebi’anii..., qamaleentuu, wawuu daftee..., dhufuu diddeetii..., a’aarkifatteetii, ‘macarrashaa’ booda dhufte.

Oggaa booda dhufuu..., “Maaliif turtee...? Qamuu” jennaanii...,

“Rakkadheetuman, hafe gooftaa koo..., nan rakkadhee”

“Maali rakkoon kee...?” jennaanii..., “Lafa wayiititu citeeyin goodutti turee. Kanattan hafe” jennaaniin..., “Lafa durto citee gooduu...?” jennaan, “Korma durtuu... dhalaa?” jettee, utaaltee muka kortee..., ishiinii, kaatee deemtee..., muka kortee jalaa dheechitee baatee, inni; sa’ichaa..., jabbii gallakkiseeffi leencichi..., gallakkiseetiif ishii barbaada deemee, ishii hindhabee, ishiin re’oota ishee ooffatee biyyaa baate! Barbaade! Dhabee, itti dhiisee, kaatee odoo..., biyya baate ishiinii..., odoo teechummoo...ee..., leenci biraa... itti dhufee, leenci biraa itti dhufee, hodhaa hodhitii..., qadaada leemmatii hodhitii, gaachana itti fakkaateti,

“Dafii hodhii, muriitii, nan fudhadhaa, naakennitaa ...,” jedheenii, leenci biraa immoo..., bira darbee... deeme. Hodhitee raawwatteetii, olkeewwattee..., isa olkaawwatteet... ihm... leenca biraa ammammoo barbaada, dhaqxee..., “Akkanatti gooftaa..., ‘an akka keetii kun humnaan narraa fudhate, maalan godha?” jetteenii..., boo’aa dhaqxe leenca bira. Oggaa leenca kana bira dhaqxuu..., “An nacaalu jiraa...?” jennaanii... “Jira ee..., goofta koo... jira; ee...” “Natti agarsiistaa...?” “Ee...” “Ishii! Koottu, jetteeniiti, garba guddaarra geechee..., “kunooti” jetteeni..., Asii gadi argee..., ‘itti gagaw’ jedhee, isa ofirraa... biliq gootee..., deebitee galte. Ihim... Hindeemtemmoo, achii deemtet immoo, biyya bootaa biraa... ihm... dhaqxeet, odoo teeche, teeche, teeche..., ‘re’ee tiksitii, re’oota qabdi’, amma immoo qeerransi itti dhufe. “Tumaalecha kana naaqaltu malee,

kukkuteen sigata” jedheen; qeerransichi immoo ofoo itti dhufee. “Maaloo anuu kophaan ta’ee hinqalanna, gooftaa koo galgala tiksee, quubseetoo galchineetoo, ‘ishii, gizeedhaan naakoottaa!” jettiin qeerransaanii..., kana jeteenii raawwatteet, ‘allolloo shaggaasaa mululluu gu..keechaa, barbaaddee fudhatteet, sa’aatiin gahee, galli gahee, qeerransichis dhufee, hingalanii, hinqaltee,

“Hammangaa ho-hojjedhutti, ‘gadam’ jedhaa, ciisaa gadi jettee, inni hinciisee, qaltee raawwattee, mooran martee-abidda keecha keeche, abidda keecha keechee...,

“Ol-jedhaa, hamma’ kuun bilchaatutti..., qammasaa kana” jettee, ‘hoo inni haa’ jedhu, maankaa.. wannoo... durii kanaa... hundaa kinoo warra gaayyaa ... ittiin abiddaa irraa kaawwatani..., waranxoo, akka waranxoo jiru kanaan, qabdee afaan keechee..., innii.. afii, alalloon gubee, qeerransicha ofirraa hiiktee, hindu’ee, hindeemtemmoo amma, foonshii mukarratti guurrattee... odoo waliigadi, utaaltee taphattuu, waraabeche arge.

“Maaloo qamuu..., foon kana naakuti. Maaloo” jennaanii...,

“Tolee,” jetteenii, ‘lafee guurtee fuul-dura naqxee raawwatteeti, ihm, amma, qeerransicha, eegeesaa waraabechaatiifii, eegee qeerransaa, walitti odoo dirtuu, “Hinjiraannaan siiguuraa hamma..., lafee kana qoqortutti” jetteenii...,isa eegeesaa itti dirtee,

“Waaqni hinfidini..., odoo hamma..., obboo qeerroon dhufee, obboo, waruu..., maal goonaa... odoo atinyaattuu?” “Inde! Akkuma..., maal ibboo ishiin maal keecha jirti! Akkuma lafee kana caccabsuttan ishii..., caccabsee isa nyaadhaa, maal nagodha qeerransi!

“kunookkaa! Ammaa dhufee...,” hoo jettuu..., hoo akkana garagalee laaluu..., waraabeche, gottotiitii..., allayyaatti, dhidhimii badii, isas ofirraa hiiktee, isa ofirraa hiiktee hinteechee, amma mukashii kortee oduma burraaqxuu immoo, ijoolleen tamaarii, timirtiidhaa daftara ishii fudhattee ..., taamaartee fudhattee, galuu yoo deemtuu, garbi bishaan bootan itti dhagna dhiqatan hin jiraa..., isa baafatanii seenanii odoo daakanuu, daftara san jalaa fudhattee muka kortee, kukkutte! Jalaa, ijoollee tamaarii jalaa qamalittiin, ammas.

Gaafa kukkuttuu..., ijoolleen tamaarii, waan ittiin tamaartu dhabdee..., waan gootu dhabdi..., Hin aaranii..., hari’anii qabuuf, mukarraa ishii, danda’anii hin qabanii..., hamma, mala malanii..., albee tumsiisanii raawwataniit, ka’anii tolchanii, tumsiisaniiti,

hamma garba san daakuu dhaqanii, mormatti akkanatti of riganiit, karaa duubatiin, karaa qaraatinii mitii, akkanatti of riganii lafa kaa'anii garba hoo seenan, hammas akkuma daftara kukkutte sani, seetee, qamalittiin dhaqxee halbee hoggaa mormatti of rigdu, morma of murtee, xaaxaa of hiiktee" jedheet maanguddoon keenya nutti odeechee kana dhageenye. (Obbo Baqqalaa Gaddafaa irraa).

Durdurii 27^{ffaa}

Duri, Qeerransatu jira jedhan. Qeerransi kunii, re'ee nyaataa, hoolaa nyaataa adamoo itti bahan. Gaafa adamoo itti bahan, hindheecha, oduu inni dheechuu namichi karaa deemaa; waraanas hibaataa, qalqalloos hinbaata. Gaafa jedhuu...

"Maaloo namseekoo na baasi!" jedhaani. 'Namsee nabaasi' jennaan,

"Akkam godheen sibaasa?" jennaan;

"Qalqala kana keessa na godhadhuu..." jedhaani. Ka'eet, qalqala kana keecha godhatee..., "nyaattaa..." jennaan,

"Sin nyaadhuu" jedheeni. Amma ari'anii, yoo irraa fagaatuu:

"Nabiraa hafanii?" jennaan" Eyyen jedheeni.

"Lafa nagodhikaa!" jedhe. hoo lafa godhuu, "Sin nyaadhaa..." jedheen.

"Maaloo ..., sinnyaadhu hinjennee'ii maa nanyaattaa?" jedhan. Jennaani,

"Lakkii..., sin nyaadhaa" jedhaani. Fardi gaaddisa dhaabbataa., "Fardi kun nuuf halaaluu! Jedheeni."Jaarsi eecha!" jennaa "Kunoo, farad san bira dhaqna" jedhaani. Oggaa dhaqanuu, "Namana nyaadhuu" jedhaan Fardi."Maaliifii...? Jennaan,

"Maaloo, ittiin na bashannanee, sargii ittiin na nyaatee kunoo urufatti nagatee... ihi, nyaadhu, isaan wulataa hinqabanii; nyaadhu" jedhaani."Mee kunoomoo, qotiyyoo san bira dhaqnaa..." jedhaani. Dhaqan qotiyyoo bira. Yoo achi dhaqanuu; "Nyaadhu!" jedheen qotiyyichis. Itti moraa'ee. "Maali? Jennaan "Ijoollee guddiseetan, badaa baasee., urufatti nagatee.. cirriin nanyaataa.. nyaadhu!" jedheeni."Ishiikaa!" jedheet, qamaleen mukarra jiraa, qamalee kanaa..., "Kunoo jaarsi sun nuhaa laaluu" jedheeni qamalichaan.

Ammaa ..., ka'anii dhaqan;"Amma atii..., maaliif dhuftan?" jennaan"Akkanatti maaloo..., namsee saatan baasee, 'si nyaadhu malee jedhee' jaarsummaa si bira dhufnee.." jedheeni. "Moo!, 'amma maal gootet, obboo Qeerroo.. namsee baafta hinsobdaa!" jedhaani. "Hinsobuu bee." "Akkamitti baafta?" jennaan "Kunoo as keecha godheeni" jedhe "Mee seeni nan laalaa!" jennaan seene qalqala keecha. "Mee hidhi, akkamitti

hiite..?” jennaan hidhe. Namichi silaa waraana harkaa qabaa...“Moo..! arkanumaan olii gad deemtaa? Waraannii si harka jira; Qeerransi Qalqalloo keecha jira, maal eegdaa! Jedheenii Qamalichi! Ofirraa ajjeesee, ofirraa hiikee jedhamad

Durdurii 28^{ffaa}

Harreefi sareetu..., biyyaa baana jedhanii..., deemu. Ona argatanii..., itti goran. Yoo goranuu..., achumaa odoo qoqoruu..., halkan gahee..., “ka’etanii..., tokkicha! Halaakaa...,” jedhaani. harrichi, “lakkii..., hinta’uu” jetteeni. Sarittiin. Jennaan, “lakkii...! Jedhee raawwateetu, halaake. “Eegaa..., taa’i” jetteen. Gara barii ga’eetii..., “ka’een tokkicha! Itti deebi’aa... jedheeni harrichi. “lakkii..., Handurattii..., bootaa of agarsiisuudhaa..., han ammaa koottu nu nyaadhuudhaa..., lakkii...,” jettiin. ‘Inni jala gahe waraabeichichi oggaa ..., itti deebi’u..., jala ga’eeti, oggaa jedhuu..., ishiin hin ciiftii..., lafaan dhahate harricha. Ishiin “im” jetteet ciifti. Jedheet, ol jedhe, “Atimmoo maal asii gootaa?” jennaan “Inde Billiitiin baasaa..., moyiiyii ...,” jettiin. Sarittiin, jennaanii, inni achiin hin qaraddadaa..., ishiin onnee keechaa fudhatteet nyaatte. Yoo nyaattuu..., nyaatee raawwateet, “Eechaa..., Libbiin, eechaa?” jedheen. “odoo libbii qabaatee... as dhufaa...?, “odoo libbii qabaatee..., kana hojjetaa...?, ‘namana deemi!” “libbii hin qabu innii...” jetteet!

Ulaadhaan baatee satat, jettee, deemte jedhama. (Obbo Abbabaa Kabbadaa).

Durdurii 29^{ffaa}

“Namichatu horii sagaltamii sagal qaba” jedhani. ‘Dhibba hinguunnee..., dhibba guutuu barbaada. Ka’etii..., inni tokko immoo tokko qaba. Inni tokko qabu sunisii..., qe’ee waaqaa dhaquuf deema; inni immoo..., dhibba guuttachuuf deemus, immoo qe’ee waaqaa dhaquuf deema. “Maaliifii...?” jedhanii...,” walgaafannaanii..., “Itti naaguutu waaqni jedheetanii...,” jedhe.a’ inni sun immoo,” hoo takkallee..., itti naadabale jedheenii..., waaqa bira dhaqaa ...”, jedhaan. Ka’aniitii..., waaqa bira dhaqan. “Ati maal barbaaddaa...?” jennaanii..., “Takka itti naadabaliidha anii...,” jedhaani. “Isa sanoo?” jennaanii..., “Dhibba naa guuti jedheetanii...,” jedheen. “Ayii...! Ati takka qabdaa...?” jennaan, “Ee...!, “Ati fidi namana, takkittii sana fidi!” jedhee, dhibba guuteefii..., isa saniinii “deemii... galii ...,” jedheeni. Isa takkittii qabu saniiniin. ‘ishumaa irraa fudhatee ..., saniif itti guute; inni ‘hin gale! jedhama. (Obb. Abbabaa Kabbadaa).

Durdurii 30^{ffaa}

Wanti jiruu..., jaarsatu hoorii eegaa. Mucayyootu baduu deema.

Jennaan, “Eecha dhaqxa yaantalatoo...?” jennaani, “Nanbadaa...” jettiin. “Maal taateet baddaa...? jedhaan.

“Qincee godheetanii..., ihi..., “Harkaan hin nyaadhuu..., afaanitti naakennitu malee” jedhe, dhirsi kiyyaa..., kanaafan badaa...” jetteen. “Ammaa..., eechatti baddaree...?” jedhaani. “Wancittan badaa...” jetteen. “Moo..., yaantalatoo...,!

Karaa wanciitimoo..., afaan waciitiitu irra dhihoodhaa ...?”, “Mee ... koottu!” jedhee fudhatee ..., galee..., barii obbira bulchee araarse jedhama. (Obb. Abbabaa Kabbadaa).

Durdurii 31^{ffaa}

“Niitiitu, dhirsa irratti..., nama biraa jaalate” jedhani. Nama biraa hoggaa jaalattuu..., ammaa... abbaan manaa sun hindaldaalaa..., daldaala san otoo deemuu..., hiriya biraa immoo..., manaa qaba; kan ishii eeguu... jechuudha. Gaafa ishii eeguu..., achii ..., innii..., daldaala san hoggaa deemuu..., ishiinii..., hiriya biraa jaalattee..., kana eegaa..., jirtii..., amma gaaf-kaanittii..., hiriyaan isaa suni..., “Mee gaaf tokko daldaala kana dhaqiiniitii..., deebi’iitii..., qe’ee kee..., laalii...!” jedheen. Gaafa laali jedhee..., achii as deebi’uu..., isaan mana jiru; “ijoollee...!” jedheeni. Sodaate alaa..., “Ijoollee...!” jedhee alaa ..., yaamnaanii...,

“Namittiidhuma tana narraa ..., hiikuu... dadhabdee...?” jetteen hii hiriya ishee alaa ..., fidde saniin.

Amma ennaanii... yoo itti ol seenuu..., dullaadhaan itti taa’anii ..., gaafa itti taa’anii ‘lax’ jedhe. Gaafa ciisuu..., achii ciisee..., namuma du’e fakkaatee ciisee..., gaafa ciisu, “koottu hingannaa...! Allayyaattii...!!”, jetteen. Gaafa alayyaatti hingannaa..., jettuunii..., achii..., allayyicha sodaateet, irratti gatee bade; hiriyaanshee sun. hammakaa reefficha asitti maalan godha? jetteet, harkistee... baattee..., allayyichatti gatuudhaa..., hoggaa deemtu, namichi itti ulfaatee..., dhuufuu, dhudhuufaatumaa, geechite. Gaafa geechitee allayyaarraan geechu, allayyaatti gadi darbatte. Gaafa gaddarbattuu..., allayyaa daka..., hingeenye..., guttoon suni qabe. Guttoon, sun qabeetii..., achumaa ..., inni achii bahee barii, warra bultee... jirakaa..., warri ayyaantuu, yookin warri waaqeffataayii..., hamma, achi dhaquudhaaffii..., hoggaa deeman, deeme, inni.

‘Yaa waaq nabaaftee... galatoo dhaqe,’ ‘ishiin immoo..., yaa waaq nahiikte..., galatoo dhaqxe’ jarri lachuu; inni silaa..., guyyaa dhaqee..., furdatti hirkateet ... taa’ee... jira.

Isheen galgala horii galfattee nahiikee..., sani galatoo gaafa dhaqxuu..., an ofii goote san waaqa gaafattii..., amma gaafa weedduun ka'uu..., inni achi furdatti hirkateet jiraa..., “Isamoo..., isaa moti yaa oofaa...?” jetti. ‘zim’ jedheetuma, dhaggeeffate.

Ammas ittuma deebiteet..., “Isamoo..., isa moti yaa oofaa...? jetti. Innis, bakkasumaa ol jedheet,” Laaftoo..., gamaa..., sadeen..., babattee..., isumakaa... kanati dhudhuufaa..., gatte. jedheen. Kanatti addaan ba'ani, ishiinis, ‘namicha allayyaatti gate’ jette, han wannoo jette san horii galfatte deemte sanis, urufatti gattee... biyyaa badde” jedhan

(Sh. Dirribaa Caalaa)

Durdurii 32^{ffaa}

Hantuuta tokkotu ... ilma quufaa tokko qaba.

Gaafa qabuu..., “koottu mee..., sin fuusisaa..., ilma koo sifuusisu malee...,” jedheen. Jennaanii...,

"An intala aduree malee..., hin fuudhuu...,” jedheen hantuutni.

Abbaanimmoo lakki! Walhinginnuu..., gosti keenyas tokko mitii..., nuyi diinaa..., akka niitiin dhaqa achii...; jedheen.

“Animmoo ishii naafuutu malee, ofiin fannisaa..., ofan ajjeesaa...,” jedheen.

Hamma, jennaanii..., “amma ati offannistu,” jedhee, ka'ee dhaqe. Gaafa ka'ee, ka'ee dhaquu..., abbaan adurreetis hindhoowwannee..., “hamma sii kennee...,” jedheeni. ‘sii kenne: gaafa jedhuuni, hammaa..., gaafa sargii qaxaratanii..., saddeeta hundaa..., deemanii..., gaafa sargii qaxaratanii..., gaafa sargii sana, gaafa “nama, amaamonni hammana ta'uu qabaa” gaafa hedhan, “amaamota dhibba tokkoo..., gadi qe'ee ..., koo..., geechee..., akka hurdatiin sigeenyee..., jedheeni, abbaa ilmaatiin, hantuutan. Innimmoo..., abbaan mucayyoo..., aduree dhibba tokko manatti guuree..., lafa godhe. Amma gaafa dhufanii..., taraa seenadhaa..., tartiiban seentuu..., seenadhaa; ol-seenaa” jedheen.

Amma inuma seenuu..., inuma “laqam!” godhuu, inuma seenuu..., inuma “laqam!” godhuu, inuma seenuu..., inuma “laqam! Godhuu...,

Hamma abbaan mucaatiifii..., mucichi fuudhuu..., macarrashaa..., duubatti dhufekaa..., namni sagaltamii saddeet dhume, gaafa jedhu,” seeni ati..., ammammoo..., mana keessatti..., jaarsa aduree takkaafi daa'ima aduree takkat hafe. Amma gaafa achii..., jedhanii..., “seenii..., seenii..., ilmakoo”..., jedheen, abbaan, “lakki! Abbaabbaa...,

otoo..., ati hinseeninii..., akkamittan dura seenaa...?” jedheeni. Jennaaniini, “ati abbaa..., safuutii..., atumti dura seeni malee..., ani yoon abbaakee ta’erree..., sidura hinseenuu...,” jedheen. “lakki! Atimmoo nadura seentu malee..., ani hin seenuu...,” jedheen. Amma jaarsichi hantuutaa ..., hoggaa..., olseenu, jaarsi adurree..., “laqam!” hoo godhu, jarri duraa wanna takkarree..., “cic” hinjennee, inni kunii..., jaarsichi, ilkaan hinqabuu..., jaarsicha hantuutaa gaafa qabuu..., ‘cicicic’ jedha. Gaafa jedhu, mucichi utaalee..., hoo ol-seenu, daa’imti adurree mana jirtii..., isas utaaltee..., nan qabadha yoo jettu, aqimii hinqabduu ..., harka qabatte.

Gaafa harka qabattu, harka irraa qurux goote. Gaafa harka irraa qurux gootuu..., harkasaa takkittii kuteetuma kara manaatti garaalekaa..., nama sagaltamii-sagal achi godhee..., gaafa jedhu, warri qe’ee...,

“Nuyii... gammannee..., nuyii... gammannee..., intala hurruu argannee” jedhu. ‘kuni ergaa dhufe’ jedhaniiti. Nuyi... gammannee..., nuyii... gammannee..., intala hurruu argannee” jedhu. Amma inni, luka sadaniin utaalaatuma! Dhufet, utaalaatuma dhageet, gaafa gahu kaa..., antuutni hinsiiqsaa..., mitiiree...?” ogguma jara bira gahu, “hut-hut!” jedhe, harka tokko ol-dhaabee..., “Isin boonaa..., isin kooraa..., yaa ijoollee nuu xaragamnee...” jedheen. Nama sagaltamii-sagal achi-godheet dhufee” jechuudhaka... ofiifis harka tokko achi kennee dhufee jedhama. (Sh. Dirribaa Caalaa).

Durdurii 33^{ffaa}

Niitii takkatuu..., daa’ima takka qabdi.

Qe’eetti gattee..., deemudhaa..., nama itti gattee..., deemu hinqabdu.

Daa’imattii qabatteeti..., fuutee caakkaa, dhaqxe; ‘qoraan guuruu’ jechuudhaka.

Gaafa achi dhaqxuu, qoraan oduma barbaadduu ... barbaadduu..., muka guddaarratti argite asii ol. “Ati asuma taa’e!. dhageen achirraa..., gadi guuraa...,” jette. Jetteeniti, daa’imattiin hinteechii..., ishiin gaafa kaatee ..., muka kortuu..., karuma ittiin baatekaa ..., kan haadhaa kara ittiin baate san argitikaa..., daa’imattiin; kan abbaa silaa ..., guyyumaani harkaanis hin daabbaftii..., waanuma taates hingootii...; hin argiti kan abbaa areeda; areeduma seetekaa..., gaafa argitu. “Immaamma maallinnii...? Wanni sunii...?” jetteeni. “Afaanii...,” jetteeni. ‘Afaanii...’, jennaanii..., “Echaree...ilkaanii...?” jetteeni.

“Ilkaanimmaa... abbeetituu..., irraadabadabbee..., fixee...,” jetteenikaa... ‘abbaawanjalanyaa gochuufii’ kanattikaa ..., ishiinis, mukicha dhiistee ..., irraa buutee ...,” jedhama. (sh. Dirribaa Caalaa)

Durdurii 34^{ffaa}

Duriikaa ..., dhirsaaftii..., niitii jiraa...; dhirsaafti niitinkaa..., oggaa jiruu..., kaa..., hannaa..., dhiiraafii niitittiitu jira. Amma dhirsatu..., ishii manaa..., jibbeetuu..., alatti gale.

Gaafa..., alatti galuu..., odoo achi jiruu..., ishiin manaa..., sunii..., duute jedhanii..., warri olla itti ergani- gaafa itti erganii..., achii rifatee..., kaatee..., gaafa dhufuu..., ammaa..., ishiin duuteerti.

Sanyittiin ammaa..., “hamma yoonan dhaqee..., warri firaa na ajjeesa, ‘yoonan hafee..., namichi kun natti hindebi’u; maal abbaa kiyyaatan godha?” jetteet, ‘hiriyaadhaan mari’atte’. Hiriyyittiin, “akka gootu” jetteen, shashaffanadhuu dhaqiitii..., ogguma reeffa gadi baasanii..., reeffa hidhan sanii..., atimmoo..., fuullarraa fudhadhuutii..., isa of agarsiisi..., warra du’aa..., dhufte yaa jedhuu ...,” jetteeni.

Ishiin muddamteetii..., odoo warri afooshaatuu..., hin dhaqiin ofumaa..., fiigdee dura dhaqxe. Shashaffanattee ..., odoo teechuu..., ammaa..., inni kaa..., reeffa, “koottaa reeffaabahuu..., jedhanii, warri afooshaa xurumbaa hafuufsisanii..., ishiin, inni ammaa..., boo’aa gadi bahe kaa...,

“Maalan godhaa...? Maalan godhaa...? Haadha abaluu..., waanan godhu dhabee ...,” jechaa bahe.

Gaafa bahu, ‘inni ammas, ol-deebi’a’ akkasuma jechaatumakaa.

Amma, walakkaadhaan utaalteetuma, “Moo!..., abbaa abaluu..., Moo!... abbaa abaluu..., wanna gootu hindhabduu..., kanuma duutee..., awwaalladhu!” jetteen. ‘kanattikaa..., innis reeffasaa..., fuudhatee deemee..., ishiinis, warra du’aatirraa komii baatee..., jechuudha. (Sh. Dirribaa Caalaa)

Durdurii 35^{ffaa}

Ammaa, durii..., abbootiin keenya kaa..., kan nuun jechaa turanii..., ammaa..., namichatuu haabtii hinqabuu..., beekumsa qaba; beekumsa qabaa..., beekumsa kanaanii..., bakkuma..., jaarsummaa, bakkeen inni hin dhaqinii... shanachi inni hin dhaqiin hinjiru. Amma manatti haabtii hinqabu, amma haabtii hinqabuu..., ammaa...,

qe'eetti haati manaa..., daldalteetuma bulchiti. Amma gaafa bulchitu, inni hanqe'eettimmoo..., xinnoo wayyoo qabdu argatee..., jarri lachuu ..., daa'ima qabu; amma daa'ima qabuu..., ammaa..., ishiin sun gabaa ooltee yoo dhufuu..., isaan ishii san wajjiniinii..., haasa'aa jiru; haasa'aa jiru jedhaniikaa..., amma gaafa jedhanii..., ishiin sun aartee gaafa alaa dhufuu..., amma ishiin mana jirtu sunii..., daa'imattii..., mana jirtu kan ofii seeteeti kan warra manaa..., fudhattee badde!, gaafa badduu..., haati manattii, daa'imattiin booche" jettee,olfuutee..., harma hoosisuudhaa..., hoo harmatti qaqbduu..., hammaa..., daa'imattiin, harma hodhuu didde. Hamma gaafa harma hodhuu didduu..., hammaa..., hoolaaltuu kan ishiitii miti; kan ishiitii mitii..., hol-'abidda qabsiisaa jirtii..., 'amma ibidatti kaa'uu?" jetteen. Akkanumaan ofiin jetti. 'amma ibidatti kaa'uu?" jetteet, hoo daa'imattii..., akkana gootu, "mana isaan saniitis abiddi hin jiraa..." jedheen."mana isaan saniitis ibiddin jiraa..., hoo ati kana asii gubdee..., isaanis, keenya san hingubuu..., "mee dhiisiituma bira darbii"..., jedhan, 'jedhaniit' haasa'u abbootiin keenyakaa, kanan dhagahe kana dhumarratti kaa..., ganaa..., jaarsummaadha. Deemanii..., walgeedduun dhufekaa..., ijoollee walii deebisuu... dhufe kaa; maal godhuree..., hoo ishiin asii..., san gubdee..., ishiin sunis, achii..., hingubdii..., babbaduutu dhufakaa..., amma jaarsummaadhaan ijoollee san walii deebisuun dhufe. (Sh. Dirribaa Caalaa).

Durdurii Marii Gareetiin Dargaggootarraa Funaanaman.

Durduriin armaan gaditti dhihaate kun tartii lakkoofsaa 36 jedhee kan eegaleef, kan manguddootarraa fudhtaman tartiiba lakkoofsaa 35 irratti waan dhaabbateefi waraabbiin sagalee isumarraan ittifufeee waan dhufee fi.

Durdurii 36^{ffaa}

Oduu durii! Mee gadi guuri! Bara durii namoota lamatuu turanii; namoonni lamaan sun harka-qalleeyyiidhaa...; ee... achumaan isaan lamaan keessaa..., lachan isaanii harka-qalleeyyiidhaa; inni tokko, ii... waan iyyeessa ta'aniif, inni tokko garaa dhukkubsataa, inni tokko immoo uffata waan ittiin jijjiirratu dhabe, uffata rusuu uffachaa ture. Yeroo kanaa... innii... garaa duhukkubsatu kun, guyyaa tokkoo osuma isaa... uffata dhabeetoo qullaa... wannoo isaa rusuu uffatu wajjin osoo deema jiranuu, ii..., isaa garaan dhukkubu sana garaan iyye; ii... isaa... uffataa rusuu uffatu immoo..., ii... injiraani nyaatte; achmaanii injiraan isa nyaannan, oo... ii..., inni injiraan nyaatte sun ofsoquu jalqabe; ii... innii garaan dhukkubus immoo, garaan isaa didiche. Yeroodhuma kanaa isaa garaan didiche, inni garaan didiche sun isa ofsoqe saniin, “lafaa..., akkanatti qottu kanaa, lafa ofsoq ii..., oo..., lafa akkanatti qottu kanaa..., yoom facaastaa...?”, jedheen jedhama. Achii innii..., akkas jennaaniin, inni garaan didiche sun, inni ofsoqaa ture sun, “gaafa waaqni akkanatti didiche kun rooben facaasaa...” Jedheen jedhama. (charuu margaa irraa).

Durdurii 37^{ffaa}

“Bara durii namoota lamatu waliin turan” jedhan. isaanis ii..., inni tokko soressaa inni tokko iyyeessroo. Yeroo kana yeroo ii... waliin jiraachaa turan kanattii, ii... bara san keessaa, irreeffannaan isaa beekamaadhaa..., yeroosuma waliin deemanuu, isaan lamaan lagatti dhufan. Lagatti dhufanii..., yeroo irreeffannaadhaaf marga kutatan, innii... soressichi ii... sirnumaan irreefateetoo bahe. Yeroo kana, innii iyyeesii..., iyyeessi sun irreefachuudhaaf marga kutatee gara lagaatti osoo deema jiruu, laga bira gahee

irreefachuudhaaf lagatti gadi jedhe; Yeroo gadi jedhu kanattii, ii... saantimaa yookin shakii kiisidhaa qaba. Achii shakichaan, ii... irreefachaa oduma jiruu, ii... shakii isaa keessaa, sa... sumuniin lagatti jalaa bade jedhma. Achii ii..., sumuniin lagatti jalaa bannaan, osuma laga bishaan keessa barbaaduu, raacha qabee...,jedhama. Raacha qabnaan raachi ‘ci...ci...ci...’ jetteenii, raachi ‘ci...ci...ci...,’ jennaaniin, “ciqqiciqii kee naadhiisii, fidi sumuniitoo” jedheen jedhama. (charuu margaa irraa).

Durdurii 38^{ffaa}

Oduu durii! Mee gadi guuri!_Akkas ta’e bara durii tokkoo...,ii...,mucayyoo wayitituu kaadhimamee heerumuuf osoo jirtuu, ee..., mucaan tokkoo ollaa isaanii jiraa, mucaan sunii maqaan isaa ‘Sheelii’ jedhmaa; amma micayittiin tuni heerumuudhaaf gaafa kaatu, micichi kun, akkas jedhee dogoggorsuu eegale. “Mee durbummaa kee naa ergisii...,gaafa heerumtun sii deebisaa...”jedheeni.Micayittiin lakki dinnaan...,“Omaa sindhoowwadhu, siifan deebisa;” edhee, mooksee..., durbummaa ishii fudhatee, guyyaa hedduu akkasitti deddeebi’ee dogoggorsuudhaan micayoo tana mookse jedhma. Achii ee..., guyyaan cidaa oole-bulee gaafa ga’u, micayittiin tun, ee... micaa kanarraa “naadeebisi” jettee, barbaada gaafa eegaltu, ‘ inni jalaa dhokachuu eegalee’ boolla qotatee boolla keessa dhokatee, guyyaan cida oolee-bulee gaafa gahu, amaamonni gaafa dhufu, micayittiin tun barbaaddee..., gurbaa kana dhabdi. Gaafa dhabdu, sirba fakkeessitee, faaruu wayii baafatte. Faarun sunis maal jedhaa...,

“Maaloo yaa Sheelii haati deesse, baati geessee.”jettee, hamma sirba san keessa, micicha kana ittiin waamtee; amaamonni dhufee qe’ee gahuu gahee; micichi immoo boolla qotatee, boolla keessa taa’ee maal jedhaanii...,

“Kan Sheelii manni eelaa, kan fuudhe kanan galchu dhiisii, kan hafee nankajeelaa...” jedhee, micayittii tana mooksee, jedhama. (Tasfaayee Moosisaa irraa).

Durdurii 39^{ffaa}

Oduu durii! Mee gadi guuri! “Bara durii hoolaa takkatu caakkatti gale” jedhama. Caakkatti galtee hoolittiin tun lakkuu afur dhaltee..., gaafa lakkuu afur dhaltuu, akka

carraa taate jeedaloona itti dhufte; jeedaloona yookan sar-diidni itti dhuftee. Gaafa itti dhuftuu...,

“Hookanii, muluu keessanin fixaa, ee...,takka naa kennii!” jettee, ‘ilmoo ofiimmoo hoolaana baay’ee jaalattii...’osuma jaalattee mararsiifattuu, dirqamtee ilmoo takka keessaa kenniteefii jedhama. Gaafa kennituufii ee... nyaattee hoole, jeedalitta’iin sun gaafa galta bariis itti deebitee “yookan muluu keessanan fixaa..., takka naadabali” jetten.

“Maaloo sitti hindeebi’u,hinjennee...,maa natti deebitee, ilmookoo najalaa fixxaa...?” jennaan,

“Har’a malee hindeebi’uu..., hookii muluu keessanan fixaa..., ee... takka naadabali” jetteen. Oduma mararsiifattuu boo’aatumaa boo’aa ilmoo ishii kana kenniteef jedhaa, ilmoo ishii kana kenniteefii gaafa har’as, jeedalittiin tun fudhattee, jalaa nyaattee; ammas guyyaa sadaffichaa dhiyaanuma godhattee; gaafa ishiin deebitu, quraan gaafa ishiin goodarraa deemaa jirtu, quraan mukarra taa’ee, jeedalittii tana laalaa; hoolittiinis, alaalarratti argitee boo’aa jirtii...,“Moo’aa gowwittii mana kee..., dhakaan hincufattuu, silaa mana qabdaa...” jetteen. Quraan mukarra teessee. Ishiin gaafa jeedaloona bira gahuu geessu, mana ishii san dhagaa itti guurtee gaafa cufattu, jeedaalittiin gara ittiin seentee nyaattu dhabdee; gaafa kana maal gootii..., quraa adanuu eegalte; qurichi, mukumarra taa’aa..., akka itti argattu dhabde; adantee,adantee, quraan kun gaafa tokko akka carraa ta’ee, lafa bu’e. Gaafa lafa bu’uu... odoo firii waan ta’ee..., funaannachaa jiruu,digatuma ishiin fiigdee hinqabattee; gaafa qabattu, qurichi gamna ta’ee, dursee maal jedhee..., ”Adaraa yaagiiftumattoo..., nanyaadhuu, akkuma feetetti nafixi malee, allayyumatti nahingatinii..., jedheeni.

“Maalii allayyaan maal nama godha?” jennaan, “Allayyaan nama baasaa...! Maaloo! Jeedalootoo nama cacabsaa mitii...,allayyaan nama cacabsaa; nanyaadhu akkuma feete malee,” jedheeni. Gaafa kana jeedalittiin kan dursa nyaachuudhaa kaate dhugaa itti fakkaatee..., allayyaa guyyaa tokko zooraa ooltee..., allayyaa guddaa barbaadaa ooltee..., gaafa quricha kana itti gadi darbattu, qurichi, jalaa samiirra balali’ee; “jeedalittiin haarii saniin haartee akka haartetti duute” jedhama. (Tasfaayee Moosisaa irraa).

Durdurii 40^{ffaa}

Oduu durii! Mee gadi guurii! Bara durii..., waraabessaafi leencatuu... horii walitti horsiiffachuu, ho...horii walitti horsiiffachaa turan. Achumaanii..., horii isaanii kanas dabaree dabareedhaan tikfatu turanii; achumaan sa'ii...,ii... han leencaa qotiyoodhaa, kan waraabessaa immoo sa'a ture. Kanaaf, sa'i waraabessaa sun dhaluudhafii..., guyyaa muraasatu, hafaa; guyyaa dabaree...,ihim...waraa...leencaa eegu san guyyaa tokkoo aa... deessee... ii... dhaltee..., sa'i isaa sun, kanaafii..., leencichii..., ihm... sa'aa..., sa'a waraabessaa kan dhalte sa'a waraabessaatii, sa'a waraabessaa san jalaa..., dilluu isaa fuudhee...,dilluu qotiyoo isaa hudduu qotiyoo isaa keessa kaa'ee; achumaan galgala galeetii..., "sa'a sa'i koo..., qotiyoon koo... oo... naadhalee..., jibicha naadhalee" jedhee, itti hime waraabessatti.

"Hinta'u kiyyat dhalee...,akkamitti sa'ii...!qotiyoon dur dhalaa..., kiyyat dhalaa..., sa'a kiyyat rimaadhaa...,kiyyatu dhalee...,” jedhee, irratti wallolan. Achumaan osuma wallolanuu, waraabessiifi leencichii, walga'ii, eenyuu...,bineensota biroo waamanii, “kan, kan murtaa'eef haafudhatan” jedhanii, waliigalanii...,walga'ii waammatan bineensota hundumaa. Bineensota hundumaa waamanii..., bineensonni hundinuu, ‘leenci mootii bineensotaa waan ta'eef, isa sodaa isaatii jechaa...,’ “Qotiyoodhuma leencatu dhale” jedhanii..., leencaa murteessan. Bineensota hunda keessaa hantuutni qofti haftee; ‘hantuutni ii... erga isaan murteessaniifii..., dhufte.’ Dhufnaanii, hantuutittiinii..., “Maali?” jette, kana qixxee...,sa'aatii...itti waamamne sa'aatii dabarsitee maaf dhuftee...? Jennaaninii..., “Lafa tokkotu dhoo'ee lafa sanan goodatoo turee..., kanattan ture.” jetteen.“Lafti durmoo...,barana gooddama?” jedheen. Achumaanii..., “Sa'ii..., ihi...qotiyyoon durmoo reefuu barana kana dhala?” jetteenii..., “hantuutni qoftii..., waraabessaaf murteessiteef” jedhama.(Daanyee Lammaa irraa).

Durdurii 41^{ffaa}

“Oduudurii! “Mee gadi guuri!” “Dur Abbaa-qabeenyaa tokkotuu jira” jedhamaa. Innis intala takka qabaa...; intalli sunis immoo, ‘intala abbaa-qabeenyaa’ jedhamtee, beekamti. Gaaf tokkoo, jaarsoliin sadii, ilmaaanitiif kadhachuu, gara mana isaa dhaqanii; gaafa dhaqan kanasii, wal-duraa duuban, tokko dura, tokko itti aanee, tokkommoo sadaffaa

dhaqee. Yeroo dhaqan kanattii..., inni dura dhaqes, inni lammaffaa dhaqes, osuma taa'uu, inni sadaffaa dhage, abbaa...,inti... abbaa-qabeenyaa intalaa sanii...,

“Mee waan tokkoofan dhufee,” jedhee, isa gaafate. Abbaan in... intalaa sunis,” Mee maalif?” jennaan...,“Intalakee ilma kootti akka heerumsiistufii...,” jedheen. Isaanis immoo nus kanumaaf dhufnee motii..., jedhaniin; tokkoffaafi lammaffaanis immoo..., irratti wallolanii, yeroo irratti wallolan kanaa, abbaan intalaa, “sin...sin sadanuu irratti wal-hinlolinaa..., inni burtukaana bilillee keessatti oomishee fide, intalakoo hinfuudhaa...” jedheeni. Kanarrattii..., jaarsoliin sadanuu, waan godhan dhabanii..., gara manaatti deebi'anii; inni sadaffichi sun, abshaala ta'ee galee..., firee burtukaanaa san, lafumrratti godhee, waan hundumaa itti godhee, oomishee; Gaafa inni daraaree, gara firiitti geeddaramuudhaaf, xiqquma lummuxxii godhatu, lummuxxichi xiqqashuu san immoo, bil...,afaan bilillee keechan gadi seensisee, fil..., inni lafa hiddi isaa immoo, lafumarra osoo jiruu..., achumatti obaasaa; ishii bilillee..., seente sun achumarratti guddachaa..., deemtii; gaafa bishaan haala gaaridhaan carraaqee oomishee, gaafa wannii jedhutti, bililicha keessatti, fireen sun guddatee..., bilillee san keessa guutee, gaafa inni bilillee san keessa guutu, jirma lafa jiru sanirraa kutee akkasitti fuudhee gara namichaa, abbaa-qabeenyaa jedhmee beekkamu sanitti, geessee; yeroo geessuu..., abbaan intalaa sunis yeroo isa argu gammadee..., “Ati baqqaa..., intalkoo ilmikee fuudhuu indanda'a” jedhee, kenneef jedhama.

Durdurii 42^{ffaa}

“Oduudurii!” “Mee gadi guuri!” Namoota sadiituu wattaadara deemanii turan. Gaafa wattaadara deemanii turan kanatti, gaafaa..., dirqama isaanii fixan, gara biyya ofiitti deebi'uudhaf, garagalanii gaafa galan, karaan dheeraa waan ta'eef, yeroo beela'an sareetti dhufan. Gaafa sareetti dhufan, saree kana qalanii, yeroo nyaatan, namoonni lama hinyaatanii..., inni tokko immoo hinyaatu. Yeroo isaan lamaan nyaatan san, inni tokko immoo waan hinyaanneef, dhoksee of-duuba kaa'aa...; yeroo of-duuba kaa'u kanaa..., isaanis irratti hinagarree, ammas ammuma deeman sareetti dhufanii, yeroo nyaatan, inni duras hinyaanne sun, of-duubuma kaa'aa deema. Gaafa of-duuba kaa'u san irratti arganii irratti beeknan, gaafa gara biyyaatti galuudhaaf dhihaatan, laga wayiitti dhufanii..., “Bishaan dhugnaa...,” jedhan. Gaafa bishaan dhugna jedhanii..., laga daarii gahan, isa

saree hinyaanne san, lagatti darbatanii gatan. Gaafa isaan isa darbatanii galan, innii..., laga keessatti, hiddi furdaan citeet, hiddi qallaan qabe. Isaan sun immoo, warri lagatti gatan sun nagaan biyya isaanitti galan. Yeroo inni achi keessa taa’u, hiddi qallaan qabee...,horiin itti dhufee...,

“Yaa horiin nana, bishaanan si obaasaa, mee... warra kootti ergaa naahimtaa?”jennaan, “Eeyeen!” jedhan. “Maal jettee...,” jennaan, “Imboowaa...,” jedheen, itti sii himaa..., jedhan. “Beenu atis hintaatu,” jedheet, dabarse. Ammas immoo, quraan itti dhufe. “Yaa quraa..., bishaan sin obaasaa..., warra kootti ergaa naa himtaa?” jennaan, “Eeyeen,” jedheen. “Maal jettee...,” jennaan, “Waa...,!waa..., edheen” jedheen. “Atis hintaatu...,darbi!” jedheen. Ammas, simbirri takka itti dhufte. “Yaa simbirroon nana..., bishaan sin obaasaa..., warra kootti ergaa naa himtaa?” jennaan, “Eeyeen,” jetteeni. “Maal jettee...,itti naa himtaa?” jennaan, “Sadan duuletu, dhufee..., ee... sare hinyaannetu, bade..., sare, sare nyaatatu, galee..., hidda furdaatu cite..., hidda qallaatu..., qabee; yaadan dafi, yaadan dafi jedheen itti sii hima” jette. Yeroo kanas, bishaan obaasee..., gara warra isaatti ergee...; yeroo simbirroon kun ergaa isarraa fuutee..., dallaa warra isarraa qubatee..., “sare, sare nyaatetuu, galee..., sare hinyaannetu, badee..., hidda furdaatu cite..., hidda qallaatu..., qabee; yaadan dafi, yaadan dafi jettee..., yeroo ishiin dallaarra teessee... ishiin iyyitu, warri, “Maal jetti?” jedhee..., inuma dhggeeffataa..., galuufii dide. Kana booda, ittuma fuftee, akkuma dura jettee..., harma haadharra qubatee..., ittuma dabltee, iyyite. Yeroo kana jarri, “Maal jetti?” jedhanii..., dhaggeefatanii, duuba ka’an, yeroo isaan duuba ka’an, ishiin gootaraa seentee..., xaafii baloollatti qicattee..., fuun-dura ‘bis...bis’ gochaa..., gara mucaa lagatti badee san geessitee; yeroo warri assi ga’an, mucaan isaanii, laga keessa jiraa...; wadaroo waan fudhatanii hinbaaneef, warri mucaa sunis, gara manaatti deebi’anii..., wadaroo san manaa fuudhanii,deebi’anii..., mucaa ofii allayyaa keessaa baasanii..., fuudhanii galan. Erga galanii booddee..., mucichi, inni allayyaa keessaa bahe immoo, ishee baay’ee jaalata waan ta’eef, yeroo hundumaa, ishuma waliin nyaataa...; ishii yoo dhabe, jiraachuu hindanda’uu jechuudha. Gaaf tokko garuu, gaafa inni qotiisa deemee turee; warris immoo hinjiranii..., ii... garadittiin isheen manaa... hojjettuu..., yeroo ashaaroo ashaartu, simbir-qilliseen sun immoo, innisii..., waan ishii jaalatuuf, “simbir-qillisee” jedhee, moggaaseef, jechuudha. Yeroo simbir-qilliseen sun ashaaroo san tuqxu, ishiin,

dingataa...,kan ittiin ashaaroo akaa'anii, 'qus' gootee, ajjeeste. Yeroo ajjeestu, ishiin dhoksite; kosii keessa. Yeroo..., mucichi, allayyaa keessaa... bahee..., gale sun immoo,yeroo dhufutti, ishiin hinjirtu, duute waan ta'eef, qotiyoo isaatiif, "Ibbiqii tuulaa tokkicha siifan kennaa..., simbir-qilliseetoo, iddoo jirtuu..., naabaasi," yeroo jedhuun, qotiyoona yeroo kosii booratu, simbir-qillisee isaa baaseef; yoo laaluu, ishiin duute waan ta'eef, "simbir-qilliseentoo duuteen ani jiraadhaa...?" jedhee, of-fannisee of-ajjeese. Warris immoo, "Ilmi koo du'eetan ani jiraadhaa...?" yeroo jedhan, innis, warri isaatis, of-ajjeesanii; garadittiin, ishiin simbir-qillisee isaa ajjeeste, warraatti haftee..., abbaa-qabeenyaa taate jedhama. (Raggaasaa Addunyaa irraa).

Durdurii 43^{ffaa}

"Oduu durii!" "Mee gadi guuri!" Jarreen tokkoo...,torba ta'anii karaa deemuu turanii..., isaanisii, ee...uleedhaa, ee...guchiidhaa, ee... uummodhaa, hantuutaa, dhugaadhaa, dharaa ee... deebi'eemmoo..., cubbuu,echuudhaa..., kan biraatis immoo, bishaanii, osoo karaa ibiddi, osoo karaa deemanuu..., hattuun horii hatteetoo, echuudhaa..., ee... yeroo hattuun tun horii hattee,ee..., halkan karaa deemaa jirtuu, itti dhufan; itti dhufnaan, warra horiitu nutty dhufe se'ee, jedhanii..., warri hattuu, kun dheessani biraayii..., yeroo kanaa...jarreen turban kun horii ooffatanii, deemanii; horii kana ooffatanii, deemaniitii..., halkan siinan bulanii, yoo karaa bulan, cubbuunii..., hantuuta bira dhaqxee, "Huummoo kanaa..., laboobaasaa jim gootee nubiraa hinhambistuu..., horii nuwajjin hiratu kana nutuu hirataa...,," jedheen. Inni akkana jennaan, hantuutni dhaqxee..., halkan jala seentee..., irraa jim gootee, fixxe laboobaayii, isa boodaa, irraa fixnaanii..., huummon barii, aadetumaa... achumaa..., itti dhiisee hafee; biraa hafe jechuudha, jara biraayii...; barii lammataatis immoo, cubbuun dhageet, ulee bira dhageetii..., "Obboleecha keenya huummoo nubiraa hambitee..., hantuuta tana dhoofta najjeestuu?" jedheen. Jennaanii..., ammas dha...dha... ee...galgala sanimmoo, uleen hantuuta dhahee ajjeesee; isa boodammoo, bariis, ammuma bulan jechuudhaa..., ibidda bira dhageemmoo, ibidda mariisise; ee..., uleenii..., "Obboleecha keenyaa hantuuta nubiraa hambisee mitii..., isas dhoofta najjeestuu..., hinhambistuu..., nubiraa gubdeetoo...,," jennaanii..., "Ishii!"jedhe, ee... abiddis immoo, ulee gubee, biraa hambisee; hammasii..., gaafaa... barii, yoo..., biiftun lixxu, jechuudhaa..., buluuf yeroo

ka... ee... galgalaa'ee yeroo bulan, eenyda, ammaa..., bishaan bira dhaqeemmoo, bishaaniin, “Abiddi kun obboleessa keenya ulee gubee, nubiraa hambisee, irra garagaltee dhaamsitee, nubiraa nambituu...,” jedheenii, jennaanii..., “Ishii!” jedhee, bishaan irra garagalee dhaamsee; ee... dhumarratti, bishaanii, dhugaadhaa, dharri walitti hafan; isaan kun sadeen jechuudhaa...; booddee, ee... dhugaa mariisiseemmoo, “Bishaan kana dhugneet fixna; horiis obaasnee,” jedhanii, horii san obaasanii, ofiifis dhuganii, bishaan fixanii; dhumarratti lamaan isaanii walitti hafan; dhugaafi dharri jechuudha. Ee..., erga walitti hafanii, ee... deemanii horii oo... oofanii..., osoo deemanuu, gaara wayiitti dhufanii, gaara kanarraa osoo tiksaa jiranuu, ee..., gaara kanarra tiksaa osoo jiranuu..., karaa ol...ee... dharri jechuudha..., cubbuun karaa..., olii goreetooyii, dhugaadhaan “karaa gadiitiin eegii...,” jedhe, horii jechuudha. “Ishii!”jedhee, inni karaa gadiitin eegnanii..., qarree irra koree, dhagaa..., itti gadi konkolche. Dhugaan osoo hinarginii..., dhaqee..., dhagaan adda dhahee, addasaa kana dhahe jechuudha; yeroo addasaa dhahuu, ee... lafa dhahee, ka'e; yoo ka'utti, addi isaa kuni, akka...akkaa..., waan bareedina wayii, inife; addasaarraa ifeefi. Yeroo kanattii, dharri kee kaatee..., yoo dhugaa bira gahuu, addisaa inifaa..., “Maalii?”ennanii..., “Maaloo...! Dhagaan nadhaheet najjeesee, oolee, amma xinnoottan bahe” jedheen. Jennaan, “Anattuu, natty konkolchtu malee, hinta'uu...,” jedheen.” Anaafis naakonkolchtu malee,” jedheen. “Maal?” jennaanii..., inxi...“kee hinbareeddaa mitii..., anaafis naakonkolchi!” jedheen. Jennaanii..., “Lakki, hinkonkolchuu” jedheeni. “Anayyuu,waaqan nabaasee, ani kana hingodhu; lakkii...,” jennaan, dide. “Ishii, baqqaa, dhaqi” jedhee, itti konkolchee; ol-bahee, yeroo inni itti konkolchuu, achi dhaqee, dhagaan yeroo kaatee irra darbuuf yoo jedhuu..., ofumaa barbaadee, addaan..., adda dha'ee, isa boodaa..., ee... dhugaan hindu'aa..., dharri hindu'ee, ega sanii booda,”Horiin sun hundiyyuu, dhugaadhaaf hafe” jedhamaa. Kunis immoo...,oduun durii kun kan agarsiisu, jechuudhaa; ‘Dhugaan hinqallatti malee, hincittu’ isa jedhamuu, mammaaksa Afaan Oromookeessaa...,kana agarsiisa jechuudha. (Darajjee Lamlamuu irraa).

Durdurii 44^{ffaa}

Jarreen tokkoo, oo... sadi ta'anii karaa deemu turanii; isaan sadan kunii, dandeettii ogummaa qabuu, hookaniif immoo, beektota jechuudhaa; ogimmaaurn isaanitisi,

tokkoffaa, ajjeesuu hindanda'uu; fayyisuu hindanda'uu; isa boodaa, ee... wanta kamiyyuu raawwachuu kan danda'aniidha jarri kunii. Inni tokko immoo, nama waa tokkollee hinbeeknedhaa. Innisii, deemetooyii, raayyaa ittisa biyyaa deemetanii..., jiraadha jedhee, karaa kan deemaa tureedha. Jara kana waliin walitti dhufanii; yoo walitti dhufan, ee... osoo waliin deemaa jiranuu, gala baattataniiti kan deemanii..., dhumarra ee... gala kana nyaachudhaafii, burqaa wayit jiraa isatti goranii, burqaa kanatti yoo goranii..., hundi isaanituu harka dhiqatanii nyaachaa osoo jiranuu..., "Ati maal dandeessaa...?" jedhanii, wal gaafatan; sadanuu jechuudha. "Nuti fayyisuus hindandeenyaaa; ajjeesuus hindandeenyaa;" jedhaniin isaan sun. Inni sun immoo, "A sun immoo, "Ani homaa hinbeeku; homaa hindanda'u; anii..., ee... deemetananii, raayyaa..., kana galeetoo, yoo naa danda'amee, jiraadha jedheetanan, deemaa jiraa" jedheen. Jinnaan jarri isaan suni "tuni maal beekti!" jedhanii tuffatan; hantichaa. Jennaan "mee qoyi itti agarsiisna" jedhanii, yoo akkana laalanuu, leencii..., dur du'e jechuudhaagaa, ega du'ee ture; lafa achi jiraa ture, lafee isaa qofat jira; homtuu odoo addas hinbaasin, foon tortoree kan irraa dhume, gogaan kan irra hinjirreefi lafee qofatu jiraa ruree. "Mee qoyi itti agarsiisna" jedhee, inni tokko jammaree, "Nanfayyisa" jedheenkaa, "Ogummaa..., fayyisuu, hundaa hinqabna;" jedhaniinii..., inni tokko, eenyuu, itti uumee, wantichatti, jechuudhaa..., leenca du'e sanittii, gogaa itti, eenyuu, foon itti uume; amm..., reefu gogaa irraa kaasanittii, baasee uumee; inni tokko immoo, itti darbe ammaa..., lammaffaa jechuudhaa. Inni immoo itti dabarraanii..., leenca reefuma du'e, fakkeesse; gogaa irraa gogaa itti uumee..., jechuudha; leenca sanittii, ee... nantichi inni homaa hinbeekne sun laale taa'etooyii; taa'ee laaletii, ee..., "Abbaan nabsee, si'ii, han nabsee uumu?" jennaaninii..., "Eeyeen" jedheenii. Amma dafeetii, "Wanni kun yoo asii ka'e, nuhindhiisuu..., wan... ee..., 'Innumti hinbeekne sun jechuudha,' "Wanni kun yoo asii ka'e, nuhindhiisuu..., wanti isin keessan maalidhaa...? Nuficcisiistu!" jennaan, "Homaa nuhigootuu, harka keenyaan uumneemmaa, nuhinyaattu;" jedhan. "Ishii!" Jedheetii..., in... inni homaa hinbeekne sun, "Baqqaa, qo'aa..., nan dhufa" jedheeti, midhaansaa..., ee... ammasittii..., jabaadhuu, ittedhi jedheeti ati nandhufa," jedheeti, 'galaasaa han qabatee jiru, fudhtee, dheechee, achi kaatee, muka koree laalaa..., otoo laalaa jiruu, leencattii..., nabsee itti uume inni sunii, yeroo leencatti nabseen itti uummamuu, leenci 'taf' jedhii, ka'ii, isa booda, bookkisee, isaan booda bookkisee, ega

enyuu, jedhee booda, jalqaba isa foon itti uume san, ajjeesee nyaatee; it...itti dabalee isa gogaa uume nyaatee; isa aa... dhumarratti immoo, itti deebi'ee isa nabsee uume san nyaatee; inni bookkisaa bosonasaatti, qajeelee; leenci ega bosonatti qajeelee booda, inni sun eeggatee mukarraa bu'ee deemee; isa booda, namtichi, ee... iddoon deemee sunirree, raayyicha galee hojjechuudhaafillee, milkaa'e jedhama. Kunisii..., mammaaksa Oromoo isaa..., 'Jarjarri karaa hinfixu' jedhamuun ibsamuun nidanda'ama, jechuudha.(Darajjee lamlamuu irraa).

Durdurii 45^{ffaa}

Mucaa tokkotu, jira turee; gurbaan kunii..., tiksee horiitii, horii eegaa; ee... yeroo baay'ee namootaa..., olla isaatirratti, jechuudhaa..., ee... itti qoosuu, barbaada, namoota olla sanittii; ee...,amma guyyaa tokkoo...,ee...osoo..., horii eeguu jechuudha, bosona cinaatti horii eegaa jiraa; ee... yeroo hojii, oo... horii eegu kanaa..., ee... jarreen, ee... namoonni yookan qonnaan bultoonni naannoo sanaa, qotaa jiruu, isa bukkeedhaayii..., ee... osoo qotaa jiranuu..., "Waraabessa, waraabessa" jedhee, iyye; guyyaadhuma jechuudhaa; kaatanii, dhufani, kaatanii, jarri irraa baasudhaaf, ulee qabatanii yoo dhufan, itti kolfe; jara kanatti. Amma guyyaa lammataattis deeb'anii yoo dhufan, uum...eenyuu...gaafa lammataatisi, inni akkasuma jedhee iyyinaan, dhaqanii..., dhaqnaan, homtuu hinjiruu, ammas itti kolfe, lammaffaa, isa booda, jarri, arganii, ofitti aaranii, deebi'anii deemani. Isa boodammoo, gaafa oolee-buleemmoo, kallattumaan bineensi dhufee..., bosona keessaa baheetuma jechuudha. Amma gaafa sana, yoo, "Waraabessa, waraabessa" jedhee, yoo inni iyyu, namni tokkollee, him...ee...birmateefii hindhaqneefii; sababaa..., dura sobaa tureef jechuudha, jara kanaa sobaa waan tureef, namni birmateef hinjiruu; isa booda, horii..., eegaa jiru keessaa sa'a tokko fudhatee, nyaatee...,jedhama, bineensi jechuudha.(Darajjee lamlamuu irraa).

Durdurii 46^{ffaa}

"Oduudurii!" "Gadi guurii!" Oduun durii sunisii, nama sadi ta'aniit, karaa deemu turanii. Jarreen sadan kunis, osoo karaa deemanuu, osoo karaa deemanuu, galaa godhatanii, deemuu, inni tokko karaatti dadhabee biraa hafee; nama lama ta'anii, walitti hafan. Isaan lamaanisii..., osoo deemaa jiranuu..., gala isa tokkoo nyaatanii fixanii; galaa isa tokkoo

nyaatanii hoo fixanuu, inni tokkichi hafee; galaan nama tokkoo hafee; galaan nama tokkichaa suni hafnaan, hamma namii..., isaan deemaa jiran sun, innii..., gala fixe sun qoonqon qabdee; qoonqon qabnaanii..., “Mee...,silaa keeny... kiyya fixxee..., kee kanakaa hinyaannaa” jennaan, “Amman ija tokko siballeechetti, midhaan koo sitti hinkennu” jedheen.

“Mee...,isumayyuu, haata’uu, ija kiyya naballeechi”ii, ija kiyya tokkicha naballeechi, naa kenni” jennaan, “Isaayyuu, gurshaa tokko malee, sitti hinkennuu” jedheeni. Ija tokko balleechee, gurshaa tokko gurshee, omaa godhuufii didde. Ishiin omaa godhuufii dinnaanii..., “Ammasii..., kan hafterree natty dabaliitii, nagurshi” jedheen. Ammas itti dabalee gurshe. Ammas omaa godhuufii didde. Laga tokkoo..., cinaa yoo ga’anuu, “Silaa tun omaa naagodhuu diddee, akkaman godharee?” jennaanii, laga tokko bira geenyee, ammaa gurshaa tokko sitti dabaleenii, laga kanatti sigata” jedheeni. Gurshaa tokko itti dabaleetii laga sanitti gatee; yammuu laga sanitti gatuu inni bira darbee deemee; galaasaa kan hafe fudhatee, yeroo bira darbee deemuu, namtichii..., laga keessatti bade sun, seexanni laga keechaa, “Wantichi kun nama fayyisaa...,” jedheetii..., dubbachaa jiraa; wanti inni itti badeetii, muka wayii qabatee jira; mukti sun achi keessa jiraa; muka san qabatee osoo jiruu, isarra koree; kanaan booda, “Wantichi nama fayyisa” jedhee..., inni achirraa kan seexanni jedhu san dhaga’ee, kutee, ija isaatiin xaragatee, ijji isaa hinfayyeefi; ija lamaaninuu, xaragatee, ijji isaa lamaanuu, hinbanamteefi; namichi abbaan lafaa tokko, kan jedhamu ijaan hinarguu, hinjira; hoo tana achumaanii..., innii, wanta san kutee warrabbaa lafaa san deeme. Warrabbaa lafaa deemee..., “Maalodhaa..., gooftaa natti agarsiisadhaa; gooftaa biran dhaqaa” jennaan, “Maal irraa gootaa barbaadda?” gooftaa, jetteen warri ashkaree.

“Maaloo...! Wannan barbaadufan qabaa; achan dhaqaafanii,” jennaanii..., “Lakki, sitti hinargisiisnuu,” enneen, jennaanii..., “Lakkii, waan sibaarbaadu,” jennaanii..., “Mee,waanuma nabarbaadu san ol-waamaamee, nabira haadhufuu” jedheeni. Hoo tana dhaqee, qorichicha isa ija fayyisu san kenneefii, namichichi, abbaan lafaa sun ija isaatii hinfayyee; namichicha ija isaa fayyise sanaaf, wantaa gar-tokkoo fuudhee kenneef; niitii hinfuusisee; itti... itti jiraate; isa isa kanaan boodammoo, odoo isatti jiraachaa jiruu, namichichi, duraan ija isaa balleechee, deeme sun, rakkatee carqii ciccitaadhaan, manicha

innii..., namichichii ammaa..., itti jiraachaa, itti jiraachaa, abbaa lafaatirraa lafa fudhatee itti jiraachaa jiru kanatti dhufe. Dhufnaanii...,

“Mee..., nabalchaadhaa?” jedheen. “Maarree, buli manni kan Waaqatii” jedheen. Isa kanaan boodaa..., inni akkana jennaaniin, bulchuu ol-seensisee; ol-seensiseet, duraan gogaa uffatee deema; gogaa irraa baasee, irraa fuudhee, namichicha sanitti gaabii uwwisee, akkabakkabee, bulche. Cubbuu namatti gochuu motii..., yoo namatti cubbuu godhan hinbaduu, namichichi sun waan cubbuu hingodhiniif, inni hinfayyee; namichi cubbuu godhe hinbadee; sababa kanaatiif oduun durii kuni kanaaf dhihaatee jechuudha. (Fayyisaa Caalaa irraa).

Durdurii 47^{ffaa}

“Oduudurii!” “Mee gadi guuri!” “Leencafi waraabessatuu waliin jiraataa ture” jedhan. ‘Yeroo waliin jiraatan kanatti..., ee... loon waliin tikfachaa turan’ jechuudha. Ee..., loon isaanis kan tikfatan, dabaree dabareedhaan, loon isaanii tikfatu jechuudhaa..., ee..., gaaf tokko dabareen waraabessaa darbee, gaafa dabaree leencaa bira gaafa gahu, ee..., saani waraabechaa dura rimaa waan tureef, saani waraabechaa rimaa waan tureef, gaafa dabaree leencaa saani waraabechaa dhale jechuudha. Sana booda leencichi, dilluu sa’aa waraabessaa keessaa fuudhee, hudduu sangaasaa keessa kaa’ee, waraabessaanii..., “Sangaan koo raada naadhale” jedhee, itti hime jechuudha. Ee..., waan godhu dhabee jechuudha, bifa sodaatee..., sababa sodaarraa kan ka’e jechuudhaa, osoo, ee... saani akka dhale beekuu, ii... “Walga’ii..., jaarsummaa..., bineensota hunda yaammannaa...,” jedhanii, waliigalan jechuudha. Sana boodaa..., aa...haaluma waliigaltee isaanitiin, walga’ii bineensota hundaa yaamanii..., ee...qamaleenis walga’ii san keessa hinjirti jechuudhaa; bineensota jiran keessaayii..., ee...guyyaa beellammaas godhatan jechuudha. Walga’ii sanaa..., yeroo sanitti aadde qamaleenii..., “Walga’iin keenyaa muka guddaa jalatti nuuf yaa ta’u” jettee..., haala saniin waliigalanii galan jechuudha. Egaa..., haaluma waliigaltee isaanitiin, gaafa guyyaa beellammaa isaanii, walga’ii isaanii irratti argaman. Bineensonni hunduu dursanii argamanii..., ee... qamaleen hinturte jechuudha. Ee..., sana booda leencis eegee, eegee..., dadhabee..., baay’ee aare jechuudha. Booddee turtee, aadde qamaleenis dhufte jechuudha. Ee..., hoo tanaa, leenci bifa haaritiin, ee...“Maali yeroo kanaa..., maaliif turtee, yeroo kanaan dhufte?” jedhee, gaafa gaafatu,

ishiinisii..., “Lafatu, citeen suphuutti turee...,” jettee, deebisteef jechuudha. ‘Dursaammoo, bineensonni hunduu, ee... akkuma sangaan leencaa jabbii dhaletti, murteessan’ jechuudha. ‘Qamaleen garuu, ee...suuta jettee, booda dhufte’ jechuudha. Erga saniin booda, “Maalif turte?” jennaan, “Lafatu citeen suphuutti ture.” Jetteen jechuudha. Kanaan booda leencis bifa aaritiin, “Lafa durtuu citaa...!” jedhee gaafannaan, ishiinis, “Sangaa durtu dhalaaree?” jettee...,ee... utaaltee muka kortee..., jedhama.(Warqinaa Disaasaa irraa).

Durdurii 48^{ffaa}

“Oduu durii!” “Mee, gadi guuri!” Dur jedhanii...,waraabessootaa..., torba ta’aniituu..., dhimma wayitiif deemaa jiru” jedhanii...,‘Yammuu deemanitti..., jaha dargaggeeyyiidhaa..., tokkommoo, jaarsa rure jechuudha.’ Osuma karaa deemanuu..., akka carraa ta’ee saani tokkoo..., allayyaa keessatti gadi bu’ee..., jechuudha; allayyaa qilee keessa jira jechuudha. Achumaan isaan dargaggeeyyiniis isa jaarsichaa saniin, “Sa’a kanaa..., allayyaa qilee keessa buunet nyaannaa...,” jedhanii isa gaafannaan, “Lakkii..., ishiinuu waa rakkattu malee, allayyaa san keessa akkanumaan, hindhaabbattuu..., hinyaannuu” jedhe. As, achmaan, warren dargaggeeyyiin sunis, yaada isaa fudhachuu didanii, yammuu seenanii, nyaachuu seenanitti..., inni jaarsichi immoo,bakka dhimmasaa...,yeroo deemutti, jechaadha,bakka dhimmasaa gahee yammuu deebi’utti,isaan achumaani, allayyaa qilee san keessatti, ee...,sa’icha san nyaatanii yeroo xummuranitti, yeroo waraabessichi, inni jaarsichi achii as deebi’utti, achiin, ija isaa jaarsichatti ol-babaasanii...,achumaan innis, maal jedheet gaafatee..., “Maaliif as keessa dhaabbattuu...?” jennaanii, “Akkatti as keessaa ol-baanu dhabnee..., waan goonu dhabnee..., mee mala nuu malaadhaa...?” jedhanii, isa gaafatan jechuudha. Achumaan innis maal jedheenii...,“Shan ta’aatii isa tokko nyaadhadhaa...,” jedheen jechuudha. Achumaan isaanis, Shan ta’anii yeroo isa tokko nyaatanitti, ammas immoo, “maal goonu?” jedhanii, deebii deebisaniif jechuudha. “Ammammoo, afur ta’aatii isa tokko nyaadhaa...,” jedheen. Achumaan “Ammas afur taanee isa tokko nyaannee..., maal goonuu...?” ennaan, “Ammammoo, sadi ta’aatii tokko nyaadhadhaa...” jedheen. ‘Akkasuma osoo godhanuu..., lama qofatti galan’ jechuudhaa.

Yeroo lamatti galanii..., “Amma hoo maal goonuu...?” jennaanii..., “Abbaan dandeechanii, wal kururumsaatoo..., walnyaadhadhaa...,” jedheeni jechuudha; waraabessichi, inni jaarsichi. ‘Ergasii kan danda’e, achi keessatti nyaatee; inni tokkichi qofti, achi keessatti hafe’ jechuudha. “Amma hoo maal godhuun danda’aa...?” jennaanii..., “Ati achi keessatti du’a eeggadhuu...,” jedheen jedhama. ‘Kanas kannuuf ibsu, gorsa didduun du’a hindidduu...’ jedhanii, abboonni yeroo mammaakan kana ilaallata jechuudha. (Gonfaa Moosisaa irraa)

Durdurii 49^{ffaa}

Qamaleefi waraabessi wajjin turan; durdur, qamaleefi waraabessi wajjin jiraachaa turan. Osoo wajjin jiraachaa jiranuu, guyyaa tokko duula deemuf ka’an. Osoo wajji deemaa jiranuu, qamaleen akkas, jettee, gaafatte.

“Obbo waruu, bineensota hunda keessaa eenyu sodaattaa...?” jettee, gaafatte. Obbo waruunis, “Leencan sodaadha” jedheen. Osuma deemaa jiranuu, bineensi mana qorqoorroo argate; qamaleen immoo mana citaa gidduu argatte. Qamaleenis, waraabessaan,

“Obbo waruu..., sinyaata leenci, so...sodaattee, sodaachaa jirtaa; leencis mana keessaa, siargee sinyaataa; si...se...seenee sinyaachrraa, eessa dhaqxa?” jettee, gaafatte. “Mana koo uraa utaaleen baha” jedheen, waraabessis qamaleedhaan; yookan naaf jijjiirii..., sinyaadhaa jedheen. Qamaleenis, “Tole siifan jijjiiraa” jettee, ‘Ammas osoo wajjin jiraachaa, waraabessis sangaa argate;’ Qamaleen, harree argatte;’ qamaleenis waraabessaan, “Harreen koo cooma baay’ee qabdi; sangaan cooma hinqabu;” jettee itti himte.

“Yookan sinyaadhaa, yookan naaf jijjiiri” jedheen qamaleen. Qamaleenis, “Tolee, siifan jijjiiraa...,” qamaleenis, qamaleenis, baallee baayyee qabdi; waraabessi albee tokko qofa qaba. Uleen tokko argatti qamaleen; waraabessaan akks jettee, “Obbo waruu, albee, albee qarannee..., qalanna” jetteen. Innis, “Tole” jedhe. “Amma garuu, yeroo qalachuuf, ati albee ‘Ishiinis jijjiiruuf jettee, jijjiiran,’ isaan lamaanuu, gara mana mana isaanii galanii..., qalachuuf yoo qophaa’an, albeen waraabessaa qaluufii didde; osoo hinqalatin, abidda qabsiifachuuf, iddee, akkas, ma...ma...akkasii mitii; bulee..., ani akkasittan bulee;

qamaleen, gara qamaleen gara qabattee, abidda ishii qabsiifattee, foon ishii nyaattee, wraabessi ganamaan ka'ee, gara mana qamalee deeme. Qamaleenisi, “Maali obbo waruu?” jettee, gaafatte. Jennaan, “Ati qalat..., ati qalattee?” jedheen.

“Abidda qabsiisitii, foon waaddachuu, nyaan...nyaannaa..., ani immoo mataan siif dhahaa” jetteen.

Gogaa leencaa irrattii suphitee, calqaba dhumarrattii suphee erga rawwattee, “Meemmee” jetteen, “muddamee” jetten. Yoo waliin dubbistuu, leenca itti fakkaattee waraabessi osoo gulufuu allayyaa dhaaqee du'e jedhama. (Wuddee birruu tulluu kormaa irraa).

Durdurii 50^{ffaa}

Durkaa kormaa indaaqqootiifi gogorriin waaliin jiraachaa turanii. Isaanis yeroo waliin jiraachaa turan, dabaree dabareen mana walii deemuu...,

‘Gaafa dabareen gogorri gahu, dabareen gogorriin, kormaa indaaqqoo isaa...,qabatee oggaa galu, midhaan bonaa, manatti isaatti caakkatti gurrate jechuudhaa, fudhatee galee isa nyaachisee, bishaan qarruu laga kessa deemaniii dhugan ‘jechuudha.

Yeroo dabareen kormaa gahuu imoo fudhatee oggaa galu, warri kormaatisi, “Mee kormaan kun immoo dhufee kul! Isaa kutuu midhaan, gardii kana itti qicaa” jedhaniini. Innis, midhaan gardii sana nyaatee erga rawwattee booda, dhiqaa, dis...,dhiqaa distii kennaniifi.

Dhiqaa distii erga kennaniifi booda, galgalli sun immoo galuuf ka'an, “Muka irfii san dalga galchaafi” jedhanii, ‘muka irfii san irra bulanii’ jechuudha. ‘Erga muka irfii sanirra bulanii booda, kormaan indaaqqoo halkan qixxee yammuu gahu, iyyuu calqabe.’ Erga iyyuu calqabee booda, innis, kormaan gogorrii, akkana jedheen. “kan nyaattu midhaan gardii, kan dhugdu dhiqaa distii, kan irra bultu irfii, maanatti iyyita tirfii jedhee kormaan gogorriitis gatee deemee jechuudha. (Wuddee birruu irraa).

Durdurii 51^{ffaa}

“Oduu durii!” “Mee, gadi guuri!” Durdur bineensota lamatu ture. Isaanis waraabessaafi qamaleedha. Ka’anii gaaf tokkoo...,”Wajjiniin deemnee..., waan ittiin jiraannu, barbaaddannaa” jedhanii ka’an. Osuma deemanii, osuma deemanii, waraabessi sangaa argatee..., qamaleen immoo harree argatte. Harree argatee, yeroo harreenii..., hatree argatee qamaleen, harree yeroo rukuttu,awwaarri irraa ka’e; yeroo awwaarri irraa ka’uu..., “Obbo waruu kan koo cooma qabdii..., meerre kan keemmoo?” jetteen.

“Ham, godheen siliqimsaa, naqayyari” jedheen. Ennaan qayyarte; yeroo qayyartu, ammas qayyartee..., ‘Amma immoo “Waan ittiin qalannu, deemnee barbaaddannaa...,” jedhanii ka’an. Otuma deemanii..., osuma deemanii..., qamaleenii..., kaattuu argatee, waraabessi immoo, haaduu argate.

Haaduu argatee..., qamalee! “Obbo waruu, anillee yoo kun doome kanaan, yoo kun doome kanaan qaladhaa..., ati immoo maalin qalattaa...?” jetteeni. Yeroo ishiin akkas jettuu..., “Ammas ham! Godheen siliqimsaa..., naqayyarii...,” jedheeni. Ennaan qayyarte; qayyartee..., “Ammammoo..., waan itti jiraannu, deemnee barbaaddannaa...,” jennaan, “Ishii” jedhee..., wajjin deeman. Osuma deemanii, osuma deemanii..., ammammoo mana argatan; inni mana fayyaa argatee..., ishiin immoo mana caccabaa argatte. “Obbo waruu..., hankoo yoo waa natti dhufe asiin,yoo asiin natty dhufe asiinan bahaa..., atimmoo eessan baataa...?” jetteeni. Yeroo ishiin akkas jettuu..., “Ammas ham godheen siliqimsaa..., ammas naaqayyarii...,” jedheen. Ennaan qayyartee..., halkanii..., galgala sana bokkaan roobaa bulee...,ee..., waraabessatti bokkaan roobaa bulee..., inni jedheeraa...; qamaleen immoo mana fayyaa keessa bullee..., ganama kaatee..., fixeensatti gangalattee..., fixeensatti gangalattee..., waraabessi yeroo dhaqeeishii gaafatu,

“Anattillee, bokkaan natti roobaa bulee..., ati fayyaa kee bullee...,”jennaan, “kunoo anaanisoo natti roobeeraa” jetteen. Jennaan, “ammammoo..., ati foonis nyaattee...,manas fayyaa keessa bullee” jennaan, “Egaa ammammoo dhaqiitii..., bishaan gingishaatti fidii..., foon waadden sieegaa...,” jettee..., yeroo innii..., bishaan achii waraabamuufi didee..., xuriit turee..., yeroo inni dhufuu..., “Baqqaa..., dhiisigaa ega sididee..., ‘Haa...’ jedhiitii..., afaan kee keessan siibuusaa...,” jettee, dhagaa diimmessitee..., afaan isaa keessa buustee...,isa ajjeestee...,” jedhama.(saaraa balaay irraa).

Oduu durii! Mee, gadi guuri! Durduri jedhanii, “Nama Obbo Bulguu jedhamutu” ture. Ii..., namni obbo Bulguu jedhamu kuni, ii... nama abbaa-qabeenyaa, loonifi midhaan baay’ee kan qabu turee. Achumarraan dubartoonni tokko immoo, lamaanii..., obboleeyyanii, muka qilxuu jalatti galu turani; homaa hinqabani; achumarraan, obboo Bulguun, uum..., obbo bulguun kuni, horii isaa bobbaafachuu dhaqheetii..., horii isaa bobbaafachuu, oggaa dhaqu ishiin gamin tokko, midhaanuma isaa jalaa..., guurti guyyuma guyyaadhaan, guurti guyyuma guyyaadhaan ,jalaa guurtii, achumarraan inni immoo, obboo bulguun sun immoo..., oggaa hattuun mana seente, wanna ittiin beekutu jiraayyuu; innisi sibiila tokko; sibiilli sun yoo iyye, obboo bulguun, sun kaatee dhufa. Achumarraan ishiin bilxiin sun uum..., dubarttoonni suni ishiin tokko gowwaadha; ishiin tokko bilxiidha. Ishiin bilxiin sun suuta jettee, dhaqxeet, jalaa fuuti. Achumarraan gaafa ga’u, oduma guurtuu, oduma guurtuu..., ishiin gowwaan, “Har’a taraan kiyyaa..., nandhaqa; qanumaan guurtaa, dadhabee, ee... dadhabdee jirtaa” jennaaniin, achumarraanii..., “Ishii, suuta jedhii, dhaqii” jetteen. Achumaan ishiin gowwaan suni, osoo hinbeekin kirricha tuqxee yookin sibiilicha an ittiin obboo bulguun sun ittiin beeku, akka tasaa, dingata tuqxee ittiin qabamtee. Achumarraan obbo bulguun sun dhufet, uum...,qabate...,uum..., ishii gowwaa sana achitti ishii qabateet, achitti fannifateet, iddoo horii eegutti deebi’ee. Ennaa horii... uum... iddoo horii eegutti deebi’uu, ishii bilxiin sun mana jirtiyyuu..., uum..., “Micayyoon maal taatee turtee ijoolle?” jettee, akka tasaa baatee, ennaa adeemtu, achumarraan ishiin, ishiinii..., gowwaan sun hidhamtee, argitee, fannifamtee argitee; achumarran ishiin bilxiin sun, suuta jettee, irraa hiiktet, uum..., micayyoo ishii irraa baafatteet, dhagaafi hiddii, fannifattee, achumarraan obboo bulguun ennaa galgala galani, ibidda aa..., qabsiifatanii, afaansaanii, jala qabanii..., oggaa, “Eenyu?” jedhan, hiddiin takka dhootee, ennaan, “Ahaa! Coomni tiyya naa coomaa jedhaa” jennaan, ‘Achumarraan ishiin, ii..., dhagaan itti aanan immoo, hiddiin erga dhowwee booda, dhagaan innii..., dhagaa guddaatti siqee, dhagaa guddaan sun, oggaa bu’u, qoonqoo isaa keessa bu’et, isa ajjeese;’ achumarraan, isaan sun dubartoonni sun lamaan ganama oggaa dhaqanii, horiin hinmarr’atuuyyu turani; “Bulgu maal ta’an har’a” jedhaniit, oggaa dhaqanii, laalanii, uum...,obbo Bulguun du’et arganii;

achumarraan, isa suuta jedhanii baasanii, awwaalaniiti, achumarraan isaan qabeenya isaatin sooroma jedhama.(Daawit Dhaabaa irraa).

Durdurii 53^{ffaa}

Jaldeessatu jiraa; jaldeessi sun laga bu'e jedhama. Ii..., ennaa laga bu'uu, haadhoo bineensaa yookinii..., haadha leencaa argeet, achumarraan haadha lencaa oggaa arguu..., uum..., uum..., "Mee natti heerumi" jedheeni. Achumarraan oggaa natti heerumi jedhuun,

"Maal rakkoo qabaree?" ennaan, achumarraan fudhatee galeeti, oggaa fudhatee galu, uum..., harka kee kana uum..., "Huduu kee kana maaltu akkana sigodhe?" jennaaniin, ii..., "Yaabbii fardaati;" jedheeni. Achumarran "Harka kee kana hoo jennaaniin, "Eeboo, ii..., darbannaa eeboti" jedheeni. Achumarraan galanii, "Akkas taanan ati nama guddaadha" jetteeni. Achumarraan oggaa galani, ennaa galani, obboo..., leencon itti dhufanii, achumarraan eegee isaanii qabanii ol-rarraasaniit, "Hudduu kee kana maaltu akkana sigodhee?" jennaaniin, achumarraan inni, "Foqoqee, oggaan, oggaan foqoqu, hudduun kiyya luqqa'e" jedheen. Achumarraan, amma immoo, ishii harkasaa..., "Harka kee kana hoo maaltu akkana sigodhe?" jennaaniin, "Harka kiyya kana immoo, oggaan lafa qofforeetoo..., uum..., raammoo funaannadhu;" jennaaniin, achumarraan dabaddabee, gadhiise; isa lakkise." jedhama. (Daawit Dhaabaa Areertu irraa).

Durdurii 54^{ffaa}

Oduu durii! Meegadi guuri! Bara durii, bara beelaa, bara beelaa, keessa, namicha sa, a sa'a tokkoofi jabbii tokko qabut, ture. Ii ..., innis uu... haadha manaa isaa wajjin jiraataa; ennaa uum..., haadha, haadha jabbii san elmatu, haadha manaasaatii, gaafa tokkollee, hinkennu turee. Haati manaa sun, saa... sun, achumarraan gaafa tokko mandara deemtet, ii..., mataa dhahacuu dhaqxeet, achumarraan ennaa mataa dhahachuu deemu, uum..., "Dafee, dafaa..., dafaa..., naadhahaa! Abbaan manaa kiyya naanlolaa..., " jetteen. Achumarraan,

"Maal siin lola rigduu, ee..., daftee, dhahattee, rigduu fuhattee galtaa" jennaaniin, achumarraan ishiini, ee..., daftee dhahattee, rigduu oggaa fudhattee galu, eelee jalatti

qabsiisteet, bobeessiteet, achumarraan, abbaa manaa ishii sanitti, fooliin rigduu sun, ennaa dhaqu, achumarraan, “Haati manaa tiyya har’a, ee...,biddeen naatolchitee jirti” jennaaniin, achumarraan, haadha manaa isaa waamet, aannan kenneefit, hundaa erga dhugdee boota, booda, “Biddeena nuufidimee” jennaaniin, achumarraan, “Biddeena, naa..., biddeena maalii?” jennaaniin, “Maali, foolin kuni, fooliin rigduu natti hinurgaa’uu?” jennaniin, “Yaadaa akka sitti urgaa’ufan malee, ani biddeena eessayin fuudhee toshaa?” jetteen, jedhama.(Daawit Dhaabaa Ganda Areertuu irraa).

Durdurii 55^{ffaa}

“Oduu durii!” “Mee gadi guuri!” ka’aniit, jedhan..., jarri tokkoo..., afur turanii..., ee..., isaan arfaniyyuu, mana tokko keessatti jiraachaa turan; haati isaanii, isaan mana tokko keessatti naqxee, iddoo bilaa, iddoo biraa, bultii jechuudha. Gaafa kana, dabaree dabareedhaan, sa’aatii-sa’aatii irratti dhufteeti, isaan waamteet, harma hoosiftee deemti. Yeroo harma hoosiftee deemtu, gaaf-tokko qamaleen argitee turte; yeroo kana qamaleen, haatishii..., haati ijoollee kanaa..., yeroo waamtee harma hoosiftee deemtu, erga isaan deemanii...,turtee dhuftee...,qamaleen, “Gaafaarfuu” kan jedhan tokko keessaa waamtee, biraa fuutee yoo deemtu, “Eessa dhaqnaa...?” jennaaniin, “Haa...,haadhakee bira dhaqnaa...,ishiitu, waamii fidi naan jedhee” jetteenii...,fuutee yeroo deemtu, yeroo deemanii...,deemanii...,fagaatanii..., turanitti, “Muka tokko, muka kinoo itti bu’ii naajigsii...,” jetteen qamaleen. Yeroo Gaafaarfuu kan jedhamu sun muka kana itti bu’ee jigsuu dhaqu, gaafni isaa mukatti rakkatee, achumaan achitti hafee inni du’e” jedhamaa..., ishiin achumaan, obbo leencoo biraa kaatee deemtee..., “Mee obbo leencoo..., waan xiqqoo takkan argadhee..., billaa naakennii...,” jetteeni. ‘Yeroo billaa kana naakennii...,’jettuunii, “Ammam geessii...?” jennaanii..., “Amma injiraanii geessii kanan ani argadhee” jennaan, “Ishii beenu, wajjin deemnaa..., siifan qalaa” jedheeni. Yeroo wajjin deeman, qamaleen qaleefii foon yeroo itti kennu,

“Galchii haadha manaa kiyyatti kennii...,” jedheeni obbo leencon. Yeroo kana ishiin fuutet, deemtee..., dhiiga kana lafaan tuttuqaa, lafaan tuttuqaa yeroo deemtu, ishiin mukarra godhattee ishiin mukarra godhattee itti deebitii, “Geeche-geeche” jettiin oggaa itti deebituu..., achumaan “Kana fideen dhufaa” jedheet, kan hafe inni fuudhee yammuu deemu, ishiin kan fuute, kaan mukarra godhattee..., yeroo galtu, obbo leencoofi qamalee

jedhanii, haadha manaa obbo leenchoo jedhanii..., mana tokko jala taa'a; haadha manaatiin obbo leenoon, "Mee foon guyyaa, aa...aadde qamuun sitti fidde san nuu kenni" jennaaniin, "Foon maal argine" jettiin. Yeroo kana qamaleen utaaltee, baatee muka korteetti. Obbo leenchoon aareet, "Nan ajjeessa" jedheet, achumaan ishiin muka jalaa kortee, foon irraa nyaattee mukaan falalti. Yeroo kana, inni aaree eegee, muka jala taa'ee..., yeroo ishiin gaafa tokko, amma bishaan dheebottee..., mukarraa buuttee..., "Bishaanan dhuga" yoo jettu, obbo leenchoon lagatti itti dhufe; yeroo itti dhufu, ishii qabate; yeroo qabatu, "Gara gadii qabii...", jetteen. Gara miilaakoo qabi jennaanii..., inni gara miilaa qabuu yoo dhaqu, albaatii itti albaate. Achumaan Obbo leenchoofi qamaleen gargar bittinnaa'an jedhama. (Leellisaa Fiixaa ganda Horaa irraa).

DABALEE (C) Manguddoota durdurii Irraa Funaaname

TL	Maqaa	Iddoo			Guyyaa	Baay'ina	koormiyaa	Umrii	Haala Barnootaa
		Godina	Aanaa	Ganda					
1	Obbo Beenyaa Hordofaa	Shawaa Dhihaa	Ejeree	Cirrii badda-daree	20/2/2008	9	Dhi	85	-
2	Aad. Dinqituu Waamii			03 badda-daree	21/2/2008	8	Du	55	-
3	Obb. Mararaa Amaaraa			03 badda-daree	23/2/2008	3	Dhi	60	12 th
4	Obb. Laggasaa Camadaa			02 badda-daree	25/2/2008	3	Dhi	52	Dip.
5	Obb. Moosisaa Lammii			Xalbo badda-daree	26/2/2008	3	Dhi	70	-
6	Obb. Baqqalaa Gaddafaa			Kimmooyyebadda-daree	27/2/2008	3	Dhi	63	-
7	Obb. Abbabaa Kabbadaa			Laanqisaa Baddaa	28/2/2008	4	Dhi	70	-
8	Shambal Dirribaa Caalaa			Laanqisaa Baddaa	04/3/2008	5	Dhi	70	

DABALEE (D) Dargaggoota Aanaa Ejeree Durdurii Himan

TL	Maqaa	umrii	Koorniyaa	Guyyaa funaanaman	Ganda	Bay'ina durdurii
1	Warqinaa Disaasaa	15	dhiira	22/04/2008	Xalboo	1
2	Gonfaa Moosisaa	16	dhiira	22/04/2008	Hiddii	1
3	Wuddee Birruu	16	dubra	22/04/2008	Tulluu kormaa	2
4	Saaraa Balaay	16	dubra	22/04/2008	Dhaamottuu	1
5	Daawiit Dhaabaa	15	dhiira	22/04/2008	Areertuu	3
6	Leellisaa Fixaa	16	dhiira	22/04/2008	Hora	1
7	Charuu Margaa	17	dhiira	23/04/2008	Inaafuu	2
8	Tasfaayee moosisaa	18	dhiira	23/04/2008	Golli	2
9	Daanyee Lammaa	19	dhiira	23/04/2008	Liitii	1
10	Raggaasaa Addunyaa	16	dhiira	23/04/2008	Dhaamottuu	2
11	Darajjee Lamlamuu	18	dhiira	23/04/2008	Liitii maadoo	3
12	Fayyisaa Caalaa	18	dhiira	23/04/2008	Arrabsaa	1

Ibsa

Ani mallattoofi maqaan koo armaan gaditti kan kaa'eme, waraqaan qorannoo kun hojii dhuunfaa koofi kanaan dura yuunvarsitii kamuu keessatti qorannoo eebbaf kan hindhiyaanne ta'uu isaa nan mirkanneessa.

Maqaa Wandimmuu Gadaa

Mallattoo _____

Guyyaa _____